

760555

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

OSMANLI SEFÂRETNÂMELERİ IŞIĞINDA 1730-1763 YILLARINDA OSMANLI
DEVLETİ İLE LEHİSTAN/POLONYA ARASINDA DİPLOMATİK İLİŞKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hacer TOPAKTAŞ

EKİM – 2005
TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

OSMANLI SEFÂRETNÂMELERİ IŞIĞINDA 1730-1763 YILLARINDA OSMANLI
DEVLETİ İLE LEHİSTAN/POLONYA ARASINDA DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Hacer TOPAKTAŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Sosyal Bilimleri Enstitüsü'nce

Bilim Uzmanı (Tarih)

Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tez'dir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 14.07.2005

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 10.10.2005

Tezin Danışmanı : Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Kenan İNAN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Osman PEHLİVAN

EKİM - 2005

TRABZON

0. SUNUŞ

00. Önsöz

Bu tez çalışması Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı'nda yapılmıştır.

1730-1763 dönemi gerek Osmanlı tarihi ve gerekse Lehistan tarihi açısından önemli bir periyottur. Bu zaman dilimi içerisinde Lehistan'a giden Mehmed Efendi (1730), Ziştoylu Hacı Ali Ağa (1754) ve Kapıcıbaşı Mehmed Ağa (1757)'nin ve de elçilik vazifelerinin güzergahı dahilinde Lehistan'da bulunan Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi (1732) ve Ahmed Resmi Efendi (1763)'nin elçilikleri, Osmanlı Devleti tarihinde büyük bir yere sahip olan Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı arefesinde, Lehistan'ın ise içte birçok karışıqlarla birlikte Rusya'nın giderek artan nüfuzunun hissedildiği ve nihayetinde yaşanan ilk taksim arefesinde gerçekleşmiştir. Bu çalışmada, 18. yüzyıl Osmanlı sefâretnâmeleri ışığında iki ülke diplomatik ilişkileri analiz edilirken, Osmanlıların gözünde Lehistan betimlemesinin nasıl çizildiği hususuna dair bilgiler de sunulacaktır.

Tez konumun seçiminde ve çalışmamı gerçekleştirdiğim süre zarfında, tavsiyeleri ve çok değerli katkılarından ötürü sayın hocam Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA'ya ve Tarih Bölümü'nün tüm hocalarına teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tez çalışmam sırasında önerileri ve yardımlarıyla desteklerini esirgemeyen Dr. Bülent ARI ve Haşim ŞAHİN'e de teşekkürü bir borç bilirim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ve Kütüphanesi çalışanlarına da, yardımlarından dolayı ayrıca teşekkür ederim.

Trabzon, TEMMUZ 2005

Hacer TOPAKTAŞ

01. İçindekiler

	<u>Sayfa Nr.</u>
0. Sunuş	III
00. Önsöz	III
01. İçindekiler	IV
02. Özet	VII
03. Summary	VIII
04. Kısaltmalar Listesi	IX

	<u>Sayfa Nr.</u>
GİRİŞ	1-13

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI-LEH İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞİMİ.....	14-27
10. Osmanlı-Leh İlişkilerinin Başlamasına Kadar Leh Tarihine Genel Bir Bakış ...	14
11. Osmanlı-Leh İlişkilerinin İlk Dönemleri (1414-1566).....	15
12. Osmanlı-Leh İlişkilerinin Yoğunlaştığı Dönem (1566-1683)	20
13. Osmanlı-Leh İlişkilerinde Rekabet Dönemi (1683-1730)	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. LEHİSTAN'DA ÜÇ OSMANLI ELÇİSİ.....	28-45
20. Mehmed Efendi'nin Hayatı ve Lehistan Elçiliği	28
200. Mehmed Efendi'nin Hayatı.....	28
201. Mehmed Efendi'nin Lehistan'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Yolculuğu ...	29

202. Mehmed Efendi'nin Lehistan Elçiliği ile İlgili Genel Bir Değerlendirme ...	32
21. Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın Hayatı ve Lehistan Elçiliği	33
210. Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın Hayatı	33
211. Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın Lehistan'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Yolculuğu	34
212. Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ile İlgili Genel Bir Değerlendirme	39
22. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Hayatı ve Lehistan Elçiliği	41
220. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Hayatı	41
221. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Yolculuğu	42
222. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan Elçiliği ile İlgili Genel Bir Değerlendirme	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1730-1763 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİ İLE LEHİSTAN ARASINDA DİPLOMATİK İLİŞKİLER.....	46-68
30. 1699'dan 1730'a Kadar Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu	46
31. 1699'dan 1730'a Kadar Lehistan'ın Genel Durumu.....	48
32. 1730-1763 Yıllarında Osmanlı Devleti ile Lehistan Arasında Siyasi ve Diplomatik İlişkiler	50

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 18. YÜZYILDA OSMANLI ELÇİLERİNİN LEHİSTANLA İLGİLİ GÖZLEMLERİ	69-99
40. Lehistan'ın Siyasi ve Politik Durumu ile İlgili Gözlemleri	69
41. Lehistan'ın Dini ve Kültürel Durumu ile İlgili Gözlemleri	86
42. Lehistan'ın Sosyal ve Ekonomik Durumu ile İlgili Gözlemleri	90

5. SONUÇ	100-102
YARARLANILAN KAYNAKLAR	103-112
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

02. Özet

Osmanlı tarihi içerisinde Lale Devri olarak anılan ve Patrona Halil Ayaklanması'yla sonuçlanan III. Ahmed dönemi akabinde, Osmanlı Devleti'nin bir taraftan yenilikler gerçekleştirmeye çalıştığı, bir taraftan dış ilişkilerde genel itibariyle barışın hakim olduğu bir dönem olmasına rağmen, oldukça kritik hadiselerin ve fırtına öncesi sessizliğin yaşandığı 1730-1763 yılları Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerinin nehrin bir yakasından, yani Osmanlı sefâretnâmeleri doğrultusunda incelenmesi, gerek Osmanlı diplomasi tarihi açısından, gerekse Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerinin ihmal edilen bir yönünün ortaya konulması bakımından elzemdir.

Çalışmada, padişah cülûslarını resmen haber vermek üzere Lehistan'a yollanan Mehmed Efendi (1730), Zıftoylu Hacı Ali Ağa (1754), Kapıcıbaşı Mehmed Ağa (1757)'nin Lehistan elçilikleri ve de Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin İsveç elçiliği (1732) ile Ahmed Resmi Efendi'nin Berlin elçiliği (1763) ana konuyu teşkil etmiştir. Sefâretnâmeler, 1730-1763 dönemi içerisinde hem Osmanlı Devleti hem Lehistan siyaseti ve diplomasisi hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda bazı sefâretnâmelerin seyahatname tarzında yazılmasından ötürü, Lehistan'ın sosyal, iktisadi, dini ve kültürel durumuyla ilgili gözlemleri ve Osmanlı Devleti'nin Kuzey ve Doğu Avrupa siyaseti hakkında önemli bilgiler edinmek mümkündür. Bahsi geçen Osmanlı elçilerinin sefâretnâmelerinden anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti incelenen zaman dilimi içerisinde Lehistan'da meydana gelen olaylara seyirci kalmamıştır. Aksine, bazı Leh krallarının Rus yanlısı tavırlarına rağmen, olayları yakından takip etmiş ve Rusya'ya karşı Lehistan'ı desteklemiştir.

Bu tez çalışmasında, Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerinin başlaması ve gelişimi konu alındıktan sonra, belirtilen elçilerin elçilikleri detaylı olarak incelenmiş, ardından bu sefâretnâmeler doğrultusunda iki devlet diplomatik ilişkileri değerlendirilip, sefâretnâmelerin Lehistan'la ilgili verdiği malumatlara yer verilmiştir.

03. Summary

Despite the fact that throughout the period between 1730 and 1763 there were a peaceful years in general, there were also some critic events. In this regard, analysis and evaluation of Ottoman-Polish diplomatic relations for this period is essential in terms of Ottoman diplomatic history.

The sefaretnames give us valuable information on Ottoman diplomatic affairs. Besides, since some sefaretnames were written like books of travel, observations concerning the economical, social, religious and cultural situation of foreign countries – in this case Poland - are mentioned in this study. With all this available information, we can pick up important information about the North and East European policy of the Ottoman Empire. In this thesis, sefaretnames of Mehmed Efendi (1730-1731), Zistoylu Hacı Ali Aga (1754-1755) and Kapıcıbaşı Mehmed Aga (1757-1758) who were sent to Poland to inform the new sultans' accession to the throne formally were evaluated. In addition, sefaretnames of Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Efendi who was sent to Sweden (1732-1733) and Ahmed Resmi Efendi who was sent to Berlin (1763) were examined.

It is inferred from the mentioned Ottoman sefaretnames that the Ottoman Empire did not take a passive role in the events of Polish diplomatic policy during this period. In spite the pro-Russian attitude of certain Polish kings, the Ottoman Empire followed the events closely, and supported Poland against Russian political aspirations.

In this thesis, having discussed the beginning and development of Ottoman-Polish diplomatic relations, embassies of the above-mentioned Ottoman ambassadors are examined in detail. The diplomatic relations of the two countries are evaluated under the light of Ottoman sefaretnames (ambassadorial accounts) and information given about Poland in sefaretnames also discussed.

04. Kısaltmalar Listesi

A.DVN.DVE.	: Düvel-i Ecnebiye Belgeleri
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
a.g.y.	: adı geçen yazma
bkz.	: bakınız
BOA	. Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CH	: Cevdet Tasnifi Hariciye Kısım
çev.	: çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Eİ	: Encyclopedia of Islam
H.	: Hicri
H. No	: Hazine No
haz.	: hazırlayan
HH	: Hatt-ı Hümayun
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NH	: Nâme-i Hümayun Defteri
nr.	: numara
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TALİD	: Tarih Araştırmaları Literatür Dergisi
TOEM	: Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
TSAB	: The Turkish Studies Association Bulletin
TSM	: Topkapı Sarayı Müzesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
V.	: Varak
Vol.	: Volume
Yay.-Yy.	: Yayınları
Yay. yön.	. Yayın yönetmeni

GİRİŞ

Tarihin en büyük devletlerinden biri olarak kabul edilen Osmanlı Devleti, kuruluşundan iki yüzyıl sonra gücünün doruğuna ulaşmıştır. 16. yüzyıla gelindiğinde her açıdan muazzam bir dünya devleti seviyesine gelen Osmanlı Devleti'nde, Kanuni Sultan Süleyman döneminin bitişiyle birlikte çatlama görülmeye başlanmıştır. 17. yüzyılda ise Avrupalı devletler gerçekleştirdikleri Coğrafi Keşifler, Reform ve Rönesans dönemleri sonrasında Aydınlanma Çağı'na girmişlerdir. Osmanlı Devleti ise bu gelişmeler karşısında çok fazla ilerleme kaydedememiştir. Bu yüzyıldan sonra, Osmanlı Devleti devletlerarası ilişkilerini genel itibariyle fetih üzerine değil de, sınırlarını koruma üzerine geliştirmiştir. Zaten o günün gereklerinden biri de devletlerarası ilişkilerde denge unsurunun gözetilmesidir.

Böyle bir yüzyılın sonunda Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması ertesinde gerçekten bir dönüm noktası niteliği taşıyan bir antlaşmayı, Karlofça Antlaşması'nı imzalamıştır. Artık Avrupa, Osmanlı'nın eski Osmanlı olmadığını anlarken, bundan sonra bu bilinç çerçevesinde Osmanlı Devleti'ne karşı politika yürütmüşlerdir. 17. yüzyıl itibariyle Osmanlı Devleti'nin karşısında kuzeyde büyüyen bir Rusya vardır ve Rusya bundan sonraki zamanlarda Osmanlı Devleti için, hep baş ağrısı olmuştur. Yayılmacı politikasıyla Rusya'nın ilk hedef noktalarından birisi Osmanlı Devleti diğeri de Lehistan'dır. Tabii olarak bu iki devletin durumu, diğer Avrupalı devletler tarafından da ilgiyle takip edilmiştir. Osmanlı Devleti ve Lehistan'ın sahip olduğu topraklar, bütün büyük güçler açısından önem taşımaktadır. İleride de görüleceği üzere yukarıda bahsedilen durumdan ötürü, bir çok karmaşa ve savaş meydana gelecektir. Kimi zaman kurulan ittifaklar, kimi zaman yapılan paylaşım planları hep bu hesaplaşmanın ürünüdürler. Osmanlı Devleti ise eskisi gibi kendini diğer Avrupa devletleriyle eşit saymama, ya da onların dünyalarını öğrenme isteğinde olmama gibi tutumlarını yavaş yavaş bırakmaya başlamıştır. Diplomaside tek taraflılığın değil de karşılıklı münasebetlerin yerleştiğini de görerek, dış devletlere gönderdiği elçi sayısını artırmıştır. Bu devletlerden birisi olan Lehistan'a,

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda çeşitli sebeplerle yedi kez elçi göndermiştir.¹ Bu elçilerden üçü birer sefâretnâme yazmışlardır. İşte biz de 18. yüzyılda Doğu Avrupa'nın zayıflayan iki gününün ilişkilerini; Osmanlı-Leh diplomatik ilişkilerini bu sefâretnâmeler ışığında incelemeyi amaçladık. 18. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle dağılma ve büyük devletlerce paylaşılma sürecine giren Lehistan ile artık durumunu muhafaza etmek isteyen ve barışçı bir politika seyreden Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldaki ikili ilişkileri henüz tam olarak ortaya konulmamıştır. Bu çalışmada incelenecek olan üç Lehistan sefâretnâmesi ve ilgili diğer iki sefâretnâme, 18. yüzyıl Osmanlı-Leh diplomatik ilişkilerinin genel seyri hususunda bilgiler sunmasından dolayı öneme haizdir. Ayrıca bir Müslüman gözüyle bir Hıristiyan ülkenin nasıl değerlendirildiği, nasıl gözlemlendiğini göstermesi açısından da önemlidir.

Bu çalışmada Lehistan'a giden üç elçinin ve elçilik vazifeleri için Lehistan'dan geçmeleri dolayısıyla Lehistan'la ilgili bilgiler veren iki Osmanlı elçisinin sefâretnâmeleri baz alınarak, 1730-1763 yılları arası Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileri değerlendirilecektir. Sefâretnâmelerin verdiği bilgiler doğrultusunda ilişkiler incelenirken, çalışma mevcut kaynaklarla da desteklenecektir. Buna göre, elçilerin Lehistan'a gidişleri, hangi güzergahtan geçip hangi şehirlere uğradıkları, Lehistan'la ilgili gözlemleri ve Leh halkı hakkında verdikleri malumatlar, saraya kabulleri, görevlerini ifa edip etmedikleri, resmi görevleri dışında başka görevlerinin olup olmadığı, dönüşleri vs. konular kıyaslanacaktır. Kuşkusuz ki bu sefâretnâmeler verdiği bilgiler itibariyle, 18. yüzyılda Lehistan'ın içerisinde bulunduğu durumu göstermesi ve siyasi, iktisadi, sosyal, idari, politik açıdan ne vaziyette olduğuna dair birinci elden kaynak durumundadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Kuzey ve Doğu Avrupa siyaseti hususunda da ip uçları sunmaktadır.

Günümüze kadar Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileri üzerine yapılan çalışmalara baktığımızda, çalışmaların genellikle 17. yüzyıl ekseninde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Bu durumun oluşmasında, 17. yüzyıl Osmanlı-Leh siyasi münasebetlerinin yoğunluk arz etmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Osmanlı-Leh diplomatik ilişkilerinin tam manada değerlendirilmesi için geniş bir perspektiften bakılmasında fayda vardır. Bu bağlamda, Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileri üzerine yapılan

¹ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri*, Ankara, 1992, s. X-XIII. Ancak, Faik Reşit Unat kitabın sonunda verdiği listede 1731'de Lehistan' a giden elçi Mehmet Efendi'yi göstermemektedir.

en kapsamlı çalışma, Dariusz Kolodziejczyk tarafından kaleme alınan *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of Ahdnâmes and other Documents* adlı çalışmadır.² Bu çalışma, öncelikle ahidnâmelerin ve diğer protokoller yazışmaların genel mahiyeti hakkında bilgiler verir. Ardından Osmanlı ile Leh arasında geçen antlaşmaları ve elçileri birkaç başlık altında değerlendirdikten sonra, Lehistan Ahidnâme Defteri'ni önce Latin harflerinde, ardından İngilizce ve bazı mevcut dillerde metinleriyle sunar. Çalışmada Polonya'daki arşivlerin durumundan da bahsedilmektedir. Bununla birlikte 18. yüzyıl Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileriyle ilgili olarak çalışmamızda ana kaynaklar olarak ele alacağımız, 18. yüzyılda Lehistan'a giderek sefâretnâme yazan üç Osmanlı elçisinden bahsedilmediği gibi, 17. yüzyıla nazaran bu yüzyıldaki ilişkiler daha kaba taslak bir şekilde verilmektedir. Ayrıca Dariusz Kolodziejczyk tarafından Kamanıçe Tahrir Defteri İngilizce olarak yayınlanmıştır.³ Yine Dariusz Kolodziejczyk'nun bu konuyla ilgili pek çok makalesi de vardır. Bunlardan *Ottoman Diplomats on Eighteenth Century Poland: Contempt or Discouragement* başlıklı makalesinde 18. yüzyılda Osmanlı-Leh münasebetleri kısaca değerlendirilmekle birlikte, çalışma konumuzu oluşturan üç Osmanlı elçisinden bahsedilmemekte ve sadece Ahmed Resmi Efendi ile Abdulkerim Paşa'nın Berlin ve Moskova elçilikleri için Lehistan'dan geçtiklerinden söz edilmektedir.⁴ 18. yüzyıl sefâretnâme literatürü hayal kırıcı olarak değerlendirilmekte ve 1768'deki Leh Seferi'nin -ki Ruslar'a karşı yapılmış ve Küçük Kaynarca Antlaşması'yla sonuçlanmıştır- ve 1792'deki her iki devletin Rusya'ya karşı gerçekleştirdikleri savaşlar da iki ülke açısından tartışılmaktadır. Bir diğer makalesi, *1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler* adıyla yayınlanan ve Osmanlı-Leh münasebetlerinin genel olarak değerlendirildiği makalesidir.⁵

Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileriyle ilgili Jan Reychman tarafından hazırlanan *Historia Turcji* adlı eserde Türk Tarihi genel olarak değerlendirildiği gibi, Osmanlı-Leh

² Dariusz Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of Ahdnâmes and Other Documents*, (Bundan sonra Ottoman-Polish Diplomatic Relations) Leiden, 2000.

³ Dariusz Kolodziejczyk, *The Ottoman Survey Register of Podolia*, Cambridge, 2004.

⁴ Dariusz Kolodziejczyk, "Ottoman Diplomats on Eighteenth Century Poland: Contempt or Discouragement", *The Turkish Studies Association Bulletin (TSAB)*, S. 16/2, Nisan 1992, s. 202-203.

⁵ Dariusz Kolodziejczyk, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, C. 9, ed. K. Çiçek-H. C. Güzel-S. Koca, Ankara, 2002, s. 679-685, yada İngilizcesi için bkz. Dariusz Kolodziejczyk, "Some Remarks on The Nature of Ottoman-Polish Relations", *The Turks*, Vol. 3, ed. C. Oğuz-H. C. Güzel-O. Karatay, Ankara, 2002, s. 344-350.

ilişkilerine de yer verilmektedir.⁶ Ancak çok teferruatlı bir bakış görülmemektedir. Bunun dışında *Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü* başlıklı çalışması da Osmanlı-Leh münasebetleriyle ilgili Jan Reyçhman'ın bir diğer çalışmasıdır.⁷ Bu makale yazıldığı tarih itibariyle oldukça eski olmasının yanı sıra, bazı yanlış ve eksik bilgileri de içermektedir. 1731'de Lehistan'a giden elçi Mehmed Efendi'nin ismi Mahmud olarak zikredilmiştir. Ayrıca Lehistan'ın taksimının gerçekleştiği 18. yüzyılda Osmanlı-Leh münasebetlerinin ağırlık kazandığı yönleri düşünürsek, makale bu açıdan da eksiklikler içermektedir. Yapılan yeni çalışmalarla desteklenmesi zaruridir. Yine aynı kişi tarafından hazırlanan *1945'den Beri Polonya'da Türkiye Tarihiyle İlgili Çalışmalar* adıyla sunulan makalede, Polonya'daki Türk Tarihi çalışmalarının değerlendirildiği görülmektedir.⁸ Aynı zamanda Jan Reyçhman'ın farklı dillerde de konuyla ilgili çalışmaları mevcuttur.

Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats, Avrupa'daki Doğu arşiv kaynaklarını ve çalışmalarını değerlendirmekte ve Osmanlı Paleografyası hususunda bilgiler vermektedir. Polonya'nın Osmanlı ve Osmanlı coğrafyasında ilişkili olduğu Tatarlarla olan ilişkileriyle ilgili belgeler de değerlendirilmekte ve iki ülke elçilerinin listesi verilmektedir.⁹ Bu çalışma da yayınlandığı tarih itibariyle oldukça eskidir ve bazı eksiklikleri ortaya çıkmıştır. Konumuzla ilgili olarak verilen elçi listesine baktığımızda, listede eksiklikler ve ufak tefek yanlışlıklar olduğu tespit edilmektedir.¹⁰ Zygismund Abrahamowicz tarafından kaleme alınan *Encyclopedia of Islam*'daki *Leh* maddesi, ilk Müslüman ve Türk-Leh ilişkilerini değinilmekle birlikte, pek objektif olmayan bazı yorumlar içermekte ve Osmanlı-Leh mücadeleleri ile ilgili yanlışlıklar da yapılmaktadır.¹¹ Öte yandan çalışmada, 18. yüzyıl Osmanlı-Leh ilişkileri bıçak gibi kesilmiştir. Bu manada günümüz tarih araştırmaları açısından pek fazla yere sahip değildir.

⁶ Jan Reyçhman, *Historia Turcji*, Warszawa, 1973.

⁷ Jan Reyçhman, *Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü*, (Bundan sonra *Polonya ile Türkiye*) Ankara, 1964.

⁸ Jan Reyçhman, "1945'den Beri Polonya'da Türk Tarihiyle İlgili Çalışmalar", *Bellekten*, C. XXVIII, Ankara, 1964, s. 109-112.

⁹ Jan Reyçhman-Ananiasz Zajaczkowski, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats*, ed. Tibar Halaski-kun, Paris, 1968.

¹⁰ Eserde liste halinde verilen Polonya'ya gitmiş Osmanlı elçilerinden 1731'de Polonya'ya gönderilen elçi Mehmed Efendi'nin ismi listede yer almamaktadır ve 1757-58 yıllarında Polonya'ya gönderilen elçi Mehmed Ağa'nın ismi Mehmed Paşa olarak verilmekte ve gidiş tarihi 1756 olarak zikredilmektedir. bkz. a.g.e., s. 182-183.

Yine *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri* adlı eser de Osmanlı-Polonya ilişkilerini birçok açıdan değerlendiren bir çalışmadır.¹² Aslında çalışma, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıldönümü dolayısıyla Ankara'da açılan ve birçok ülkede bulunan Osmanlı-Polonya ilişkileriyle alakalı tarihi belgelerden, halı, kilim, kap kacak vs. varıncaya dek, her tür malzemenin teşhir edildiği bir serginin ardından, iki ülke ilişkilerinin diplomatik, ticari, kültürel, sosyal pek çok açıdan değerlendirildiği ortak bir çalışmanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Eser aynı zamanda bir katalog şeklinde yayınlanmıştır. Bu eserde Osmanlı-Polonya ilişkilerinin tarihi boyutu genel manada verilmekte, Polonya arşivlerinde bulunan Osmanlı belgeleri değerlendirilmekte ve iki ülke tarihiyle ilgili birçok konu değişik makalelerle sunulmaktadır.

Türkiye'de Osmanlı-Polonya diplomatik ilişkileri ilgili çalışmalarda oldukça ciddi bir boşluk yaşanmaktadır. Ancak giderek artan çalışmalar vesilesiyle bu alanda boşlukların doldurulmaya başlandığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte yapılan çalışmaların özel mahiyette olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda en çok gözümüze çarpan ve oldukça faydalı bir çalışma olan, Nigar Anafarta tarafından hazırlanan *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler* adlı eserde Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan Lehistan'la ilgili yazışmalar tek tek özet halinde verilmiş ve akabinde İngilizce olarak sunulmuştur.¹³ Ancak eser, sadece belgelerin özetinden oluşması dolayısıyla yorumlanması gerekmektedir. Genel manada büyük değere sahip olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Tarihi* adlı eseri de şüphesiz bu alanda kaynak durumunda olan belli başlı çalışmalar arasındadır.¹⁴ Yine Mehmet İnbaşı tarafından hazırlanan *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)* adlı eser, Kamaniçe Seferi ve seferin organizasyonunu ayrıntılı olarak değerlendirdiği gibi, Osmanlı-Leh ilişkilerine de kısaca yer vermektedir.¹⁵ Çalışma bunun yanında, zaman dilimi itibariyle 17. yüzyıl ağırlıklıdır. Yücel Öztürk'ün *Özü'den Tuna'ya Kazaklar I* adlı çalışması da Kazaklar ve dolayısıyla Lehistan tarihi hakkında bilgi veren çalışmalardandır.¹⁶ Yukarıda bahsedilenlerin dışında Türkiye'de makale olarak da birçok

¹¹ Zygmund Abrahamowicz, "Leh", *Eİ²*, Vol. V, Leiden, 1978, s. 720-723.

¹² Selmin Kangal (yay. yön.), *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, (Bundan sonra *Savaş ve Barış*) İstanbul, 1999.

¹³ Nigar Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler*, İstanbul, 1979.

¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1995.

¹⁵ Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul, 2004.

¹⁶ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar I*, İstanbul, 2004.

çalışmanın yapıldığını söyleyebiliriz. Münir Aktepe, Akdes Nimet Kurat, Selahattin Tansel, M. Tayyib Gökbilgin, Bekir Sıtkı Baykal gibi araştırmacılar Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileriyle ilgili yazdıkları bazı makalelerle konuya katkıda bulunmuşlardır. Ancak bu makaleler özel konuları içermektedir ve küçük zaman dilimlerine yönelik çalışmalar durumundadır.

Osmanlı döneminde konuyla ilgili yapılmış çalışmalara baktığımızda Abdurrahman Şeref Bey'in *Manzum Bir Sefâretnâme* başlıklı makalesi Lehistan'a giden Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesini değerlendirmekte ve elçinin güzergâhını gösterir bir haritayı da eklemektedir. Bunun dışında Ahmed Refik'in *Lehistan'da Türk Hakimiyeti* adlı makalesi de 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarında Osmanlı-Lehistan olaylarını değerlendiren bir başka çalışmadır.¹⁷

Lisansüstü çalışmalar dahilinde Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileriyle ilgili çalışmalar yeni yeni görülmektedir. Ortaya konmuş çalışmalara baktığımızda, Krzysztof Wawrzniak'ın *Ottoman-Polish Diplomatic Relations in the 16th Century* başlıklı yüksek lisans tezi 16. yüzyıl Osmanlı-Leh diplomatik ilişkilerini Osmanlı ve Leh kaynakları doğrultusunda değerlendirmektedir.¹⁸ Bunun dışında Osmanlı-Leh diplomatik ilişkileriyle alakalı çalışmalar olmakla birlikte henüz bitirilip yayınlanmamıştır.

Yukarıda bahsedilen bütün çalışmaların yanında akademik manada olmasa da Polonya'yla ilgili olan kişiler tarafından da hazırlanmış birtakım çalışmaların da olduğunu söylemek gerekir. Bu çalışmaları yapanlar arasında Sabih Alaçam ve Aslan Tufan Yazman'ın isimleri zikredilebilir.

Dış ilişkilerin temsilciler tarafından yürütülmesi demek olan diplomasi, Osmanlı Devleti'nin diplomatik faaliyetlerin önemini anlamasından evvel, Avrupalılar tarafından yoğun bir şekilde yürütülmüştür. Giderek artan bir eğilimle, diplomasi ve diplomatik faaliyetlerin taşıdığı değer, 18. yüzyıla gelindiğinde şüphesiz ki büyük bir yer tutmaktadır. 1699 Karlofça Antlaşması'yla birlikte, Osmanlı Devleti ilk defa yabancı bir devletin

¹⁷ Ahmed Refik, "Lehistan'da Türk Hakimiyeti", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, S. 14, İstanbul, 1340, s. 227-245.

¹⁸ Krzysztof Wawrzniak, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations in the Sixteenth Century*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

tavassutunu kabul ederken, bundan sonraki dönemde denge unsurunun gözetilmesi gibi bir tutum sergilemiştir.¹⁹ Bu bağlamda Osmanlı Devleti, diplomatik faaliyetlerini de artırma yoluna gitmiştir. Yapılan bu siyaset değişikliği neticesinde de dış devletlere gönderilen elçi sayısında artışlar görülmüştür. Bu elçilerin görevleri esnasında yazdıkları raporlar, seyahat günlükleri, layihalar, takrirler devlet açısından son derece önem taşımaktadır. Çünkü yabancı devletler hakkında birinci elden bilgi sahibi olunabilmesi, bu temsilciler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde III. Selim Dönemi'ne yani, 1792 yılına kadar daimi elçiliklerinin kurulmadığı da göz önüne alınırsa, dış ilişkilerin yürütülmesinde diplomatik temsilciler olan elçilerin verdiği her türlü malumatın ve yazdıkları her türlü evrakın ne derece değer taşıdığı anlaşılacaktır.²⁰

Osmanlı diplomasi tarihi alanında günümüze kadar birçok çalışma vücuda gelmiştir. Ancak yapılması gereken çalışmalar da yok değildir. İşte bunlardan bir tanesi de 18. yüzyıl Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki diplomatik ilişkilerdir. Bu çalışma vesilesiyle, günümüz itibariyle teferruatlı bir çalışması yapılmayan bu konuyu inceleyerek, Osmanlı diplomasi tarihi çalışmalarına bir yenisini ekleme emelindeyiz. Çalışmamızın, 1730'da Lehistan'a giden elçi Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefâretnâmesi ki İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, 1641 nolu yazma, 1754-1755'te Lehistan'a giden elçi Ali Ağa'nın Lehistan Sefâretnâmesi ki yazması mevcut olmayıp, Abdurrahman Şeref Bey tarafından Manzum Bir Sefâretnâme adıyla Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası'nın 13. Sayısı'nda yayınlanan makalesi, 1757-1758 tarihlerinde yine Lehistan'a giden elçi Mehmed Ağa'nın Lehistan Sefâretnâmesi ki Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Seyyid Hakim Tarihi, Bağdat No: 231, V. 310-313'te bulunan yazma ile yine aynı elçinin sefâretnâmesinin basmasının yer aldığı Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'id'in Tarih-i Gülşen-i Maarif adlı eserinin II. cildinin 1519-1521 sayfaları ana kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu kaynakların yanında 3. ve 4. bölümde 1732-1733 yıllarında İsveç'e elçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefâretnâmesi ki Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No: 1641 nolu yazma ve 1763'te Berlin'e elçilik vazifesiyle yollanan Ahmed Resmi Efendi'nin Berlin Sefâretnâmesi de çalışmanın belirli kaynakları olarak değerlendirilmiştir.

¹⁹ Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, C. 1, ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Ankara, 1999, s. 645.

²⁰ Daimi elçiliklerin kurulmasıyla ilgili bkz. Ercümen Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu İik Elçilerin Siyasi Faaliyetleri*, Ankara, 1968.

Yukarıda bahsedilen ve Lehistan'a giden üç elçi dışında da Lehistan'a giden elçiler bulunmakla birlikte, hiçbirinin sefâretnâme veya tahrir türünde bir eseri mevcut değildir. Ayrıca hem Osmanlı Devleti için hem de Lehistan için kritik bir yüzyıl olan 18. yüzyılda, sefâretnâmelerin kaleme alınmış olması ve de verdikleri bilgiler itibariyle de önem kazanmaktadırlar. Sefâretnâmelerde Rusya, Fransa, Avusturya, Prusya ilişkileri konusunda bilgilerin mevcut olması, Lehistan'ın siyasi, sosyal, iktisadi ve politik durumu hususunda da tasvirler çizmesi de incelenmeye değer kılmaktadır. Ayrıca bu çalışma vasıtasıyla, Osmanlı Devleti bünyesindeki diplomatların görev anlayışları, o dönemdeki diplomasinin işleyiş şekli gibi konularda yeni bilgiler edinileceği gibi, her üç elçinin sefâretnâmeleri arasındaki farklılıklar da ortaya konulacaktır. Her üç elçinin sefâretnâmeleri aynı özelliklere sahip değildir. Özellikle 1754-1755'te Lehistan'a giden elçi Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesi, elimizde yazması bulunmamasına rağmen oldukça ilginçtir. Öncelikle manzum bir şekilde kaleme alınmıştır. Ayrıca sefâretnâmede, Lehistan'a giderek sefâretnâme yazmış diğer iki elçiden daha teferruatlı bilgiler mevcuttur. Padişah cülusunu haber vermek için giden her üç elçi de, bu görevlerini yerine getirdikleri gibi, başka mevzularda da Osmanlı Devleti çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Elçi, günümüz diplomasi literatürü itibariyle de bir ülkeden diğerine diplomatik amaçlarla gönderilen, devletler arası haberleşmeye aracılık eden devlet temsilcilerine verilen addır. Elçi kelimesi yerine sefir tabiri de kullanılırken, elçilerin elçilik görevleriyle ilgili yazdıkları raporlara sefâretnâme, elçinin göreve giderken yanında götürdüğü ekibe de sefâret heyeti denilmektedir.²¹ Osmanlı Devleti döneminde de çeşitli sebeplerle birçok elçinin dış ülkelere gönderildiğini görmekteyiz.²² Buna mukabil Osmanlı Devleti'ne de daha erken dönemler itibariyle, yabancı ülkelere birçok elçinin geldiğini görmekteyiz. Kuruluş döneminden başlamak üzere, komşu diğer Türk beylikleriyle ve Bizans Devleti ile münasebetleri olan Osmanlı Devleti, sınırlarının genişlemesi dolayısıyla zamanla daha fazla diplomatik faaliyetlerde bulunmak durumuyla karşılaşmıştır. Hatta İstanbul'un fethinden sonraki dönemde, batılı birçok devlet başkent İstanbul'a gönderdikleri elçi sayısını artırmasının yanı sıra, elçilikler de açmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin

²¹ Elçilikle ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 3-15.

²² Antlaşmaların tasdiki, ülkeler arası meselelerin çözülmesi, doğum, baş sağlığı, cülûs tebriki, nota verme, ülkeler arası ittifak, mektupların cevaplanması, ülkelerarası ilişkilerin iyileştirilmesi, ticari meseleler

kurulduğu topraklar ve sonrasındaki genişleme alanları, Osmanlı Devleti'nin müslim yada gayrimüslim bir çok ülkeyle münasebette bulunmasını gerekli kılmıştır. Osmanlı Devleti de Viyana, Paris, Petersburg, Stokholm, Berlin, Varşova ve Madrid gibi Avrupa başkentlerine, ayrıca 1396 yılında Mısır'dan başlamak üzere Asya ve Afrika'da bulunan Müslüman devletlerin başkentlerine de elçiler yollamıştır. Bu başkentler arasında Tahran, Yeni Delhi, Buhara, Kahire ve Rabat şehirlerini sayabiliriz.²³ Gerek siyasi, gerek iktisadi, gerek politik açıdan dönemin bütün devletleri Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkiler kurmayı gerekli görmüştür. Nitekim bu sebeplerden dolayı, Akdeniz ve Karadeniz ticaretine hakim durumda olan Venedik (1454) başta olmak üzere, Lehistan (1475), Rusya (1497), Fransa (1525), Avusturya (1528), İngiltere (1583), Hollanda (1612), Prusya (1761), Osmanlı Devleti'nde daimi elçilikler kurmuşlardır.²⁴ Bu devletler haricinde de özerk statüde olan Osmanlı yönetimine bağlı prenslikler, voyvodalıklar da Osmanlı devletine çeşitli sebeplerle elçi göndermekteydiler.

Osmanlı Devleti'nin ise 1793 tarihine kadar yabancı devletlerde daimi elçilikler kurmadığı görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin kendisini diğer devletlerle eşit muhatapta saymaması, onlar hakkında bilgi edinme isteğinin oluşmaması gibi bir durumu doğurmuştur. Bunun yanında, *Darü'l Cihad* olan bir memlekette uzun süre kalınmasının uygun görülmemesi de bu durumun oluşumunda etkilidir.²⁵ Ayrıca Avrupa'ya özel amaçlarla geçici bir süre için gönderilen Osmanlı elçilerinin, Avrupa ülkelerinde iyi muamele görmemesi, hatta sokağa çıkmalarına izin verilmeyip sadece ikame ettikleri binada kalmaya mecbur edilmeleri de Osmanlı Devleti'nin daimi elçilikler açma meyline engel teşkil etmiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin bulunduğu coğrafya uluslar arası ilişkilerin son derece yoğun bir şekilde yürütülmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca devletin iktisadi çıkarları doğrultusunda, ticari faaliyetlerin Osmanlı coğrafyasında yürütülmesi, devlet erkanı tarafından yerinde görülmüştür. Tabi bu durum da, diplomatik faaliyetleri yoğunlaştırmıştır.

vs. durumlar için elçiler çeşitli ülkelere yollanmaktadır. Cahit Yalçın Bilim, "XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefâretnâmeleri", **Osmanlı**, C. 7, ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Ankara, 1999, s. 205.

²³ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi As The Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", (Bundan sonra Mahmud Raif Efendi) **OTAM**, C. 5, Ankara, 1994, s. 393; Kenan İnan, "Osmanlı Dönemi'nde Elçilik ve Konsolosluklardaki Görevli Tercümanların Statüleri", **Tarih ve Toplum**, İstanbul, Ekim 1996, s. 196.

²⁴ M. Alaaddin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi ", s.393.

²⁵ Ercümen Kuran, **a.g.e.**, s. 10; Cahit Yalçın Bilim, **a.g.m.**, s. 205.

Osmanlı Devleti zamanında sefâretnâme adıyla adlandırılan elçi raporlarına gelince; sefâretnâmeler belirli bir amaçla dış ülkelere gönderilen devlet görevlilerinin görevleriyle alakalı olarak kaleme aldıkları raporlar olması dolayısıyla, bir devletin dış ilişkileri ve diplomatik faaliyetleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Günümüze kadar sefâretnâmeler hakkında yapılan çalışmalar içerisinde en derli toplu çalışma, Faik Reşit Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri* adlı kitabıdır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde kaleme alınan ve bilinen bütün sefâretnâmeler değerlendirildiği gibi, dış ülkelere gönderilen belli başlı elçiler hakkında da bilgiler verilmektedir. Ancak bunun yanı sıra, bahsi geçen çalışmanın yapılmasından sonra, konuyla ilgili birçok yeni araştırmalar yapılmıştır. Dolayısıyla da konuyla alakalı yeni bilgiler eklenmiştir. Yine Hadiye ve Hüner Tuncer tarafından kaleme alınan *Osmanlı Diplomasisi ve Sefâretnâmeler* adlı eser bu konudaki bir diğer çalışmadır.²⁶ Bunların dışında Azmi Süslü, M. Alaaddin Yalçınkaya, Ali İbrahim Savaş ve Belkıs Gürsoy tarafından kaleme alınan çalışmaları da bu alanda çalışma yapanlar olarak örnek gösterebiliriz. Osmanlı Diplomasisi ile ilgili olarak A. Nuri Yurdusev'in editörlüğünde hazırlanan *Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?* adlı çalışma, Osmanlı diplomasisini ve Osmanlı diplomasi tarihini çeşitli açılardan makaleler halinde ele alan ve bu kapsamda Türkiye'de yapılmış en yeni ve derli toplu çalışmalardandır.²⁷ Bahsi geçen çalışmada yer alan *Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period* adlı Bülent Arı tarafından hazırlanan makale de, zaman periyodu olarak konumuzla ilgili olması bakımından önem taşımaktadır.²⁸ Makalede Osmanlı Diplomasisi'nin ilk dönemleri ve neye göre şekillendiği belirtilirken, Osmanlı Devleti'nde diplomasiye yaklaşım, diplomatik protokol usulleri, Osmanlı elçileri ve bunların yabancı ülkelerdeki faaliyetleri gibi birçok konu değerlendirilmektedir. M. Alaaddin Yalçınkaya tarafından kaleme alınan, *Kuruluştan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü* adlı makele ise, 2003 yılına kadar Osmanlı diplomasi tarihi alanında yapılan çalışmalar toplu olarak değerlendirildiği gibi, araştırmacılara genel bir envanter sunmaktadır.²⁹

Bunun yanında M. Alaaddin Yalçınkaya'nın *Osmanlı Zihniyeti'ndeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefâretnâmelerin Kaynak Değeri* başlıklı makalesi de sefâretnâmelerin Osmanlı Tarihi araştırmalarındaki yerinin tartışıldığı bir çalışma olarak bu alana katkıda

²⁶ Hadiye Tuncer-Hüner Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefâretnâmeler*, Ankara, 1998.

²⁷ A. Nuri Yurdusev (ed), *Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?*, London, 2004.

²⁸ Bülent Arı, "Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period", a.g.e., s. 36-65.

bulunmaktadır.³⁰ Yine Hasan Korkut tarafından hazırlanan *Osmanlı Sefâretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar* adlı makale de Osmanlı sefâretnâmeleri hakkında bilgi vermekte, günümüze kadar sefâretnâmeler doğrultusunda yapılmış kitap, makale, lisans ve lisansüstü çalışmaları toplu olarak değerlendirmekte ve liste halinde sunmaktadır.³¹ Ayrıca Osmanlı diplomasi tarihi alanında yapılan araştırmalar konumuzla ilgili bilgiler de içermektedir. Halil İnalcık, İlber Ortaylı, Oral Sander, Yavuz Ercan, Cahit Yalçın Bilim, Abdullah Uçman, Hadiye-Hüner Tuncer, Mahmut Şakiroğlu, Mübahat Küttükoğlu, Semavi Eyice gibi araştırmacıların çalışmalarını bu hususta öncelikli olarak zikredebiliriz. Tabii son zamanlarda artan bir eğilimle kendini gösteren lisansüstü çalışmalarda konumuzla alakalı birçok bilgiyi gözler önüne sermektedir. Ali İbrahim Savaş, M. Alaaddin Yalçinkaya, Sema Arıkan, Bekir Günay, Wolfgang Jobst, Hasan Korkut, Fuat Sanaç, Erhan Afyoncu, Fatih Bayram, Safınaz Birbenli, Yılmaz Karakaya, Melek Öksüz, Zekai Topatan, İbrahim Baş, Nazire Karaçay Türkal... gibi isimleri bu alanda lisansüstü çalışmalarda bulunanlar olarak belirtebiliriz. Ayrıca burada, yurt dışında da konuyla ilgili birçok araştırmanın yapılmakta olduğunu bildirmekte yarar vardır.³²

Sefâretnâmeleri yapısal açıdan inceleyecek olursak; içerdikleri bilgiler itibariyle özel, genel ve hem genel hem özel nitelikler taşıyanlar olarak gruplandırabiliriz.³³ Özel sefâretnâmeleri, taşıdıkları nitelikler itibariyle sadece elçinin resmi göreviyle alakalı bilgilerin yer aldığı resmi raporlar olarak değerlendirebiliriz. Bu türe örnek olarak Seyyid İsmail Efendi ve Ahmed Azmi Efendi'nin Fas Sefaret Takrirlerini, Seyyid Mehmed Refi'i Efendi'nin İran Sefâretnâmesi'ni örnek verebiliriz. Genel sefâretnâmeler, sefaretle görevlendirilenlerin yolculuklarının başlangıcından ülkeye tekrar dönüşüne kadar geçen süre zarfında gezip gördükleri yerler hakkında izlenimlerini aktardıkları ve kendi gözlemlerini dile getirdikleri türden sefâretnâmelerdir. Bu tarz sefâretnâmelere örnek olarak Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefâretnâmesi, Ahmed Dürri Efendi'nin İran Sefâretnâmesi, Mehmed Emni Paşa'nın Rusya Sefâretnâmesi, Ahmed Resmi Efendi'nin İspanya Sefâretnâmesi ve Vasıf Efendi'nin İspanya Sefâretnâmesi'ni

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Alaaddin Yalçinkaya, "Kuruluş'tan Tanzimat'a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, C. 1, S. 2, İstanbul, 2003, s. 423-489.

³⁰ M. Alaaddin Yalçinkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefâretnâmelerin Kaynak Değeri", (Bundan sonra Sefâretnâmelerin Kaynak Değeri) *OTAM*, S.7, Ankara, 1996, s. 319-338.

³¹ Hasan Korkut, "Osmanlı Sefâretnâmeleri Hakkında Yapılan Çalışmalar", *TALİD*, C. 1, S. 2, İstanbul, 2003, s. 491-511.

³² Osmanlı Sefâretnâmeleri hakkında yapılan çalışmalarla ilgili olarak bkz. Korkut, *a.g.m.*, s. 491-511.

³³ Yalçinkaya, "Sefâretnâmelerin Kaynak Değeri", s. 324-326.

verebiliriz. Hem özel hem genel özellikler taşıyan sefâretnâmeler ise sefâretle görevli kimselerin hem resmi vazifeleri hem de bunun dışında gittikleri yerler hakkında verdikleri çeşitli malumatları içeren bilgilerin bulunduğu türden sefâretnâmelerdir. Bu gruba ise şu sefâretnâmeleri örnek gösterebiliriz: Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefâretnâmesi, Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefâretnâmesi ve Mustafa Hattî Efendi'nin Viyana Sefâretnâmesi. Bu hususta şunu da belirtmek gerekir ki Osmanlı elçileri kaleme aldıkları sefâretnâmelerde büyük ölçüde kendi tarzları doğrultusunda hareket ederek sefâretnâmelerini kaleme almışlardır. Sefâretnâmelerin yazılışında belli kurallar ve belli yöntem ve teknikler uygulanmadığı gibi belli bir yazım üslubu da söz konusu olmamıştır. Hatta ilerde görüleceği üzere inceleyeceğimiz Lehistan sefâretnâmelerinden Hacı Ali Ağa'nın Sefâretnâmesi manzum olarak kaleme alınmıştır. Kimi elçiler sefâretnâmelerini bir günlük ya da hatırat tarzında yazıya dökerken, bazısının da resmi, yalın, pek fazla ayrıntı vermeyen bir üslupla sunulduğu görülmektedir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde o zamanki şartlar itibariyle elçi raporlarının yazılıp sunulması, ne tür bir yöntemin izlenileceği vs. konularda tam bir mekanizmanın oluşturulmadığını da ortaya koymaktadır. Ayrıca yalnızca diplomat yetiştiren sistemli bir müessesenin olmayışı, bürokraside vazife almış insanlardan sefâret heyetinin müteşekkili, yani böyle bir vazifede nasıl hareket edip, raporunu neye göre kaleme alacağını çoğu kere bilmeyen insanlardan oluşması, sefâretnâmelerin yazılışında çeşitliliği doğurmuştur.

Bütün bu belirtilenlerin yanında, sefâretnâmelerin Osmanlı siyasi ve diplomasi tarihi açısından çok kıymetli evraklar oluşu su götürmez bir gerçektir. Nitekim, özellikle daimi elçiliklerin kuruluşundan evvel, ülkeler arası ilişkiler hakkında önemli bilgiler sunması, Osmanlı Devleti'nin diğer ülkeleri tanıması ve buna göre politika geliştirmesi açısından da gerekli birer kaynaktır. İletişimin günümüzdeki gibi geniş imkanlar sağlamadığı, yazışmaların dahi elden yürütüldüğü, dış dünyadan haberdar olmanın kısıtlı yollarından birinin de sefâret heyetleri ve onların yazdıklarından müteşekkil olduğunu düşündüğümüzde, gerçektende sefâretnâmelerin taşıdığı önemi daha iyi anlamış oluruz. Dahası bir Osmanlı insanının gözüyle diğer ülke insanlarının, kültürünün, sosyal ve iktisadi yaşamının ve daha birçok konunun aktarıldığı ve de tasvirlerinin çizildiği kaynaklar olması hasebiyle de öneme haizdir ve de o zaman şartlarında öteki dünyalarla tanışan kişilerin izlenimlerini içermeleri, bu hususta çok kıt bilgiye sahip olan Osmanlı insanı açısından da bilgi kaynağı olması bakımından sefâretnâmelerin değerini

artırmaktadır. Biz de bu bağlamda Lehistan'a giden üç Osmanlı elçisinin ve elçilik görevlerini yerine getirecekleri ülkelere giderken Lehistan'dan geçen, iki Osmanlı elçisinin sefâretnâmelerini değerlendirip, kıyaslamalarını yaparken, bu doğrultuda Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerini değerlendireceğiz.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Lehistan tarihi ve Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin ilk dönemleri hakkında bilgiler verilirken; ikinci bölümde, Lehistan'a gönderilen üç Osmanlı elçisinin sefâretleri incelenecektir. Üçüncü bölümde, belirtilen sefâretnâmeler ışığında 1730-1763 yıllarında Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkileri değerlendirilirken; dördüncü bölümde, sefâretnâmelerin Lehistan ile ilgili verdiği bilgiler sunulacaktır. Son bölümde ise tez çalışması dahilinde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I. BÖLÜM

1. OSMANLI-LEH İLİŞKİLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞİMİ

10. Osmanlı-Leh İlişkilerinin Başlamasına Kadar Leh Tarihine Genel Bir Bakış

10. yüzyılda *Lehistan* yada daha sonraki yüzyıllarda Osmanlı'da yer yer kullanımıyla *Leh Vilayeti* olarak geçen yer, coğrafi mekan olarak Doğu Avrupa topraklarını ifade etmektedir.³⁴ Lehliler, etnik olarak Batı Slavlarının bir koludurlar. Kuzeydeki İskandinav ülkesinden Vistül Nehri'ne göç eden Slavların torunlarıdır. İlk kurulan devlet, 9. yüzyılda bir prens olan Mieszko tarafından kurulmuştur ve Lehliler bu hanedanlık zamanında, (10. yüzyıl sonları itibariyle) Roma'dan kuzeye doğru yayılan Katolik Hıristiyanlığı'nı seçmişlerdir.³⁵ 11. yüzyıla gelindiğinde, Leh toprakları kuzeyde İskandinav, doğuda Slav topraklarına doğru genişleme göstermeye başlamıştır. Lehlilerin ilk savaşları Almanlara karşı olmuştur. Bunun yanında özellikle 13. yüzyıldan itibaren, doğuda Tatarlarla da uğraşmak zorunda kalmışlardır. Lehliler, bu durumda Avrupa'yı Tatar akınlarından koruyucu vazifesi de görmüşlerdir. Kral Büyük Kazimir bu hanedanlığın en meşhur şahsiyetidir ve birçok reformlarıyla Lehistan'ı mamur hale getirmiştir. Köylüleri gözetmiş ve yoksulluğun çarelerini aramıştır. Büyük Kazimir zamanında Lehistan'a birçok Yahudi göçü olmuştur. Ancak kendisinin üç kez evlenmesine rağmen, bir varisinin olmayışı Piast Hanedanlığı olarak adlandırılan hanedanlığın sonunu getirmiştir.³⁶ Piast Hanedanlığı'nın ardından, 1370'den itibaren Lehistan için bir başka hanedanlık dönemi başlamıştır. Kraliçe Jadwiga'nın ki 1270 yılında Lehistan'da krallık tahtına oturmuş olan Ludwik'in kızıdır, Litvanya Dükü Wladyslaw Jagiello ile evlenmesiyle, Lehistan'da Jagiello Hanedanlığı dönemi başlamıştır. Tabii bu durum

³⁴ Osmanlıların Polonya'ya Lehistan demesi, vaktiyle burada Leh isimli bir prensin hüküm sürmesinden kaynaklanmaktadır. Aslında Polonya kelimesinin anlamı da "Pole" kelimesinden türemiştir ki "kır" anlamındadır, "kır adamları" manasına gelmektedir. Aslan Tufan Yazman, *Polonez Polonya'ya Yapılan Bir Gezinin Notları ve Polonya Tarihi'nin Özeti*, İstanbul, 1959, s. 162.

³⁵ Mieszko devletin kurucusu olmakla birlikte kendisi taç giymemiştir. Bu yüzden Polonya dükü olarak anılmaktadır. Oscar Halecki, *A History of Poland*, London, 1983, s. 11.

³⁶ a.g.e. s. 41-61.

Lehistan topraklarının Litvanya ve Rutenya topraklarıyla birleşmesi manasına gelmektedir.³⁷ Bu birleşme, her ne kadar Lehistan'ın Doğu Avrupa'da güçlenmesini beraberinde getirse de, içerde birçok iktidar mücadelesine de sebebiyet vermiştir ve Ukrayna Dükü ile münasebetlerde sorunların yaşandığı dönemler olmuştur. Aynı zamanda batıda Prusya ile ve doğuda Moskova ve Tatarlar ile ve bazı durumlarda da küçük Slav topluluklarıyla mücadelelerle de uğraşmak zorunda kalmışlardır. Lehlilerin Osmanlılarla karşılaşması ve ilk mücadeleler bu hanedanlık döneminde cereyan etmiştir. Jagiello Hanedanlığı'ndan olan Wladislaw Warnencyk ve Sigismund bu dönemin en önemli krallarıdır. Wladislaw 1444'de Varna Savaşı'nda, Osmanlılara karşı oluşturulan Haçlı Birliği'nde yer almış, ancak bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Sigismund zamanında Lehistan Latin kültürünü almış, batılılaşma başlamış, ülke sanatsal, mimari, bilimsel birçok yönden mamur hale getirilmiştir. Jagiello Hanedanlığı 1572 yılına kadar hüküm sürmüştür, bu tarihten itibaren Lehistan'da krallar seçimle başa gelmeye başlamıştır.³⁸ Bu usul, 1795'e yani Lehistan'ın üçüncü taksimine kadar devam etmiştir.

11. Osmanlı-Leh İlişkilerinin İlk Dönemleri (1414-1566)

Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ilişkiler, Çelebi Mehmed döneminde başlamıştır. Hem Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı sonrası düzeninin bozulması hem de Lehistan'ın Töton Şövalyeleri'yle uğraşmak zorunda kalması, iki ülke ilişkilerinin kurulmasında gecikmeye sebebiyet vermiştir. 1414 yılında Macar Kralı Sigismund, Lehistan'a mektup yollayarak, Osmanlılara karşı yardım istemiştir. Leh Kralı Ladislaus Jagiello, Macar Kralı'na yardım etmek yerine iki ülke arasında arabuluculuk teklif etmiş ve Goralı Skarbek ve Ermeni Gregory'i elçi olarak Çelebi Mehmed'e göndermiştir. Bu vesile ile de ilk resmi ilişkiler başlamıştır. Sonuçta Macaristan ile Osmanlı Devleti arasında altı yıllık bir ateşkes antlaşması gerçekleşmiştir.³⁹ Her ne kadar 14. yüzyıl başlarında iki ülke sınırdaş olmasa da, her iki ülkenin de kısa zamanda topraklarını genişletmesi, 1387'de

³⁷ Bu döneme kadar Litvanya halkı hâlâ pagan inancındadır. Litvanya'nın Lehistan'la birleşmesinden sonra Litvanya da Katolik Hristiyanlığı seçmiş ve böylece Litvanya'nın Batı ile entegrasyonu başlamıştır. Bu dönemde Lehistan'a Polonya-Litvanya Birleşik Krallığı denmekle birlikte, çalışmamızda Osmanlı Devleti'ndeki kullanımıyla, "Lehistan" olarak yer vereceğiz.

³⁸ Halecki, a.g.e. s. 65-141.

³⁹ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations.*, s. 99-100; Dariusz Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", (Bundan sonra Polonya ve Osmanlı) *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, (yay. yön. Selmin Kangal), Ankara, 1999, s. 21, Kolodziejczyk, "Bazı Tespitler", s. 680; Zygmund Abrahamowicz ise ilişkilerin başlangıcını 1410'a kadar götürmektedir. Abrahamowicz, a.g.m., s. 720.

Boğdan Voyvodası'nın Lehistan'a tabi olmasıyla ve Lehistan'ın Litvanya ile birleşmesinin ardından, diğer yandan da Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da ilerlemeye devam etmesinin neticesinde, iki ülke komşu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 14. ve 15. yüzyılda Macaristan ile olan meselelerinden dolayı Lehistan'la münasebetleri sürmüştür. Nitekim 1439 yılında bir Osmanlı elçisi Lehistan'a, Macaristan'a karşı ittifak önerisi götürmüştür. Ancak Lehistan'daki taht değişikliği bu ittifaka imkan tanımamıştır. 1444 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti tahtına, 12 yaşındaki II. Mehmed'in babası tarafından tahta çıkartılmasını fırsat bilen Bizans ve Papa, yapılan antlaşmayı geçersiz sayarak, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girişmişlerdir. Bunun üzerine Rumeli'de halk paniğe kapılarak Anadolu'ya kaçmaya başlamıştır. Durumun ciddiyeti üzerine II. Murad tekrar devletin başına geçmesi için çağırılmıştır.⁴⁰ Yapılan Varna Savaşı'na Lehistan resmen katılmasa da Lehistan'dan birçok gönüllü bu savaşta Haçlı Birliği'nde yer almış ve de savaş, Lehistan Kralı II. Ladislaus tarafından yönetilmiştir.⁴¹ Ancak Varna'da Haçlı Birliği yenildiği gibi, birçok Lehli de hayatını kaybetmiştir. Osmanlılar için büyük bir kazanç olan Varna Savaşı, Balkanlar'da Osmanlıların konumunun teminat altına alınmasında önemli bir yere sahiptir. Bu savaşta teşvik edici rol alan Bizans, Osmanlıların İstanbul'u fetih isteğinin körüklenmesine neden olmuştur.

İstanbul'un fethedilmesi ve ardından meydana gelen gelişmelerde Lehistan'ın sesinin pek duyulmamasında, o dönemde Lehistan'ın Baltık Denizi'ne açılabilmek için Töton Şövalyeleri ile giriştiği savaşların etkili olduğunu görmekteyiz. Nitekim 1456'da Boğdan Voyvodası'nın Osmanlı hükümrانlığını kabul etmesine dahi pek tepki göstermemesi bunun bir göstergesidir. 1478'e gelindiğinde, Macaristan ile Lehistan'ın ilişkilerinin pek iyi durumda olmamasından yola çıkan Osmanlılar, Lehistan'a Macaristan hususunda ittifak önerisinde bulunsalar da, karşılık görememiştir. Yine Fatih Sultan Mehmed'in Kırım'ı alması konusunda da Lehistan Kralı IV. Kazimir tepki göstermemiştir. Bununla birlikte iki ülke ilişkileri II. Mehmed döneminde gayet dostane bir havada cereyan etmiştir. II. Bayezid dönemine gelindiğinde ise, Bayezid'in Eflak ve Boğdan meselesine eğildiğini

⁴⁰ Halil İncik, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Bundan sonra Klasik Çağ) İstanbul, 2003, s. 27-28.

⁴¹ II. Ladislaus diğer adıyla Wladyslaw Warnenczyk de bu savaşta hayatını kaybetmiştir. Hatta bu savaşta hayatını kaybetmesinden ötürü, adı tarihe Warnenczyk (Varnencik) olarak geçmiştir.

görmekteyiz. Bunun için de 1484'te sefere çıkmıştır. Hedef, Kili ve Akkerman Kaleleri'nin alınmasıdır. Bu kalelerin alınması sırasında Boğdan Voyvodası, Lehistan Kralı'ndan yardım istemiş, ancak kralın gönderdiği kuvvetler Kili ve Akkerman'ın geri alınmasını sağlayamamıştır.⁴² Bu olayın ardından Lehistan iki yıllık bir ateşkes antlaşması için elçi Mikolaj Firlej'i İstanbul'a yollamıştır. Neticede ilk resmi Osmanlı-Lehistan antlaşması olacak olan ve 22 Mart 1489 tarihinde ahidnâme olarak verilen metin, kısa bir süre sonra Osmanlı elçisi İsa'nın şahit olduğu bir ortamda, Leh Kralı Kazimir tarafından da onaylanmıştır. Ancak Kral Kazimir'in ölmesiyle antlaşmanın geçerliliğini yitirmiş olmasından ötürü, yenilenmesi gerekmektedir. Yeni Leh Kralı Jan Albert, antlaşmanın yenilenmesi işini geciktirmiştir. Kral Albert, öncelikle Habsburg ve Macar elçilerini kabul ederken, Osmanlı elçisini Poznan'da bekletmiştir. Amacı yeni bir ittifak için nabız yoklamaktır, ancak Hıristiyan liderlerin arasında anlaşma gerçekleşmemiştir. Bu kez 1494 yılında Mikolaj Strezovski, ateşkes antlaşmasını sağlamak için İstanbul'a gönderilmiş ve antlaşma yeni bazı ticari maddelerinde eklenmesiyle gerçekleşmiştir. Buna rağmen Leh Kralı Boğdan konusunda rahat değildir ve bu nedenle, 1497'de Boğdan'a saldırmıştır.⁴³ Fransa Kralı VIII. Charles'in başını çektiği, İmparator Maximilien'in de desteklediği yeni bir Haçlı Birliği oluşturma girişimlerinde, Papa Alexander Borgia Leh Kralı'nı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmaya çalışmıştır. Neticede de Jan Albert, Osmanlılarla yaptığı antlaşmayı bozarak, Boğdan'a hücumu kalkmıştır. Boğdan Voyvodası Stefan, II. Bayezid'den yardım istemiş, gönderilen kuvvetlerin de yardımıyla 26 Ekim 1497'de Kozmin'de Leh Kralı yenilgiye uğratılmıştır. Dahası Silistre Valisi Malkoçoğlu Bali Bey, Leh topraklarına akın düzenlemek üzere gönderilmiştir.⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin Venedik ile ilişkilerinin bozulması ve ardından savaş çıkması üzerine, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında 1500 yılında ateşkes antlaşması imzalanmıştır. Leh Kralı Jan Albert'in ölümünden sonra tahta geçen Alexander tarafından yollanan elçi Micolaj Firlej İstanbul'a gelmiş ve 1502'de II. Bayezid tarafından bir ahidnâme verilmiştir. 1506'da Alexander'ın da ölmesi üzerine tahta çıkan Sigismund ki oğlu Sigismund'dan ayırt etmek için Yaşlı Sigismund da denir, 1548 yılına dek Lehistan'ı yönetecektir. Bu kral döneminde iki ülke ilişkileri gayet ılımlı bir havada cereyan etmiştir. II. Bayezid ve Yavuz Sultan Selim zamanlarında

⁴² Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 110.

⁴³ Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı", s. 22.

⁴⁴ Zygmund Abrahamowicz, 1497-1798'deki mücadelelerde iki ülkenin askeri kuvvetleri arasında eşitlik olduğunu, 1499'da yapılan antlaşma ile barışın sağlandığını belirtmekteyse de, Osmanlı kuvvetlerinin Boğdan Seferi'nde Leh kuvvetlerini yendiği ve hatta akıncıların Leh topraklarına akın dahi düzenlediği

önceden yapılan antlaşmaların süreleri uzatılmıştır. Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'nin ardından gönderilen Leh elçisi, Sultan Selim'i başarısından dolayı tebrik etmiştir. İran Seferi'nin ardından Sultan Selim'in Macaristan'a saldıracağı dedikodusu yayılsa da Sultan Mısır'ı hedef olarak belirlemiştir.⁴⁵

Kanuni Sultan Süleyman'ın Osmanlı tahtına geçişinin ardından, yönünü batıya çevirmesi dolayısıyla, 1521'de çıktığı Macar Seferi neticesinde Belgrad'ın alınması, Macar Kralı ile akrabalıkları bulunan Lehliler ile Osmanlıların aralarının bozulmasına neden olmuştur. 1524'te Osmanlı askerleri ve Kırım Tatarları'nın Livov'a kadar gelmesinin ardından, Lehistan'da bir Osmanlı-Tatar-Rus ittifakının oluşabileceği düşüncesi doğmuş, zaten soyluların da savaşa taraftar olmaması dolayısıyla, Lehistan ateşkes girişimlerine başlamıştır. Bu sebeple gönderilen Leh elçisi, Macaristan'ın da dahil edilmesinin ön görüldüğü bir ateşkes önerse de, Kanuni Sultan Süleyman sadece Lehistan ile üç yıllık bir barış antlaşması imzalamıştır.⁴⁶ 1526'da gerçekleştirilen Mohaç Muharebesi'nde Macaristan, bu sebeple yalnız kalmış ve neticede Osmanlılara yenilmiştir. Osmanlı Sultanı, Erdel Beyi Jan Zapolya'yı Macar Kralı olarak başa geçirmiştir. Tabii bu duruma bir kısım Macar soylusunun razı olmayışı ve Ferdinand Habsburg'u desteklemesi, Osmanlı-Leh ilişkilerini hassas bir yapıya sokmuştur. Zapolya'nın Sigismund'un damadı olmasının yanında Lehistan'da bir kısım soylu Zapolya'yı desteklemektedir; ancak Lehliler bir Rus-Habsburg ittifakı endişesi taşıdıkları için, Zapolya'yı açıkça destekleyememişlerdir.

bilinmektedir. Abrahamowicz, a.g.m., s. 720, ayrıca bkz. İnbaşı, a.g.e., s. 25. Zaten bu seferle ilgili Dariusz Kolodziejczyk tarafından da verilen malumat Leh kuvvetlerinin yenildiği yönündedir.

⁴⁵ Wawrzniak, **adı geçen tez**, (Bundan sonra a.g.t. şeklinde verilecektir.) s. 31.

⁴⁶ 1525 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Leh Kralı I. Sigismund'a verilen bu ahidnâme, bir nevi saldırılmazlık paktı gibidir. Karşılıklı ticaret işlerini ve esirlere uygulanacak muameleyi de içermektedir. Tayyib Gökbilgin, "Venedik Doju ve Leh kralına verilen bir kısım ahidnâmelerin şekil ve muhteva bakımından taşıdıkları önem ve tarihi gerçekler"(Bundan sonra Venedik Doju ve Leh Kralı), **VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler**, C. 2, Ankara, 1973, s. 481; Buna göre, ahidnâmede, "Bu 'ahdnâme-i humayunumı mütala'a kılanlara ma'lum ola ki haliya Leh kralı olan Sicizmundus dergah-i felek-aşyaneme İstanislaw nam adamısın göndürüb mabeynde sulh u salah olması babında 'atabe-i merambahşımndan tazarru' ü istid'a etdüğü ecelden bendahi üç yıla sulhı kabul idüb ibtida'-i sulhı bizüm peygamberimiz iki cihan fahri Muhammed Mustafa'nın salavatu'llah 'aleyhi ve selamuhu hicretinin dokuz yüz otuz ikinci yılı Muharreminin guresinden ki 'İsa-yi nebi 'aleyhi's-selam tarihinin bin beş yüz yigirmi beşinci yılında Ohtorus ayının on beşinci günü vakı' olmuşdır şol şartla mukarrer ettük ki...müddet-i sulh nihayet buluncaya degin kıralın iline ve vilayetine ve kal'elerine ve varoşlarına fi'l cümle taht-ı tasarrufunda olan memleketine vezirlerimden ve beglerbeglerimden ve sancakbeglerinden ve kenar sahiblerinden hiç vechle zarar u ziyan irişmeye... mabeynde iki canibin içlileri varub gelüb kendülerine ve mallarına ve rızklarına zarar u ziyan irişmeye ve şol esirler ki küfri üzere dura islama gelmeye kıralın adamları gelüb arayub bulub sahiblerin irza idüb satun alalar ve alub gideler kimesne mani' olmaya..." Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations**, s. 223; Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", (Bundan sonra Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar) **Belgeler**, C. 1, S. 2, Ankara, 1964, s. 127-129.

Osmanlılarla yapılan ateşkes antlaşması dolayısıyla, o sırada gerçekleştirilen I. Viyana Kuşatması'nda, Lehistan üzerine bir tehlike söz konusu olmamıştır. 1533 yılında Leh elçisi Piotr Opalinski İstanbul'a gönderilirken, bu sefer yapılan ahidnâmede, barışın iki ülke hükümdarından birinin ölümüne kadar geçerli olması söz konusu edilmiştir.⁴⁷ Fransa ile birkaç yıl sonra yapılacak olan antlaşmadan önce, Lehistan ile böyle bir antlaşmanın gerçekleşmesi önem arz etmektedir. 1538 yılında Boğdan Voyvodası Petru Rareş'in isyan etmesi, Boğdan Seferi'ne neden olmuştur. Bu sefer neticesinde iki ülke arasında ilk defa sınır tesbiti yapılmıştır. Osmanlılar Bender, Bucak, Turla arasındaki stepleri ve Özü Kalesi'ni ele geçirmiştir. Tabi bu durum, Osmanlıların Macaristan ve Boğdan üzerinde güçlenmesi manasına gelmektedir. 1548'de Kral Sigismund ölmüş, 1553'te ise gönderilen Leh elçisi Kanuni'den sonsuz bir barış antlaşması almıştır. Öyle ki Lehistan'a verilen ahidnâmenin bir örneği, o sıralarda ikili ilişkilerin gayet dostane bir havada cereyan ettiği Venedik'e de gönderilmiştir.⁴⁸ Osmanlı-Leh ilişkilerinin böyle dostane bir halde seyretmesinde, Kanuni'nin eşi Ukrayna asıllı Roksana yani Hürrem Sultan'ın da etkisinin olduğu görülmektedir. 1549'da Hürrem Sultan ve kızı Mihrimah Sultan'ın Leh Kralı Sigismund'a hediyeler yollaması bunun bir delaletidir.⁴⁹ Aynı zamanda Leh Kralı II. Sigismund'a baş sağlığı için mektup yollamaları da sıcak ilişkilerin oluşmasına katkıda bulunmuştur.⁵⁰ Bununla birlikte, iki ülke ilişkilerinin Kanuni'nin son yıllarında gerginleştiği görülmektedir. Eflak ve Boğdan'da Osmanlı aleyhine oluşan girişimde Leh Kralı'nın da bulunduğu düşüncesi bu durumun oluşmasına sebep olmuştur.⁵¹ Bu sıralarda her iki ülke için de tehlike arz eden Rusya'ya karşı ittifak düşünceleri olsa da hayata geçirilememiştir. Zaten o dönemde Kanuni'nin son Macar Seferi'ne hazırlanıyor olması ilgiyi başka yönlere çekmiştir.⁵²

⁴⁷ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 119; ayrıca Kanuni Sultan Süleyman'dan I. Sigismund'a gönderilen ahidnâmenin İtalyanca, Lehçe ve Türkçe metinleri için bkz. a.g.e., s. 230-242.

⁴⁸ Gökbilgin, *Venedik Devlet Arşivi'ndeki Vesikalar*, s. 127-132; ayrıca 1525'te verilen ahidnâmenin de örneği Venedik Arşivi'nde mevcuttur; Bu ahidnâmeler ve bunların dışında birkaç ahidnâmenin muhteva bakımından değerlendirilmesi, yine Tayyib Gökbilgin tarafından yapılmıştır. bkz. Gökbilgin, "Venedik Doju ve Leh Kralı", s. 473-483.

⁴⁹ Andrzej Dziubinski, "16-18 Yüzyıllarda Polonya-Osmanlı Ticareti", *Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, (yay. Yön. Selmin Kangal) Ankara, 1999, s. 41.

⁵⁰ Nejat R. Uçtum, "Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar", *Beiletten*, C. XLIV/176, Ankara, 1980, s. 697-715.

⁵¹ İnbaşı, a.g.e., s. 27.

12. Osmanlı-Leh İlişkilerinin Yoğunlaştığı Dönem (1566-1683)

II. Selim'in tahta geçişinin ardından İstanbul'a gelen Leh elçisi Piotry Zborowski, antlaşmanın yenilenmesinin yanı sıra Boğdan Voyvodaları'nın atanmasında Leh Kralı'nın da onayının alınması istemesi gerginliğe sebep olurken, kısa sürede bu problem halledilerek antlaşma gerçekleştirilmiştir.⁵³ 1569'da ise Osmanlıların düzenlediği Astrahan Seferi'ne Lehistan'ın da katılması istense de Lehistan bunu kabul etmemiş, sadece bir gözlemci göndermeyi gerekli görmüştür. Aynı yıl içerisinde Jagiello Sülalesi'nden olan son kral Sigismund Ogüst'ün da ölmesi Lehistan için yeni bir dönemi başlatacaktır.

1572 tarihi, Lehistan için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihten itibaren Lehistan'da krallar, o dönemde hiçbir Avrupa devletinde uygulanmayan bir şekilde, seçimle iş başına getirilmeye başlanmıştır. Usule göre kral adayının, tahta geçmek için tüm Leh boyarlarının reyini alması gerekmektedir. Bu durum Lehistan ile Litvanya arasındaki kişisel bağların, politik bağlarla da güçlendirilmesi ve de Lehistan-Litvanya Krallık Cumhuriyeti'nin kurulması manasına da gelmektedir.⁵⁴ Lehistan'da uygulanan bu sistem, bundan sonraki dönemde Lehistan'ın birçok devletin çıkar çatışmalarına sahne olmasına neden olmuştur. Devrin büyük devletleri, kendi adaylarını tahta çıkarma gayreti gösterince, Lehistan'da karışıklıklar baş göstermiştir. 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başlarından, 18. yüzyıl sonlarına, yani Lehistan'ın üçüncü taksimine kadar bu sistem böylece devam etmiştir.

Osmanlı Devleti açısından, Kanuni Dönemi'nin bitiminden itibaren Osmanlı Devleti'nin ulaştığı zirveden ayrılmaya başladığı yeni bir süreç başlamıştır. Bir yüzyıl daha birçok başarı elde edilmekle birlikte, Osmanlı Devleti farklı bir güzergâha girmiş bulunmaktadır. Değişen Avrupa dolayısıyla da durum eskisi gibi değildir. Fakat Osmanlı Devleti, Lehistan gibi bir yapıya sahip değildir ve de bu farklılık iki devlet açısından ileride farklı tezahürleri ortaya çıkaracaktır.

1569'dan 1572'ye kadar Lehistan, yönetim konusunda karışıklıklar yaşamış, 1572'de Henri de Valois, Lehistan tahtına çıkmış, ancak kısa bir süre sonra tekrar seçim karmaşası

⁵² Wawrzyniak, a.g.t., s. 39.

⁵³ Reyhman, *Polonya ile Türkiye*, s. 5.

⁵⁴ Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı", s. 24.

yaşanmıştır.⁵⁵ 1576'ya gelindiğinde ise özellikle Osmanlı Devleti'nin desteğini alan Erdel Beyi Stefan Bathory Lehistan tahtına çıkmıştır.⁵⁶ Ancak Papalık ve Habsburglar, Bathory'yi Osmanlı kuklası olarak tanıtmaya çalışmışlarsa da, Bathory Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında bir arabuluculuk rolü üstlenmiştir. 1578'de William Harborne, görevini Habsburglardan gizlemek için Lehistan topraklarından Osmanlı Devleti'ne geçiş yapmıştır.⁵⁷ 1587 yılında Lehistan tahtına Sigismund Wasa geçmekle birlikte, bu kralın Katolik ve Habsburg taraftarı politika gütmesi dolayısıyla, ilişkilerde bozulmalar görülmüştür. Yine de karşılıklı gidip gelen elçiler vasıtasıyla ve 1591 yılında Osmanlılar tarafından verilen ahidnâme vesilesiyle ilişkiler normale döndürülmüştür. II. Selim ve III. Murad Dönemleri'nde Lehistan ile olan ilişkilerde Vezirazam Sokullu Mehmed Paşa'nın etkili olduğunu görmekteyiz. Nitekim Henry de Valois ve Bathory'nin kral seçiminde Sokullu Mehmed Paşa büyük rol oynamıştır.⁵⁸ Hatta Ahmed Refik'in belirttiğine göre, *Sokullu'nun Lehistan'a karşı takib ettiği siyaset, bu cesim olakiye Eflak, Boğdan ve Erdel gibi Türk Sultanı'na tab'i bir vilayet haline koymaktır.* Aynı zamanda Sokulu zamanından itibaren Lehistan'a krallık tabiri kullanılmıyordu ki bu da Sokulu'nun politikasının sonuçlarındandır.⁵⁹

III. Mehmed ve Sigismund Wasa zamanlarında, Osmanlı Devleti'nin Avusturya Habsburgları ile savaşa girmesi, Lehistan ile ilişkilerin iyileştirilmesini gerekli kılmıştır. Bu durum sebebiyle yapılan antlaşma gereğince, Boğdan Voyvodalığı'na Movila getirilmiştir. Yeni padişah III. Mehmed, Sigismund Wasa'ya Habsburglara karşı birlikte savaşa önerisini getirirse de öneri reddedilmiştir. İlişkilerin bunlara rağmen bozulmamasında Osmanlıların Habsburglarla, Lehlielerin de İsveç ve Ruslarla uğraşmak zorunda olmasının etkisi büyüktür. Osmanlı tahtına çıkan I. Ahmed döneminde de

⁵⁵ Lehistan tahtından vaz geçen Henri de Valois, yapacağı bu işi halkından saklamış ve gizlice ülkeden ayrılmıştır. Ahmed Refik bu olayı şöyle anlatmaktadır: "... Efkârını kemâl-i dikkatle teb'asından gizledi. Halk kendisini zorla bırakmamak istiyordu. Haziran'ın 18-19'uncu gicesi (Krakovi) şatosunun gizli bir merdiveninden indi, maiyetine birkaç kişi alarak Avusturya hududuna doğru dörtlal ile savuştu, gitdi..." Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 227.

⁵⁶ Oscar Halecki, seçilen ilk iki kralın çeşitli sebeplerle, Lehistan için istikrar sağlamadıklarını düşünmektedir. Ayrıca, seçimlerde Avusturya'nın etkili olduğunu belirtmekte ve Henri de Valois'in Fransa'daki kral seçimi için Krakov'dan gittiği, bu yüzden tahtını kaybettiğini de eklemektedir. Halecki, *a.g.e.*, s. 131-134; Bu durumun akabinde, Stefan Bathory'nin Leh Kralı seçilmesinde Sokulu Mehmed Paşa'nın yürüttüğü politikaların oldukça etkili olduğunu görmekteyiz. Bkz. Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 228-229.

⁵⁷ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 124.

⁵⁸ ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Refik, *a.g.m.*; Wawrzyniak, *a.g.t.*, s. 46-63.

⁵⁹ Ahmed Refik, *a.g.m.*, s. 231.

ahidnâme yenilenmekle beraber, özellikle bu yüzyıl itibariyle artan Kazak akınları iki ülke ilişkilerinde sorun oluşturmaya başlamıştır.⁶⁰

17. yüzyıl Osmanlı-Leh ilişkileri bakımından en yoğun ve de savaşların en fazla yaşandığı yüzyıl olmuştur. Bu yüzyıl başlarında artan Kazak akınları dolayısıyla ekonomik anlamda tahribat yaşayan Osmanlı Devleti, Lehistan'dan Kazaklar hususunda hassas davranmasını istemiştir.⁶¹ Nitekim Kazaklar, 1606'da Varna'yı, 1613'te Kırım Kıyıları'nı, 1614'te Sinop'u ve de 1615'te İstanbul'a yakın birkaç köyü yağmalayarak, hem ekonomik hem de itibar yönünden Osmanlı Devleti'ni zarara uğratmışlardır. III. Sigismund'un da Habsburg ve Katolik taraftarı politikaları, Osmanlılarla olan ilişkilerin giderek gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu tür gerginliklerin yanında, bazı Leh soylularının Boğdan ile ilgili müdahaleleri de iki ülke arasında bir savaş zemininin oluşmasında tuz biber olmuştur. 1617'de iki ülke orduları Leh sınırı yakınlarında karşılaşmış, fakat yapılan müzakereler sonucunda barış sağlanmıştır. Lehistan Kazak yağmalarını önlemeyi, Eflak ve Boğdan işlerine müdahalenin önüne geçmeyi taahhüt ederken, Osmanlı Devleti de Kırım Tatarlarının akınlarına mani olacaktır. Ancak işler 1620 yılına gelindiğinde daha da kızışmış ve II. Osman Lehistan'a sefere çıkmıştır.⁶² Meydana gelen savaşta Osmanlılar Leh kuvvetlerini yenmişlerdir. Baş Hatman Zolkievski, bu savaşta öldüğü gibi, birçok Leh soylusu da esir alınmıştır.⁶³ Zaten Kazaklar, bir çok kere Osmanlı Devleti ile Lehistan arasının açılmasında büyük rol oynamıştır.⁶⁴ Nitekim, 1620 yılındaki seferden bir yıl sonra padişah II. Osman Leh Seferi'ne çıkmıştır. *Hotin Seferi* olarak da bilinen bu sefer neticesinde, Leh kuvvetleri direnç göstermiş ve ardından Leh elçilerinin barış istemesi üzerine, tekrar eski antlaşma maddeleri uyarınca, Kazak ve Tatar akınlarının durdurulması, sınır tespitinin yapılması, Eflak, Boğdan, Erdel ve Macaristan hususunda Lehistan'ın

⁶⁰ Kazaklar özellikle 15. yüzyıldan itibaren görünmeye başlamakla birlikte, 17. ve 18. yüzyılda Kırım ve Osmanlı coğrafyası için zarar verici bir unsur olmuştur. Bugünkü Ukrayna topraklarında yaşayan Kazaklar, aslen Slav kökenlidirler ve 15. yüzyıl sonlarında Hıristiyanlığı seçmişlerdir. Belli bir otoriteye sahip olmayan Kazaklar, şartlara göre davranarak, yer yer taraf değiştirmişlerdir. Osmanlılarda genel olarak Leh Kazakları ve Don Kazakları olarak bahsedilir.

⁶¹ Osmanlı Devleti ile Kazaklar arasındaki ilişkilerle ilgili bkz. Öztürk, a.g.e.; ayrıca bkz. Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", *İlmi Araştırmalar*, C. VI, İstanbul, 1998, s. 301-329.

⁶² O dönemde Osmanlı Devleti içte de taht sorunları yaşamaktadır. Henüz genç yaştaki II. Osman tahtını sağlamlaştırma çabasıdadır. Hatta Leh Seferi'ne çıkmadan evvel, en büyük kardeşi Mehmed'in idamına dair fetva da almıştır. Halil İnalçık, *Klasik Çağ*, s. 67.

⁶³ Uzunçarşılı, a.g.e., C. III/I, s. 128-132.

⁶⁴ Halil İnalçık, Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, (Bundan sonra Ekonomik ve Sosyal Tarih) C. II, İstanbul, 2004, s. 558.

müdahalede bulunmaması gibi şartlar karara bağlanmış⁶⁵, ancak antlaşmayı takip eden yıllarda Kazak ve Tatar akınlarının önüne her iki devlet de geçememiştir. Hatta 1634'te Abaza Mehmed Paşa Kamanıçe Kalesi yakınlarına kadar gelmiştir. Bu olaydan sonra, IV. Murad Lehistan'a verilecek olan ahidnâme ile olayların durulmasını sağlamıştır. Sultan İbrahim zamanında da eski antlaşmalara benzer bir antlaşma yapılmıştır.

1648-1667 yılları arasında Lehistan'da yaşanan siyasi problemler, Osmanlı-Leh ilişkilerinin hayatiyet kazanmasına sebep olmuştur. Kazak isyanı⁶⁶, 1654'te Ukrayna toprakları yüzünden çıkan Leh-Rus Savaşı, 1655'te İsveç ile girişilen II. Kuzey Savaşı, politik dengenin sağlanması açısından Osmanlı Devleti'nin önemini artırmıştır. Osmanlılar başlangıçta Lehlilere destek vermese de, 1656'da Köprülü Mehmed Paşa'nın aktif dış siyaseti neticesinde II. Kuzey Savaşı'na katılmıştır. Bu esnada Erdel Prensi Rakoçi de Osmanlılara karşı ayaklanmıştır. Osmanlı Devleti Lehistan'a yardım için kuvvet göndermekle beraber⁶⁷, Rakoçi meselesinin hallinden sonra, bu savaşa daha fazla karışmak istemediğini göstermiştir. IV. Mehmed zamanında da iki ülke arasında ahidnâmenin tazelenmesine rağmen, Osmanlılar muhtemel bir Leh-Rus ittifakından endişe etmekteydiler.⁶⁸ Sık sık taraf değiştiren Kazaklar, 1668'de Osmanlı Sultanı'ndan tekrar korunma isteğinde bulunmuşlardır. Bu teklif, Doğu Avrupa'da dengelerin değişmesi manasına geldiği gibi, kabul edilmesi halinde Lehistan'ın Rusya karşısında zayıf kalmasına da yol açacaktır. Buna rağmen Osmanlılar, Kazakları desteklemeye karar vermiştir. 1669'da başarılı Girit Seferi'nin ardından, Osmanlı Devleti Kazak (Ukrayna) Hatmanı Doroşenko'yu vasal olarak kabul etmiştir.⁶⁹ Ancak Leh Baş Hatmanı Jan Sobieski,

⁶⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., C. III/1, s.128-132. Zygmund Abrahamowicz, Hotin Seferi'nde Lehistan'ın zafer kazandığını beyan etmekle birlikte, böyle bir zaferin söz konusu olmadığı görülmektedir. Söz konusu durumda, savaş sonunda yapılan antlaşma maddelerinin yenik bir devletle yapılabilecek bir antlaşma mahiyetini taşıması gerekirdi. Ancak yapılan antlaşmada böyle bir ifade söz konusu değildir. Antlaşmanın ayrıntıları için bkz. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 131-132; antlaşmanın Türkçe nüshasında "... inşa'allahu ta'ala huzurunuz vasil ve mazmun-i murada ittila' hasıl oldukda cenab-i valanisabınıza layık ve lazım olan oldur ki 'atabe-i 'aliye-i padişahiye irsalı lazım gelen içlilerinizi huzur-ı humayuna layık pişkeş ve hidaya ile muhabbetnâmeleriniz mu'accelen irsal..." ifadeleriyle geçen, (s.383) haraç/pişkeş ödenmesine dair madde bulunmakla birlikte, Dariusz Kolodziejczyk, Lehçe nüshasında böyle bir ifade olmadığını söylemektedir. Bunun yanı sıra, Leh Meclisi'nde böyle bir şeyin kabul edilmediğini de belirtmektedir. a.g.e., s. 132; ayrıca, antlaşmanın Lehçe, Türkçe ve İngilizce metinleri için bkz. a.g.e., s. 376-387.

⁶⁶ 17. yüzyılda görülen Kazak isyanlarının önemli sebeplerinden birisi de Kazaklar ile Lehliler arasındaki mezhep farklılığıdır. Kazakların Ortodoks olması ve Lehlilerin Katolik oluşu arada sürtüşmelere ve yer yer çatışmalara yol açmıştır. İnalçık, Quataert, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, C. II, s. 559.

⁶⁷ Reyhman, *Polonya ile Türkiye*, s. 9.

⁶⁸ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 140-143.

⁶⁹ İnalçık, Quataert, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, C. II, s. 559; Aslında Ukrayna Kazakları Osmanlı Devleti ile 1650 başlarından beri, çeşitli kereler himaye isteğinde bulunmuş, 1651'de Sultan VI. Mehmed verdiği

1671'de Ukrayna'yı işgal etmiştir. Bu hareket yeni bir Osmanlı seferine sebep olmuştur. Kamanıçe Seferi⁷⁰ olarak anılan bu sefer sonucunda, Lehistan için çok büyük öneme sahip Kamanıçe Kalesi Osmanlılara geçmiş, yapılan Bucaş Antlaşması, Podolya'nın Osmanlı toprağı olmasını, ve Ukrayna'nın Osmanlı vasalı oluşunu tekrar sağlamış ve Lipka Tatarlarının Osmanlı Devleti'ne göçüne imkan vermiştir.⁷¹ Ayrıca Osmanlı Devleti'ne haraç verilmesi de ön görülmüştür.⁷²

1681'e kadar meydana gelen savaşlarda Osmanlı Devleti ile Lehistan, Doğu Avrupa hakimiyeti konusunda karşı karşıya gelmişlerdir. Leh Kralı Jan Sobieski tahta geçtikten sonra, Avrupa'da Prusya'ya karşı ittifak girişimlerinde bulunmuş ve hatta Kamanıçe'yi geri almak için girişilen seferlerin akabinde imzalanan Zurawno Ateşkes Antlaşması'nın ardından, Kara Mustafa Paşa'ya Prusya'ya karşı ittifak önerisinde bulunsa da, bu fikir Paşa'nın dikkatini çekmemiştir.⁷³ Papa'nın Hristiyan devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçirme çabalarının sonucunda, Jan Sobieski de bu oluşumun içinde yer almıştır. Buna karşın Fransa'nın Habsburglar aleyhine Lehistan ve Osmanlı Devleti'ni yanına çekme politikaları, 1670 ve 1680'li yıllarda Avrupa'da amaçları zıt iki hedefi ortaya çıkarmıştır.⁷⁴ 1676'da Kazak (Ukrayna) Hatmanı Doroşenko'nun Rus himayesine geçmek

nâme ile bu duruma olur vermiştir. Ancak araya giren bazı meseleler ve de Ukrayna Hatmanı'nın rüzgara göre yön değiştirmesi, Ukrayna Kazaklarının Osmanlı himayesinde daimi olarak kalmasına engel teşkil etmiştir. Bartl, **a.g.m.**, s. 308-321. Ayrıca, bu dönemde Erdel Prensi, Boğdan Voyvodası ve Ukrayna Kazakları arasında yaşanan hadiselerle ilgili olarak bkz. Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 4, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, 2005, s. 81-103.

⁷⁰ Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed İnbaşı, **a.g.e.** Ayrıca, Kamanıçe Seferi'ne çıkılması ve ardından gelen başarılarla ilgili olarak, Jorga asıl başarının iyi bir kişiliğe sahip olan Fazıl Ahmed Paşa'ya ait olduğunu ve de Padişah IV. Mehmed'in iyi bir kişiliğe sahip olmadığını belirten sözler sarf etmektedir. Bkz. Jorga, **a.g.e.**, C. 4, s. 127-162.

⁷¹ Lipkalarla ilgili bkz. Cengiz Orhonlu, "Lipkalar", **Türkiyat Mecmuası**, C. XVI, İstanbul, 1971, s. 57-87.

⁷² Uzunçarşılı, **a.g.e.**, C.III/I, s. 424-425; Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations**, s. 144-148; Bucaş Antlaşması'nda da yine pişkeş meselesi mevzu olmuş ve antlaşma metninde yer almıştır. bkz. **a.g.e.**, s. 497. Fakat, Leh meclisi bu maddeyi onaylamak istememiştir, antlaşmanın Lehçe nüshasına göre, nihai antlaşma 1673'te yapılan birkaç değişiklikle mümkün olmuştur. Podolya nevinde mühim bir toprağın elden çıkması gibi önemli bir hadisenin yanında, haraç meselesine itiraz edilmesi ilginç görünmektedir. Bununla birlikte, Jorga'nın belirttiğine göre Leh Kralı "her yıl 220 bin altın tutarında bir "hediye" ödemeyi taahhüt etmiştir". Jorga, **a.g.e.**, C. 4, s. 135.

⁷³ Kolodziejczyk, "Osmanlı-Polonya", s. 28-29. Ancak bu belirtilenleri aksine Oscar Halecki, Jan Sobieski'nin kendisini Hristiyanlık'ın koruyucusu olarak gördüğü ve Türklere karşı girişilen Kutsal İttifak'ın kurulmasında 1678-1679 yıllarından itibaren yeni bir politika oluşturarak, etkin bir rol oynadığını belirtmektedir. Halecki, **a.g.e.**, s. 165-168. Bunun yanında yerince Osmanlı Devleti ile iş birliğine yanaşması, Jan Sobieski'nin koyu Hristiyanlık güdülerinden ziyade, şartların gerektirdiği şekilde politika geliştirdiğini göstermektedir. Yine Zygmund Abrahamowicz, Jan Sobieski'yi II. Viyana Kuşatması'a katılması hususunda, atını Müslümanlara karşı süren ve kılıcını bu doğrultuda kullananların ilklerinden olduğunu belirtirken, Sobieski'nin yukarıda belirtildiği gibi yerince Osmanlılarla iş birliği yapabilecek olduğunu göz ardı etmektedir. Abrahamowicz, **a.g.m.**, aynı yer.

⁷⁴ İnalçık, Quataert, **Ekonomik ve Sosyal Tarih**, C. II, s. 560.

istememesi, 18. yüzyıl başlarına kadar Ukrayna'nın bağımsız bir güç olarak kendini gösterememesi gibi bir sorunu doğurmuştur. Üstelik Osmanlı Devleti'nin Ukrayna yüzünden Rusya ile savaşmasına da sebebiyet vermiştir. 1678'de Osmanlılar Ukrayna'nın başkenti Çehrin'den Rus askerlerini çıkarmış ve yapılan Bahçesarayı Ateşkes Antlaşması ile 20 yıllık bir ateşkese varılmıştır. Kazak Hatmanı'nın bu ateşkeden sonra Boğdan'a götürülmesinin ardından meydana gelen gelişmelerde Hatman'ın icraatları, 1685'te idamına sebep olmuştur. 1686'ya gelindiğinde ise Rusya ve Lehistan, Ukrayna Kazaklarının topraklarını paylaşmış bulunmaktadırlar.⁷⁵

13. Osmanlı-Leh İlişkilerinde Rekabet Dönemi (1683-1730)

1681-1683 yılları arası Doğu Avrupa'da barış hakim olmakla birlikte, Kara Mustafa Paşa⁷⁶ Habsburglara karşı savaş hazırlıklarına başlamıştır.⁷⁷ Leh Kralı Sobieski ise Osmanlılarla olan mevcut sınırdan pek hoşnut olmamasından ötürü, Habsburglarla antlaşmaya varmış, yani Osmanlılarla olan ahdi bozmuştur.⁷⁸ Özellikle Vezir-i azam Kara Mustafa Paşa'nın Viyana üzerine sefer düzenlemek istemesi, olayların gelişimini kolaylaştırmıştır. Çıkan Viyana Seferi'nde Padişah Belgrad'ta kalırken, komutanlık Kara Mustafa Paşa'ya bırakılmıştır. Bu sıralarda da Avusturya-Lehistan ittifakı gerçekleşmiştir.⁷⁹ Yapılan kuşatma, Habsburg halkında heyecana sebep olmuş, hatta İmparator I. Leopold, Viyana'dan kaçarak Lenz kasabasına sığınmıştır. 10 Eylül 1683'te

⁷⁵ Bartl, a.g.m., s. 326.

⁷⁶ Kolodziejczyk, Kara Mustafa Paşa'nın Hıristiyan Birliğine karşı oldukça sert tavırlarında kişiliğinin de etkili olduğu, bir müslüman olarak Hıristiyan ülkelere ve de İstanbul'a gelen elçilere aşağılayıcı davranmasının nedeninin bundan kaynaklandığı belirtmektedir. Kolodziejczyk, "Bazı Tespitler", s. 683. Ayrıca, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile ilgili olarak bkz. **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu**, Merzifon, 2000. Dariusz Kolodziejczyk, bahsi geçen sempozyumda Kara Mustafa Paşa ile ilgili Polonya Arşivleri'nde bulunan belgeler ışığında, devlet adamı olarak Kara Mustafa Paşa'yı değerlendirmiştir. bkz. Dariusz Kolodziejczyk, "Leh Belgelerinde Devlet Adamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu**, Merzifon, 2000, s. 117-127. Bunların yanında Kara Mustafa Paşa'nın Avrupalı elçilere karşı kaba davranışları dolayısıyla adının çıktığını da belirtmektedir. bkz. Dariusz Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations**, s. 149-150.

⁷⁷ II. Viyana Kuşatması'nın sebebiyle ilgili olarak Jorga şunları söylemektedir: "Bu savaşın asıl bir amacı yoktu aslında. Nedeni Köprülüler'in getirdikleri alışkanlıktı. Buna göre "avamı gölgeler ve dumanla beslemek" için her yıl bir ordu savaşa çıkacak ve sonbahar veya kış aylarında görkemli merasimler düzenlemelerini sağlamak ve sultana büyük bir zaferin, yeni kazanılan bir eyaletin hayalini yaşatmak için bir kale, bir şehir alınacaktı – ki Osmanlı İmparatorluğu doğal sınırlarına ulaştığı için önemli bir yer de olması gerekmiyordu... O (IV. Mehmed) Kanuni Sultan Süleyman zamanlarının anısına Viyana'yı bizzat fethedebileceğini umuyordu." a.g.e., C. 4, s. 165-167.

⁷⁸ Jan Sobieski ve onu krallığa taşıyan sebeplerle ilgili ve Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü politikalar ile ilgili genel bir değerlendirme için bkz. Zbigniew Wojcik, "King John III of Poland and the Turkish Aspects of His Policy", **Bellekten**, C. XLIV, S. 176, Ankara, 1980, s. 659-673.

⁷⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., C. III/I, s. 439.

başlayan çarpışma neticesinde, Osmanlı Devleti II. Viyana Kuşatması'ndan yenik ayrılmıştır. Gerekli vaziyetin oluşmamasına rağmen hırsla hareket ederek Osmanlı Devleti'nin büyük bir kayba uğramasında oldukça fazla paya sahip olan Kara Mustafa Paşa, pişman olsa da iş işten geçmiştir. Bu yenilginin sorumlusu olarak görüldüğü için de canından olmuştur. Kurulan Haçlı Birliği 1699'a kadar geçen zaman zarfında, Osmanlı Devleti'nin dört cephede birden savaşmasına neden olmuştur. Efsanevi mahiyette savunması yapılan Uyvar Kalesi de düşmüş, Osmanlı Devleti birçok değerli devlet adamı ve komutanını yapılan savaşlar esnasında kaybetmiştir. Büyük çarpışmanın ardından meydana gelen mücadelelerde de Lehistan'ın ilk hedefi kaybettikleri Podolya'nın merkezi Kamaniçe'yi geri almak olmuştur. Ancak Jan Sobieski yaptığı birkaç hamle neticesinde Kamaniçe'yi almaya muvaffak olamamıştır. Kamaniçe'nin geri alınması, ancak savaş sonunda yapılacak antlaşma neticesinde mümkün olacaktır. Padişah II. Mustafa bu olaylardan dolayı üç kez sefere çıkmış, ancak II. Viyana Kuşatması'yla başlayan kötü durumun önüne geçememiştir. Daha sonraki mücadelelerde, Belgrad ve Kanije Kalesi de kaybedilmiştir. Bu arada Mora'ya yapılan saldırılar devam etmektedir. Fakat, Mora'nın kaybedilmesinde, Mora Beyi olarak atanan Manyalı Liberius Geratschari'nin Venedik tarafına geçmesi, Mora ile ilgili ümitleri yok etmiştir.⁸⁰ Karlofça Antlaşması'na giden yolda, Zenta Muharebesi Osmanlıların bir nevi tuzağa düşerek kayıplara uğradığı bir savaş olmuştur. Ruslar ise Azak Kalesi'ne saldırarak, burayı zaptetmiştir. Her ne kadar 1683 Kuşatması'nda Kara Mustafa Paşa ile aralarının bozuk oluşundan ötürü yardıma bulunmasalar da, daha sonraki mücadeleler esnasında Lehistan cephesinde Kırım Hanlığı'nın oldukça önemli yardımları olmuştur. Yeterli hazırlıkların yapılamaması, Balkanlar'daki tebânın kışkırtmalara aldanıp ayaklanması, merkezden uzaklık gibi faktörler de 1683-1699 arası dönemde, Osmanlı Devleti'nin batı tarafında meydana gelen başarısızlıkların sebeplerindendir.

Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası niteliğinde olan Karlofça Antlaşması 26 Ocak 1699'da Osmanlı Devleti ile Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya arasında imza edilmiştir. Ancak Osmanlı-Leh sınırı 1703 yılında yapılan ahidnâme ile mümkün olmuştur.⁸¹ Yapılan Karlofça Antlaşması'nın müzakereleri esnasında yaşanan

⁸⁰ a.g.e., s. 539-566.

⁸¹ Lehistan ile yapılan 11 maddelik antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Bucuş ile aldığı Podolya Eyaletini ve de Kamaniçe'yi Lehistan'a geri vermiş, Boğdan'daki Ukrayna Hatmanı'nın görevine son verilmiş, Kırım Hanı Lehistan'a saldırıların önüne geçeceğini taahhüt etmiş ve de Lehilerin vermekte olduğu vergi kaldırılmıştır.

üstünlük/öncelik meselesi düşünüldüğünde, Osmanlı Devleti yeni bir diplomatik durumu da yaşamış ve farklı bir diplomasi dönemine girmiştir. Sonuçları itibariyle Karlofça Antlaşması, Osmanlı Devleti'ni birçok yönden etkilemiştir. Sultan II. Mustafa bu ortamda pek etkin bir politika sürdürememiş, Edirne Vakası gerilen sınırların tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

18. yüzyıl başlarında Doğu Avrupa siyaseti için önem arz eden hadiseler İsveç'in Rusya ile olan savaşları ve Prut Seferi'dir.⁸² İsveç-Rus Savaşı'nda İsveç'i destekleyen Osmanlı Devleti, Prut Savaşı'nda Rusları emellerinden alıkoymayı çok uzun süreyle olmasa da başarmıştır. 1703'de Osmanlı tahtına geçen III. Ahmed döneminde Osmanlılar savaşı bir siyaset gütmemekle beraber, Jan Sobieski'nin 1697'de ölümünün ardından seçilen Saksonya Elektörü ve Leh Kralı II. Ogüst Wettin'e pek sıcak davranmamış ve Lehistan tahtına aday olan Rus karşıtı Stanislav Lesçinski'yi desteklemiştir. Aynı zamanda da Rusya'ya karşı Lehistan'ın bağımsızlığını desteklemiştir. Zaten 18. yüzyılda Rusya'nın Lehistan'a yönelik emelleri iyice belirginleşmeye başlamıştır. Bu emeller doğrultusunda Lehistan ve Osmanlı Devleti ise en çok etkilenecek devletler konumundadır. Bu çekişmeli ortamda Osmanlı Devleti I. Mahmud dönemine girmiştir.

Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. III/I, s. 592; antlaşmanın onaylanması ile ilgili prosedür için bkz. Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 156-158; Karlofça Antlaşması sonrası, 1703'te Lehistan'la sınırın yeniden ve kesin olarak belirlenmesiyle ilgili antlaşma maddelerinin Türkçe, İngilizce ve Lehçe metinleri için bkz. *a.g.e.*, s. 626-640.

⁸² Prut Seferi'yle ilgili olarak bkz. Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, 1943.

II. BÖLÜM

2. LEHİSTAN'DA ÜÇ OSMANLI ELÇİSİ

20. Mehmed Efendi'nin Hayatı ve Lehistan Elçiliği

200. Mehmed Efendi'nin Hayatı

Mehmed Efendi, Lehistan'a gidişinin ardından yazdığı sefâretnâmesi dolayısıyla bilinmekle birlikte, hayatı ile ilgili pek bir malumat bulunmamaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından 1732-1733'te İsveç'e giden Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi ile 1730'da Lehistan'a giden Mehmed Efendi'nin aynı kişi olduğu düşünülerek, bu yönde malumat verilmekle birlikte, iki şahsın aynı kişi olmadığı ortaya çıkmıştır.⁸³ Bu karışıklığın ortaya çıkmasında, Mehmed Efendi ile Çelebizade Mehmed Efendi'nin sefâretnâmelerinin bulunduğu, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen yazma nüshalarının tek bir yazma olarak peş peşe kaleme alınmış olmasının etkisi vardır.⁸⁴ Ancak her iki sefâretnâmenin başlığından farklı kişilerin ifade edildiği anlaşılmaktadır.⁸⁵ 1730'da Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin Rusya'ya I. Mahmud'un cülusunu bildirmek üzere yollanması⁸⁶ da iki elçinin farklı şahıslar olduğunu ortaya koyan en açık delildir. Çünkü, Rusya'ya ve Lehistan'a gönderilen kişilerin aynı kişi olduğunu var sayarsak bile, aynı kişinin her iki elçiliğiyle ilgili olarak sefâretnâme yazması gerekirdi. Ancak elimizde, 1730 tarihli Lehistan sefâretnâmesi mevcut olup, bu tarihlere ait bir Rusya sefâretnâmesi

⁸³ Nigar Anafarta, hazırladığı kitabında Mehmed Efendi'yi, Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Efendi ile aynı kişi olarak vermektedir. bkz. Anafarta, a.g.e., s. 23-25.

⁸⁴ Mehmed Efendi ve Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin sefâretnâmeleri için bkz. İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi (Bundan sonra TSM) Kütüphanesi, Hazine No. 1641.

⁸⁵ Nitekim Lehistan'a giden elçi Mehmed Efendi'nin Sefâretnâmesi'nin başında "Cülûs-ı hümayûn-ı meymenet makrunu müş'ir nâme-i hümayûn ile Leh'e gidüb gelen Mehmed Efendi'nin takriridir" yazmaktadır. bkz. Mehmed Efendi, **Lehistan Sefâretnâmesi**, TSM Kütüphanesi, H. No: 1641, Varak (Bundan sonra V.) 1; Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin Sefâretnâmesi'nin başında ise, "Bundan akdem sefâretle İsveç tarafına me'mur olunan Mehmed Sa'id Efendi kullarının takriridir" yazmaktadır. bkz. Mehmed Said Efendi, **İsveç Sefâretnâmesi**, TSM Kütüphanesi, H. No: 1641, V. 3. Eğer bu iki elçi aynı kişi olsaydı aynı isimle yazılması icap ederdi.

⁸⁶ Unat, a.g.e., s. XI.

ya da takrir tarzı vesika yoktur. Bunun yanında Varşova Ulusal Müzesi'nde muhafaza edilen ve 1733'de İsveç'e ve Polonya'ya gönderilen Türk elçisinin gerçek resmi ibaresinin bulunduğu bir portre, ilk bakışta karışıklığa mahal verse de bu portrenin 1732-1733 yıllarında İsveç'e giden Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin portresi olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷ Ancak, portrede yazan *İsveç'e ve Polonya'ya gönderilen Türk elçisi* ifadesi, Mehmed Said Efendi'nin Lehistan'a da mı resmi görevle gittiği sorusunu akla getirirse de, kayıtlarda böyle resmi bir ifade bulunmamaktadır. Bu durumun izahı ile ilgili, İsveç'e giderken güzergah olarak Lehistan'dan geçerken, burada da bazı faaliyetler gerçekleştirdiği şeklinde yorum yapmak makul görünmektedir. Zaten Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefâretnâmesi'nde Lehistan ile ilgili malumatlar da vermiş olması bunun önemli bir göstergesidir.⁸⁸

I. Mahmud'un cülusunu Lehistan'a bildirmek üzere gönderilen Mehmed Efendi'nin hayatı ile ilgili neredeyse hiçbir malumat yoktur. Sadece bu yıla ait nâme defterinde, 1730 yılında Lehistan'a gönderilen Mehmed adında bir kişinin adı zikredilmektedir.⁸⁹ Elçi Mehmed Efendi ile ilgili, Sicil-i Osmani'de adı geçen Mehmed adlı kişiler içerisinde de Lehistan'a giden birinden bahsedilmemektedir. Bu bilgiler altında, elçi Mehmed Efendi'nin Lehistan sefaretini dışında başka bir resmi görevinin olmadığı düşünülebilir. Bu sebepten de hakkında kaynaklarda daha fazla bilgi bulunmadığı sonucu çıkarılabilir.

201. Mehmed Efendi'nin Lehistan'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Yolculuğu

1730 yılına gelindiğinde, Osmanlı Devleti yaşadığı Lale Devri'ni tatsız bir ayaklanmayla kapatmıştır. Patrona Halil ve yandaşlarının sebep olduğu ayaklanma neticesinde, III. Ahmed tahtını yeğeni I. Mahmud'a bırakmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen İstanbul'da durum hemen normale dönmemiş, yaptıkları ayaklanmayla yetinmeyen Patrona Halil ve yandaşları, türlü taşkınlıklar yaptıkları gibi, yönetime de müdahale etmeyi

⁸⁷ Kangal, *Savaş ve Barış*, s. 248. D. Seyler'in 1744'de yayımlanan kitabının 377. sayfasında bulunan resmin dipnotunda, Lehistan'ın yaşadığı Fetret Dönemi esnasında, ülkesine dönen bir Türk ağanın Başpiskopos Potocki'nin emriyle gayet iyi bir şekilde ve de saygı gösterilerek ağırlandığı yazmaktadır. Bu kişinin, Seyler'in kitabında tam olarak belirtilmese de o tarihlerde İsveç'e gönderilen elçi Mehmed Said Efendi olması gerekmektedir. Mehmed Said Efendi'nin sefâretnâmesinde Lehistan ile ilgili bilgiler vermesi de bunu teyid etmektedir. Ancak Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri adlı kitabın ilgili sayfasında bu kişinin kim olduğunun saptanmasının mümkün olmadığını belirtmektedir ve o zamanki kral seçimleri ile alakalı olabileceği vurgulanmaktadır.

⁸⁸ Mehmed Said Efendi, *adı geçen yazma*, (Bundan sonra a.g.y.), V. 4-5 ve V. 12-13.

⁸⁹ Unat, *a.g.e.*, s. 69.

istemişlerdir. Bu sebeple asilerin hareketlerinin önüne geçilmesi zaruri bir hal almıştır. Bunu gerçekleştirmek için girişilen plan neticesinde, Patrona Halil ve yandaşları I. Mahmud'un cülusundan iki ay sonra bertaraf edilmiştir.

Meydana gelen bu olaylar sebebiyle, her hükümdar değişikliğinde usule göre yabancı devletlere gönderilmesi icap eden elçilerin yollanma işi gecikmiştir.⁹⁰ İşte bu usule uygun olarak 1730-1731 (hicri 1143) senelerinde Lehistan'a Mehmed Efendi yollanmıştır.⁹¹

Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefâretnâmesi'nin bulunduğu TSM Kütüphanesi, Hazine: 1641 nolu yazma sefâretnâmeğe göre, Mehmed Efendi 22 Aralık 1730'da (11 Cemaziyelahir 1143) İstanbul'dan yola çıkmış ve 25 Ocak 1731'de (16 Receb 1143) Lehistan hududuna girmiştir. 17 Şubat 1731'de (9 Şaban 1143) ise Varşova'ya varmıştır. Varşova'ya gelirken hangi güzergahlardan geçtiğini belirtmese de genel olarak kullanılan Silivri → Çorlu → Kırklareli → Karınabat → Şumnu → Hezergrad → Rusçuk üzerinden, Yergöğü → Bükreş → Fokşani → Berlat → İbrail → Yaş istikametinde ilerleyerek Hotin'e ulaşması muhtemeldir. Hotinden sonra ise İzvançe (Żwaniec) → Husateyn (Husiatyn) → Brody → Zamoşça (Zamość) → Lublin → Varşova istikametinde giderek Varşova'ya ulaşması daha doğru gözükmektedir. Varşova'ya gelişinin ikinci günü yani 19 Şubat'ta, Baş Hatman Ponyatovski ile görüşmüştür. Görüşmede Mehmed Efendi, Ponyatovski'ye Avrupa'da cereyan eden siyasi hadiselerle ilgili bazı sorular yöneltmiştir.⁹² Bu mesele ile ilgili konuşmanın ardından, Mehmed Efendi Varşova'da görüştüğü Kırım Hanı'nın bir mirzasının Galata'dan iki Müslüman'ın kaçırıldığını söylediğini ve bu kişilerin geri verilmesi ile ilgili isteğini belirttiği bir konuşma daha geçmiştir.

24 Şubat'ta ise Cumhur'un Hatman Vekili Ponyatovski, Voyvoda Kioski, Voyvoda Ruski, Voyvoda Loski ve bir general ve beş kişinin katıldığı bir yere davet edilmiştir. Bu davette elçi Mehmed Efendi, I. Mahmud'un cülusunu haber vermiş ve padişahın gönderdiği nâmeği sunmuştur. Leh erkanı da bu habere duydukları memnuniyeti belirterek,

⁹⁰ Münir Aktepe, "Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefâreti ve Sefâretnâmesi (1730-1731)", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 2, İstanbul, 1971, s. 131-132.

⁹¹ Bu çalışmada yapılan tarih çevirmelerinde, Türk Tarih Kurumu web sitesindeki, Tarih Çevirme Klavuzu kullanılmıştır.

⁹² Mehmed Efendi, **a.g.y.**, V. 1.

III. Ahmed zamanında süren dostuğun devam etmesini istediklerini beyan etmişlerdir. Elçi Mehmed Efendi'nin getirdiği nâmede, I. Mahmud'un barışın süreceğine dair sözlerine karşılık, '*Âkil padişah imiş ve düşmanlığı dilemeyüb dostluk murad etmek âkil işidir...*' diyerek bu durumdan duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir.⁹³ Ardından bir isteğinin olup olmadığına dair sorular sormuşlardır. Elçi Mehmed Efendi bir arzusunun olup olmadığına dair ısrarlı soruların ardından, Galata'dan kaçırılan iki Müslüman ile ilgili isteğini tekrarlamıştır.

Yine aynı gün, Mehmed Efendi Kral'a davet edilmiş ve bu esnada Kral'ın nâmesini sunmuştur. Ardından heyet, Cumhur Kethüdası'nın davetine iştirak etmiştir. Bu davette Lehistan'ın ileri gelen erkânı Rusya'nın askerlerinin Lehistan topraklarından geçirilme hadisesi ile ilgili olarak Mehmed Efendi'ye görüşlerini bildirmişlerdir.

Mehmed Efendi Varşova'dan ayrılmadan evvel Hatman Vekili Ponyatovski, elçiyi ziyarete gelmiştir. Bu esnada Ponyatovski Devleti Âliyye ile olan dostluğu ve Mehmed Efendi'nin Varşova'da bulunduğu süre zarfında gerçekleşen görüşmelerle ilgili genel bir beyanatta bulunmuştur. Bu görüşmenin ardından elçilik heyeti 16 Mart'ta (7 Ramazan 1143) Varşova'dan ayrılmışlardır. Ramazan Bayramı'ndan bir gün evvel, 7 Nisan 1731'de ise Hotin'e ulaşmışlardır. Elçilik heyeti, yolculuğunu Ramazan Bayramı'nın ikinci günü yani 9 Nisan'da Hotin'den ayrılmıştır.⁹⁴ Elçilik heyetinin Varşova → Hotin → Tuna Sahili → İsmail → Küçükunlu → İstanbul güzergahını izleyerek döndüğünü görmekteyiz. Elçi Mehmed Efendi, İstanbul'a dönüşü esnasında vilayet ayanlarının eşkiyadan şikayet ettiklerini ve bu durumun padişaha bildirilmesini istediklerini söylemektedir. Ayrıca Küçükunlu'da halkın toplanmış olduğunu görmüş ve içlerinden birisi elçinin yanına geldiğinde, elçi bu toplanmanın sebebini sormuştur. Köylü bu günün rûz-ı hızır günü olduğunu, kadı vekilinin her evden bir kuzu ve Ramazan'da da birer baklava istediğini ve ayrıca kefillenme adında vergi aldığını söyleyerek, buradaki halkın bunu verecek durumda olmadığını dile getirmiştir. Halk bu durumdan oldukça muzdariptir ve şikayet de edememektedir. Mehmed Efendi, sefâretnâmesinde halkın bu isteği karşısında ne dediğini veya ne yaptığını ise belirtmemektedir. Mehmed Efendi, İstanbul'a varış tarihini vermese de muhtemelen Mayıs ayı ortalarında İstanbul'a ulaşması gerekmektedir. Sefâretnâmede

⁹³ Mehmed Efendi, a.g.y., V. 2.

⁹⁴ a.g.y., V. 3.

yolculuk esnasında geçtikleri yerlerle ilgili olarak tek tek bilgi verilmemekte ve tarihlendirme de yapılmamaktadır. Anlaşıldığı üzere, elçi sefaretiyle ilgili olarak önemli gördüğü olayları ve tarihleri vermiş ve daha fazla ayrıntıya girmemiştir.

202. Mehmed Efendi'nin Lehistan Elçiliği ile İlgili Genel Bir Değerlendirme

Mehmed Efendi'nin Lehistan elçiliği yolculuk esnasında geçen süreyle birlikte yaklaşık beş ay sürmüştür. Mehmed Efendi, gerçekleştirdiği Lehistan Sefareti'nin ardından Lehistan Kralı II. Ogüst'un Mehmed Efendi vasıtasıyla gönderdiği tebriknâmeyi vermiştir. 27 Şubat 1731 (18 Şaban 1143) tarihli nâmede II. Ogüst'un iyi komşuluk ilişkilerinin devamı ve I. Mahmud'un cülusundan duyduğu memnuniyeti belirttiği görülmektedir. Ayrıca varolan antlaşmaların devam ettirilmesi ve bu konuda ihtimam ve itimad gösterileceğinin de belirtildiği, mevzu bahis nâmeden anlaşılmaktadır.⁹⁵ Ayrıca II. Ogüst'un aynı gün ve tarihli olan ve Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'ya hitaben yolladığı nâmede, yine iki ülke arasındaki dostluk vurgulanmakta ve Mehmed Efendi ile ilgili olarak krallıklarının iltifatıyla karşılaştığı ve görevini başarıyla yerine getirip döndüğü belirtilmektedir.⁹⁶ Ayrıca Lehistan Kralı Hatmanı (Başbuğ) ve de Polonya Orduları Başkumandanı sıfatıyla Ponyatovski de sadrazama nâmeler göndermiştir.⁹⁷ Leh Kralı aynı zamanda Ekim 1732'de (Cemaziyyevvel 1145) elçisi Josef Sierakowski⁹⁸ vasıtasıyla, I. Mahmud için hediyeler de yollamıştır. Gönderilen hediyeler, bir adet siyah sandık içinde altın yaldızlı porselenler (fağfuri) ve orta boyda (vasat-ı kıta) iki aynadır.⁹⁹

Mehmed Efendi'nin dönüşüne mukabil yazdığı takririn¹⁰⁰ tarafımızdan incelenmesi sonucunda, TSM Kütüphanesi No: 1641 kayıtlı yazmada bulunan Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefâretnâmesi ile kelimesi kelimesine aynı olduğu tesbit edilmiştir. Takrirden 1143 tarihi verilmekte ve gün ve ay belirtilmemektedir. Hem takririn hem de yazma nüshanın bulunması, Mehmed Efendi'nin Lehistan'dan dönüşünün ertesinde padişaha sunduğu takririn, daha sonra tekrar kaleme alındığını göstermektedir. Zaten 1732-1733'te İsveç'e

⁹⁵ TSM Arşivi, No: E. 6509.

⁹⁶ TSM Arşivi, No: E. 7205/1.

⁹⁷ bkz. Nigar Anafarta, *a.g.e.*, s. 25.

⁹⁸ *a.g.e.*, s. 26.

⁹⁹ O zamanki uygulamalar gereği hediyeler Harem-i Şerif'e teslim edilmiştir. TSM Arşivi, No: D. 2376/5. Y.

1b.

¹⁰⁰ TSM Arşivi, No: E. 1654.

giden Mehmed Said Efendi'nin Sefâretnâmesi ile aynı yazma içinde ve peş peşe kaleme alınmış olması da bunun bir işaretidir.

Mehmed Efendi'nin Lehistan elçiliği, görevini ifa etmesi bakımından başarılı geçmiştir. Aynı zamanda sefaretini esnasında, elçinin devrin uluslar arası hadiselerini dile getirip, Osmanlı Devleti açısından bu hadiselerle bakışı, bir başka önemli görevini yerine getirdiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında Galata'dan kaçırılan kişilerle alakalı olarak, diplomatik meselelere de girişmiş olması bir elçi olarak ne yapması gerektiğini bildiğini göstermektedir. Bunların yanında elçiliği ile ilgili olarak, sefâretnâmesinde çok fazla ayrıntıya yer vermemiştir. Gidiş-dönüş hadiselerinde yabancı bir ülkeye giden bir Osmanlı insanı olarak etkilendiği yada farklılık olarak gözlemlendiği hadiselerle yer vermemiş, raporunu sadece resmi vazifesiyle alakalı olarak sunmuştur.

21. Zıştoylu Hacı Ali Ağa'nın Hayatı ve Lehistan Elçiliği

210. Zıştoylu Hacı Ali Ağa'nın Hayatı

1754-1755 yıllarında Lehistan'a elçi olarak giden Hacı Ali Ağa'nın Lehistan elçiliğinin yanında başka vazifelerde de bulunduğu görülmektedir. Lehistan elçiliği ve görev aldığı diğer memuriyetleri ile ilgili bilgilerin dışında Zıştoylu olduğu ve burada voyvodalık yaptığı¹⁰¹ bilinmektedir. Kişiliği ile ilgili olarak tedbirli ve güçlü bir kişiliği olduğu belirtilmektedir.¹⁰² Bunların haricinde hayatı ile ilgili malumat mevcut değildir.

Hacı Ali Ağa, Lehistan'a elçi olarak gönderilmesinden evvel, 15 Kasım 1741'de Dergâh-ı Mu'alla Kapucubaşılığı'na yevmiyesi 150 kuruşa atanmıştır.¹⁰³ 30 Haziran 1744'te Bâki Kulluk Başı olarak tevcihat almış ve bu görevini 3 Kasım 1745'e kadar sürdürmüştür.¹⁰⁴ Daha sonra 7 Kasım 1745 - 4 Temmuz 1746 tarihleri arasında Sipahi Ağası olarak vazife almıştır.¹⁰⁵ Bu tarihten Lehistan'a elçi olarak gönderilinceye kadar

¹⁰¹ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C. 1, İstanbul, 1996, s. 285.

¹⁰² aynı yer.

¹⁰³ BOA, A.RSK, nr. 1588, s. 183-Ek Vesika nr. 34, Erhan Afyoncu, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tевcihat Kayıtları I", *Belgeler*, C. XX/24, Ankara, 2000, s. 107-108.

¹⁰⁴ BOA, A.RSK, nr. 1570, s. 4, a.g.m., s. 108.

¹⁰⁵ BOA, A.RSK, nr. 1570, s. 12, aynı yer.

yolculuk esnasında geçtikleri yerlerle ilgili olarak tek tek bilgi verilmemekte ve tarihlendirme de yapılmamaktadır. Anlaşıldığı üzere, elçi sefaretiyle ilgili olarak önemli gördüğü olayları ve tarihleri vermiş ve daha fazla ayrıntıya girmemiştir.

202. Mehmed Efendi'nin Lehistan Elçiliği ile İlgili Genel Bir Değerlendirme

Mehmed Efendi'nin Lehistan elçiliği yolculuk esnasında geçen süreyle birlikte yaklaşık beş ay sürmüştür. Mehmed Efendi, gerçekleştirdiği Lehistan Sefareti'nin ardından Lehistan Kralı II. Ogüst'un Mehmed Efendi vasıtasıyla gönderdiği tebriknâme'yi vermiştir. 27 Şubat 1731 (18 Şaban 1143) tarihli nâmede II. Ogüst'un iyi komşuluk ilişkilerinin devamı ve I. Mahmud'un cülusundan duyduğu memnuniyeti belirttiği görülmektedir. Ayrıca varolan antlaşmaların devam ettirilmesi ve bu konuda ihtimam ve itimad gösterileceğinin de belirtildiği, mevzu bahis nâmeden anlaşılmaktadır.⁹⁵ Ayrıca II. Ogüst'un aynı gün ve tarihli olan ve Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'ya hitaben yolladığı nâmede, yine iki ülke arasındaki dostluk vurgulanmakta ve Mehmed Efendi ile ilgili olarak krallıklarının iltifatıyla karşılaştığı ve görevini başarıyla yerine getirip döndüğü belirtilmektedir.⁹⁶ Ayrıca Lehistan Kralı Hatmanı (Başbuğ) ve de Polonya Orduları Başkumandanı sıfatıyla Ponyatovski de sadrazama nâmeler göndermiştir.⁹⁷ Leh Kralı aynı zamanda Ekim 1732'de (Cemaziyyevvel 1145) elçisi Josef Sierakowski⁹⁸ vasıtasıyla, I. Mahmud için hediyeler de yollamıştır. Gönderilen hediyeler, bir adet siyah sandık içinde altın yaldızlı porselenler (fağfuri) ve orta boyda (vasat-ı kıta) iki aynadır.⁹⁹

Mehmed Efendi'nin dönüşüne mukabil yazdığı takririn¹⁰⁰ tarafımızdan incelenmesi sonucunda, TSM Kütüphanesi No: 1641 kayıtlı yazmada bulunan Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefâretnâmesi ile kelimesi kelimesine aynı olduğu tesbit edilmiştir. Takrirde 1143 tarihi verilmekte ve gün ve ay belirtilmemektedir. Hem takririn hem de yazma nüshanın bulunması, Mehmed Efendi'nin Lehistan'dan dönüşünün ertesinde padişaha sunduğu takririn, daha sonra tekrar kaleme alındığını göstermektedir. Zaten 1732-1733'te İsveç'e

⁹⁵ TSM Arşivi, No: E. 6509.

⁹⁶ TSM Arşivi, No: E. 7205/1.

⁹⁷ bkz. Nigar Anafarta, a.g.e., s. 25.

⁹⁸ a.g.e., s. 26.

⁹⁹ O zamanki uygulamalar gereği hediyeler Harem-i Şerif'e teslim edilmiştir. TSM Arşivi, No: D. 2376/5. Y. 1b.

¹⁰⁰ TSM Arşivi, No: E. 1654.

hangi vazifede olduğu bilinmemektedir. Lehistan'a elçi olarak giderken *Dergâh-ı Âli Kapucubaşısı* ünvanıyla yollanmıştır.¹⁰⁶ Lehistan elçiliği için ise 6 Ocak 1755'te İstanbul'dan hareket etmiş¹⁰⁷ ve aynı yıl bu görevinden dönmüştür. BOA Düvel-i Ecnebiye belgeleri içerisinde 168/15 numara ile kayıtlı belgeye göre, Hacı Ali Ağa'nın Lehistan'dan dönüşünde sunduğu cevabnâmenin tarihi 1168 olarak gözükmektedir.¹⁰⁸ Bu nedenle 1755 yılı içerisinde görevini tamamladığını söyleyebiliriz. Lehistan'dan döndükten sonra 1756 sonlarında Rikab-ı Hümâyûn Kaymakamı olmuş ve vezirlik rütbesi verilmiş olmalı ki 2 Mart 1757'de, bu sıfatla Haleb Eyaleti'ne vali olarak atanmıştır.¹⁰⁹ 30 Nisan 1757'de ise Haleb valiliğinden Hanya Kalesi muhafazası şartıyla Hanya valiliğine atanmıştır.¹¹⁰ Bu görevini 26 Nisan 1758'e kadar sürdüren Hacı Ali Ağa, bu tarihten 24 Kasım 1758'e kadar, Vidin Kalesi muhafazası şartıyla Niğbolu Sancağı ilhakıyla Vidin valiliği görevini yürütmüştür.¹¹¹ 24 Kasım 1758'den sonra ise bahar mevsiminin başından başlamak şartıyla Özi Eyaleti ve Silistre Livası'na vali olarak atanmıştır.¹¹² Bu görevini ise 17 Mayıs 1760'a kadar sürdürmüştür.¹¹³ Hacı Ali Ağa'nın bu tarihten itibaren herhangi bir görev kaydı bulunmamaktadır. Ancak Hacı Ali Ağa'nın Silistre valiliği esnasında mı yoksa bu görevinin bitiminden sonra mı vefat ettiği tam bilinmemekle birlikte, Sicil-i Osmani'de Cemaziyelevvel 1160'ta (Aralık 1760-Ocak 1761) öldüğü yazmaktadır. Kayıtlara göre Silistre valiliği ise 17 Mayıs 1760'ta bitmiş gözükmektedir. Bu nedenle Silistre valiliği vazifesini tamamladıktan birkaç ay sonra vefat etmiştir, diyebiliriz.

211. Zıştoylu Hacı Ali Ağa'nın Lehistan'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Yolculuğu

Sultan I. Mahmud'un ölümünün ardından, kardeşi III. Osman 13 Aralık 1754'te Osmanlı Devleti'nin başına geçmiştir.¹¹⁴ Her hükümdarın tahta çıkışında olduğu gibi bu

¹⁰⁶ Abdurrahman Şeref, "Manzum Bir Sefâretnâme", TOEM, S. 13, İstanbul, 1328, s. 777; Ayrıca Hammer de kitabının elçilerle ilgili ekler kısmında Hacı Ali Ağa'nın Lehistan'a gönderildiğini yazmaktadır. Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. X, İstanbul, 1993, s. 170.

¹⁰⁷ Abdurrahman Şeref, *a.g.m.*, s. 780.

¹⁰⁸ BOA, *A.DVN.DVE.* (8), No:168/15.

¹⁰⁹ BOA, *Tahvil Defterleri*, nr.16, s.16, Afyoncu, *a.g.m.*, s. 108.

¹¹⁰ BOA, *Tahvil Defterleri*, nr. 16, s. 48, *a.g.m.*, s. 108.

¹¹¹ BOA, *Tahvil Defterleri*, nr. 16, s. 34, aynı yer.

¹¹² Faik Reşit Unat Hacı Ali Ağa'nın Vidin valiliği esnasında öldüğünü belirtse de, Hacı Ali Ağa'nın daha sonra Silistre valiliği görevini de yürütmüş olması bu bilginin yanlışlığını göstermektedir. F. Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 98. Sicil-i Osmani'de ise Silistre valisi olarak atanış tarihini Rebiyyülevvel 1174, yani 4 Kasım 1760 olarak verilmektedir. Ancak, 24 Kasım 1758 tarihi Tahvil Defterleri'nin gösterdiği bir tarih olarak daha doğru bulunmuştur. Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. 1, s. 285.

¹¹³ BOA, *Tahvil Defterleri*, nr. 16, s. 34, Afyoncu, *a.g.m.*, aynı yer.

¹¹⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C. IV/I, s. 335; Jorga, *a.g.e.*, C. IV, s. 377.

defa da yabancı ülkelere III. Osman'ın tahta çıkışını haberi vermek için, Derviş Mehmed Efendi Rusya'ya, Halil Efendi Avusturya'ya ve de Ziştoylu Hacı Ali Ağa da Lehistan'a elçi olarak gönderilmiştir. Dergâh-ı Âli Kapucubaşısı Ziştoylu Hacı Ali Ağa 25 Aralık 1754'te bu göreve tayin edilmiştir.¹¹⁵ Elçi, muhtemelen mahiyetinde bulunanlardan birine yazdırttığı sefâretnâmesini, diğer elçilerden farklı olarak manzum bir şekilde sunmayı tercih etmiştir. Bu sefâretnâmenin ilk beyitlerinden de anlaşıldığı üzere, Hacı Ali Ağa Lehistan'a III. Osman'ın tahta çıkışını haber vermek için gönderilmiştir. Nitekim ilk beyitlerde;

*Mecmu' dahi şeref buldu yeniden taht-ı Osmanî,
Saadetle cülûs etdirdiler Sultan Han Osman'ı.*

*Cülûsuyla o sultanın sefâ kesb eyledi herkes,
İlahi ile devrinde bu halkı şâr-ı handanı.*

*Bu nâsın olmasın mesrûr, cihâni eylemek pür-şevk,
O sultan ibnü's-sultana Hûda'nın lütf u ihsanı.¹¹⁶*

diyerek bu durumu açıklamaktadır.

Bu amaçla elçilik heyeti çetin bir kış gününde, 6 Ocak 1755'te İstanbul'dan yola çıkmıştır.¹¹⁷ Tam bir ay sonra ise 5 Şubat 1755'te Hotin'e ulaşmışlardır. Hacı Ali Ağa Hotin'e gelinceye kadar hangi güzergahtan geçerek Hotin'e ulaştığından bahsetmemektedir. Bununla birlikte Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın İstanbul'dan Hotin'e kadar Silivri → Çorlu → Kırklareli → Karınâbâd → Şumnu → Hezergrad → Rusçuk üzerinden, Yergöğü → Bükreş → Fokşani → Berlat → İbrail → Yaş istikametinde ilerleyerek Hotin'e ulaşması muhtemeldir. Nitekim Hotin'den geçen diğer Osmanlı elçileri de bu güzergahı kullanmışlardır.¹¹⁸

Heyetin Hotin'e ulaşmasının ardından, Hotin Muhafızı Hasan Paşa Dubne'de bulunan Baş Hatman'a mektup yollayarak Osmanlı elçisinin geleceğini haber vermiş ve heyet 23

¹¹⁵ Unat, a.g.e., s. 97.

¹¹⁶ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 778.

¹¹⁷ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s.780.

¹¹⁸ Osmanlı elçilerinin yol güzergahları ile ilgili olarak Ali İbrahim Savaş tarafından hazırlanan makalede Lehistan'a giden elçilerin hangi güzergahı izlediğinden bahsedilmekle birlikte, çok ayrıntılı bir tasvir çizilmemiştir. bkz. Ali İbrahim Savaş, "Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergahları", *Toplumsal Tarih*, S. 27, İstanbul, 1996, s. 57-58.

Şubat'ta Hotin'den ayrılmıştır. Bundan sonraki yolculukları esnasında İzvançe Remintarı heyete mihmandarlık yapmıştır. Zaten Osmanlı elçileri gittikleri yerlerde, o yerin en yetkili kişisi tarafından karşılanıp, her türlü ihtimamı gördükleri gibi, bütün ihtiyaçları da karşılanmıştır. Bu doğrultuda da İzvançe Remintarı'nın heyete mihmandarlık yapması olağan bir olaydır. Hacı Ali Ağa, yanına verilen bir kısım Kazak askeri ile Turla Nehri'nden geçerek İzvançe'ye varmıştır. Lehistan Kralı elçiyi İskanove/Uskove'da kabul edeceği için, elçilik heyetinin İskanove/Uskove'ya gitmesi gerekmektedir.¹¹⁹ Leh Kralı aslen Saksonyalı olduğu için genelde orada oturmaktadır. Bu sebeple Osmanlı elçisini Saksonya sınırına yakın olan İskanove'de kabul edecektir. İskanove/Uskove'ya yolculuk tam 11 hafta sürmüştür. 11 haftalık yolculukla ilgili olarak Hacı Ali Ağa sefâretnâmesinde ayrıntılı bir güzergah listesi sunmakla birlikte, heyet ana hatlarıyla, Dubne → Lublin → Radin (Radzyń) → Bielsk → Besltok (Białystok) → Varşova → Lişne (Leszno) istikametinde bir güzergâhı takip etmiştir.¹²⁰ Bu bağlamda geçtiği her köy kasaba vs. yerleşim biriminin ismini vermekte ve o yerin durumu ile ilgili bilgilerde sunmaktadır. Buna göre Dubne'ye varıncaya kadar geçtiği yerler sırasıyla, Laskarun (?) → Kamanice → Husateyn → Gramaluf → İskalat (Skalat) → İzbaras (Zbaraż) → Vişnevetes (Wiśniowiec) → Kremenis (Krzemieniec) → Şebateyn (Żabotyn)'dir.¹²¹ Bundan sonra elçi Dubne'ye varmıştır. Dubne'ye yarım saatlik mesafeden elçilik heyeti karşılanmış, Dubne'ye girişte top şenlikleri düzenlenmiş, erkek kadın birçok insan, heyeti görmek için izdiham yaratmışlardır. Bir hafta süren eğlencelerin ardından, Hacı Ali Ağa Hatman'ın sarayına davet edilmiş ve burada Baş Hatman'a sadrazam tarafından yollanan mektubu teslim etmiştir. Hatman Dubne'den ayrılırken kendisi Belstoklu olduğu için Osmanlı elçisinden Belstok şehrine de uğramalarını istemiştir. Dubne ile Belstok arası 127 saatlik mesafedir. Hacı Ali Ağa, Belstok'a ulaşmak için; Virbe (Wierzba) → Korbets (Koropiec) → Porod (Brody) → Uşçur (?) → Teçe (?) → Racişov (Radziechów) → Kristanbol (Krystynopol) → Varets (Wareż) → Teşovse (Tyszowce) → Komarov (Komarów) →

¹¹⁹ Uskove Lehistan'ın batısında, Brandenburg sınırına yakın, takriben Oder Irmağı ile Lisne Irmağı'nın birleştiği yere yakın bir kasabadır. Ancak elimizdeki haritalarda bulunamamıştır. Osmanlı harfleriyle yazıldığı için farklı bir şekle girmiş olması ihtimaline karşılık, o coğrafyadaki bütün yer isimleri taranmış, fakat sonuç alınamamıştır. Abdurrahman Şeref, Uskove'nin adını makalenin başında İskanove olarak vermektedir. İskanove yazılımına yakın bir yerleşim yeri de elimizdeki haritalarda bulunamamıştır.

¹²⁰ Lehistan'daki yer adlarının doğru yazılımlarıyla ilgili yardımlarından ötürü sayın Piotry Nykiel'e teşekkürlerimi sunarım.

¹²¹ Osmanlı elçilerinin sefâretnâmelerinde belirttiği bazı yer adları Lehistan haritalarında bulunamamıştır. Bu durum Lehçe yer adlarının Osmanlıca yazılımında bazı harf hatalarından veya yer adlarının değişmesinden

Zamosça (Zamość) → Krasnostav (Krasnystaw) → Piyaski (Piaski) → Lublin → Livartov (Lubartów) → Çimernik (Czemerniki) → Radin (Radzyń) → Mezhiriç (Międzyrzecz Podlaski) → Sarnaki → Sematiç (Siemietycze) → Poska (?) → Bielski (Bielsk) → Belstok (Białystok) güzergahını izlemiştir. Aslında Belstok şehri kralın Osmanlı elçisini kabul edeceği yerden haylice uzak, Varşova'nın kuzeydoğusunda yer alan ve yol güzergahında olmayan bir yerdir. Ancak Hatman, elçiyi Belstok'a davet ederek, Lehistan Kralı Saksonya'da oturduğundan, kralın Osmanlı elçisini kabule kadar gelebilmesi için zaman kazanmak istediği anlaşılmaktadır. Burada elçilik heyetine gösterilen ikram ve ihtimamın ardından, Hacı Ali Ağa memnun bir şekilde Varşova yolunu tutmuştur. Bunun için, Belstok'tan İskanove/Uskove'ya 129 saatlik bir mesafe kat edilmiştir. Belstok'ten ayrılan heyet, Branski (Briańsk) → Grano (Granno) → Puh Nehri (Bug) → Livez (Liw) → İStanislav (Stanisławów) istikametinden giderek nihayet Varşova'ya varmıştır. Varşova'ya varıncaya kadar heyet Visla Nehri'nin kolları olan Puh (Bug), Viber (Wieprsch), Narve (Narew)'den geçmişlerdir. Heyet uzun ve yorucu bir yolculuğun ardından Varşova'da üç gün kalmış ve ardından tekrar yola koyulmuşlardır. Bloni (Błonie) → Loviç (Łowicz) → İstriki (Stryków) → Lutomrisk (Lutomiersk) → Varta → Kaliş (Kalisz) → Gostin (Gostyń) → Lişne (Leszno)'den geçen heyet, sonunda İskanove/Uskove'ya varmıştır.¹²² Burada Leh Kralı Osmanlı elçisini kabul edecektir. Leh Kralı'nın Saksonya'dan Lehistan'a gelebilmesi için Brandeburg topraklarından geçmesi gerekmektedir. Ancak iki ülke arasındaki antlaşma uyarınca Leh Kralı Ogüst'ün Brandeburg topraklarına ayak basmaması gerektiğinden, 68 saatlik mesafeyi, hiç atından ya da arabasından inmeden, yani toprağa ayak basmadan geçmiştir.

Elçilik heyetinin 11 haftalık yolculuğuna dayanarak, heyetin Mayıs 1755 ortalarında İskanove (Uskove)'ye varmaları kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı elçisinin Leh Kralı tarafından kabulü ise bütün devlet ileri gelenlerinin katılımıyla bir perşembe günü gerçekleştirilmiştir. Ancak kralla görüşme şekli hususunda tartışma yaşanmıştır. Leh tarafı elçiye ya Kral'ın yanına girmeden biraz durmasını, bir sözcünün buyur etmesinin ardından kralın huzuruna gitmesini, ya da Leh devletinin divan usulü gereğince, konakladığı misafirhaneden Kral'ın huzuruna götürülürken tertip edilen piyade ve süvarilerin kılıçlarını

kaynaklanabilir. Bazı yer adlarından kesin emin olunamamakla birlikte, bulunamayan yer adlarının sonuna "(?)" konulmuştur.

¹²² Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 782-791.

çekmiş bir vaziyetteyken geçmesi teklif edilmiştir. Ancak Hacı Ali Ağa taşımakta olduğu padişahın nâmesini kesinlikle kusursuz bir şekilde vermesi gerektiğini ve de görevinin nâme-i hümayûnu Kral'a tebliğ etmek olduğu için duraklamayacağını belirtmiş, bütün ısrarlara rağmen bunu kabul etmemiştir. İkinci olarak teklif edilen kılıçların çekilmesi hadisesine ise bu durumun bir galibiyetin göstergesi olduğunu, oysa ki iki devlet arasında savaşın değil barışın mevcut olduğunu söyleyerek teklifin uygunsuzluğunu dile getirmiştir.¹²³

Görüşme günü elçi için mücevherlerle süslenmiş görkemli bir at, ikisi yedek üç tane binek hayvanı ve heyet için de sekiz dokuz tane binek getirilerek Kral'ın sarayına gitmek için yola çıkmıştır. Bu esnada Lehistan ve Brandenburg halkı ömürlerinde ilk defa bir Müslüman'ı görmek için yollara dökülmüş, hatta bu kalabalık yüzünden heyet yolda ilerlemekte oldukça zorluk yaşamıştır. Sonunda Hacı Ali Ağa, bütün devlet erkanı ve hanımlarının bulunduğu halde Kral'ın huzuruna çıkmış ve nâmesini teslim etmiştir. Kral'ın memurlarından birisi bu nâmeyi okumuş ve divan tercümanı nâmeyi tercüme etmiştir.¹²⁴ Ardından Leh Kralı'nın cevabını da yine tercüman Hacı Ali Ağa'ya tercüme etmiştir.¹²⁵ Bu olayın ardından elçiye bundan başka bir şey söylemeyi isteyip istemediği sorulmuştur. Hacı Ali Ağa ise görevinin nâmeyi teslim ederek, padişahın cülûsunu haber vermek olduğunu, bunun dışında söyleyecek birşeyi olmadığını belirtmiş ve ardından kabul sona ermiştir.

¹²³ a.g.m., s. 792-793.

¹²⁴ "Hâlâ revnâk-efzâ-yı serîr-i cihân-bâni ve şeref-bahşâ-yı erikâ-yi gitistan mâlikü'l-berreyn ve bahreyn şevketlü kudretlü muhabbetlü azimetlü veliyyü'n-ni'am-ı âlem şehinşah-ı rûy-ı zemin olan es-sultan ibnü's-sultan ve'l-hakan ibnü'l-hakanü's-sultan Osman Han ibnü's-sultan Mustafa Han hazretleri bi'l-ırs ve'l-istihkâk taht-ı âli-baht-ı Osmani'ye cülûs-i meymenet-me'nus-i hümayûnlarını hâvi râğbetlü hürmetlü Leh ve tevabii kralı canibleriyle Leh Cumhuriyeti beylerinde olan müvalât ve müsâfâtın şürût-i ahidnâme-i hümayûn mucibince kemâkân idame ve istikrarına müsa'ade-i celile-i cihan-banilerini muhtevi beşâret-nâme-i mülâtefât-ı alâmeleri is'al ve tebliğine mülazeman-i dergâh-ı muallâ bargâh-ı gerdün-işbahlarından bu kullarını me'mur buyurmuşlardır.", BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/15.

¹²⁵ "Bu Mülk-i Al-i Osman ne bahtlu memleket imiş ki min tarafillah böyle bir adil padişaha na'il olmuş. Cülûs-i şahanesiyle bütün etraf ü eknâfa şeref-bahş eylemiştir. Ânınla hem-civar olan milel-i Nasara dostluğundan hep memnundur. Husûsan ben ve cumhurum fevkalâde mesrûr olmuşuz. Hûda tahtında da'im etsin. Beynimizde ez-kadîm câri olan revabit dostu ve muhadenetin kemâkân devamını müceddeden müsaade buyurdıklarını müş'ir vârid olan nâme-i hümayûnları bizce bais-i mahzuziyetdir. Babamızla Devlet-i Aliye' ebed-peyvend Karlova Sulhunu akd ü imza eyledikten sonra hilâfına hareket olunmadığı gibi ba'dema dahi illâ maşa'allahu Te'alâ şürût u ahkâm-ı ahidnâmeye muvafık suretde hareket olunacaktır. Meviâ-yı müte'âl münâsebet-i dostânemizi müstahkim kıla". adı geçen belge.

Kral'la görüşmenin bitişinden sonra misafir oldukları konağa aynı tertibatla geri dönen elçilik heyeti, dört gün sonra cevabnâmesinin teslim edilmesi için saraya davet edilmiştir. Kral bu sırada Hacı Ali Ağa'ya Lehistan halkının övgüsünü kazandığını vurgularken, Hacı Ali Ağa gibi birini Osmanlı Devleti'nin kendilerine elçi olarak yollamasından duydukları memnuniyeti belirten sözler sarf etmiştir. Ardından cülûs tebriki için seçkin bir kişiyi İstanbul'a yollayacağını söylemiştir. Usule göre Kral'ın elçilik heyetine hediyeler sunması gerekmektedir. Ancak Kral, iki sepet içinde biraz tabak, beş on kase, iki Viyana yapımı saat dışında başka hiçbir hediye vermemiştir. Leh Cumhuriyeti ise 1000 Macar altını göndermiştir. Hacı Ali Ağa elçilik heyeti için ayrıca aidat istemiş, ancak hizmetkarlar için böyle bir ikramın söz konusu olamayacağını bildirmişlerdir. Tabii bu hayal kırıklığının ardından Hacı Ali Ağa, verilen 1000 Macar altını heyet içerisinde hoşnutsuzluk yaşanmaması için, elçilik heyetinde bulunanlara dağıtmıştır.¹²⁶

Hacı Ali Ağa Kral'ın cevabnâmesini aldıktan sonra, takriben Mayıs 1755 sonlarında İskanove/Uskove'dan ayrılmıştır. Elçinin bundan sonraki zamanlarda nereden, nasıl İstanbul'a döndüğü bilinmemektedir. Çünkü hediyelerin verilmesinden sonra, sefâretnâme son bulmaktadır. Ancak yine diğer Osmanlı elçilerinin kullanmış olduğu güzergahtan geçerek dönmesinin mantığa uygun olduğunu düşünürsek, kabataslak Varşova → Lublin → Dubne → Hotin → İstanbul güzergahını kullanması gerekmektedir. Buna göre de heyetin 1755 güzünde İstanbul'a ulaşması gerekmektedir. Abdurrahman Şeref tarafından hazırlanan makalede de belirtildiği üzere, sefâretnâmede dönüş yolculuğunun olduğu bir kısım var mıdır, bilinmemektedir.

212. Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği ile İlgili Genel Bir Değerlendirme

Hacı Ali Ağa'nın 1754-1755'te gerçekleştirdiği Lehistan elçiliği ile ilgili raporu muhtemelen maiyetindeki bir kişi tarafından manzum olarak kaleme alınmıştır. Ancak sefâretnâmenin aslına ulaşamamıştır. Faik Reşit Unat'ın verdiği bilgiye göre sefâretnâmenin yazması kendisindedir.¹²⁷ Bununla birlikte yazmaya ulaşmak mümkün olmamıştır. Şuanda kimin elinde olduğuna dair de bir bilgi edinilememiştir. Bu sebeple sefâretnâme hakkında en derin bilgileri veren ve Abdurrahman Şeref tarafından kaleme

¹²⁶ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 795.

¹²⁷ Unat, a.g.e., s. 99.

alınan, TOEM'in 13. sayısında yayınlanan *Manzum Bir Sefâretnâme* adlı makale kullanılmıştır. Zaten Abdurrahman Şeref açıklayıcı bilgiler vererek ve ilgili bir haritayı da ekleyerek, sefâretnâmenin bazı kısımlarını da orijinal haliyle sunmuştur.¹²⁸

Hacı Ali Ağa'nın Lehistan elçiliği yazdığı ayrıntılı, ilginç ve de manzum bir sefâretnâme olması dolayısıyla diğer Osmanlı elçilerinin sefâretnâmelerinden ayrılır. Orijinal halinin bulunması durumunda çok daha güzel sonuçlara varılacağı şüphesizdir. Bununla beraber sefâretnâme, bu çalışmada değerlendirilen üç sefâretnâme arasında en ayrıntılı bilgileri içerendir. Manzum olarak yazıldığı için ve kafiyeye uydurmak için bazı yerlerde güzellikten mahrum olduğunu ve anlaşılmayı güçleştirdiğini söylesek bile, yolculuk esnasında verdiği malumatlar, Lehistan ve halkı ile ilgili ilginç yorumları, kral ile görüşmesini tasvir ediş şekli gibi birçok açıdan 18. yüzyıl ortalarında bir Osmanlı gözüyle Lehistan'ın çok iyi bir şekilde değerlendirildiği kıymetli bir sefâretnâmedir. Sefâretnâmenin verdiği bilgilerle ilgili açıklama 4. Bölümde yapılacaktır.

Hacı Ali Ağa'nın Lehistan elçiliği yolculuk süresini de hesaba kattığımızda yaklaşık 8-10 'sürmüştür. Hacı Ali Ağa Lehistan'dan döndükten sonra padişaha cevabnâmeyi sunmuştur. Ancak cevabnâmenin tam olarak hangi tarihte sunulduğunu tesbit edilememiştir. Elimizde mevcut cevabnâmede sadece 1168 (1755) yılı yazmakta ve gün-ay belirtilmemektedir.¹²⁹ Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesinde de belirtildiği üzere, Leh Kralı da Osmanlı Devleti'ne cülûs tebriki için önemli adamlarından birini İstanbul'a göndereceğini belirtmiştir. Nitekim 20 Aralık 1755 tarihli bir belgeye göre, Hotin Muhafızı Hasan Paşa 1 Aralık 1755 tarihinde bir Leh elçisinin İstanbul'a cülûs tebriki için İzvançe'ye kadar geldiğini bildirmektedir.¹³⁰ Bu belgenin tarihinden anlaşıldığı üzere gerçekten de Leh Kralı Hacı Ali Ağa'nın dönüşünün hemen ardından kendisi de tebrik için bir elçi yollamıştır. O zamanki ulaşım şartlarını göz önüne aldığımızda Lehistan elçisinin 1-2 aylık bir yolculuktan sonra Hotin'e varmış olması gerekir. Bir de elçinin görevlendirilmesi, hazırlıklarının yapılması ve yola çıkılması içinde belirli bir zamana ihtiyaç duyulduğunu düşünürsek, gerçektende Leh elçisinin mümkün olan en kısa zamanda

¹²⁸ Aynı makale Emin Yakıtal tarafından transkripsiyonu yapılarak ve günümüzde anlaşılması güç bazı kelimelerin günümüzdeki karşılıkları sunularak yayınlanmakla birlikte, bazı ufak hataları içermekte ve salt çeviriden oluşmaktadır. bkz. Emin Yakıtal, "Sultan Osman III'ün Tahta Çıkışının Bildirilmesi İçin 1755 Yılında Lehistan Devletine Büyükelçi Olarak Gönderilen Ali Ağa'nın Bu Göreviyle İlgili Manzum Sefâretnâme", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 15, İstanbul, 1981, s. 145-168.

¹²⁹ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/15.

elçisini yollandığını görürüz. Leh Kralı'nın seçkin bir kişiyi elçi olarak göndereceğine dair sözleri de yine Litvanya Nazırı Jan Mniszech¹³¹'i III. Osman'a elçi olarak göndermesinden dolayı doğrulanmaktadır. Bu elçi Orta Elçilik rütbesiyle atanmıştır.¹³² Mayıs 1756'da Leh elçisi, III. Osman'a Lehistan Kralı III. Ogüst adına hediyeler de sunmuştur. Bu hediyeler;

- 1 adet gümüş (*sim*) tepsi
- 1 adet abanos iskemle
- 1 adet porselen (*fağfuri*) peştahda saati
- 3 adet porselen ibrik
- 12 adet porselen fincan
- 1 adet porselen kase
- 2 adet porselen ilaç kutusu
- 1 adet porselen tabak¹³³

Hacı Ali Ağa'nın Lehistan elçiliği gayet başarılı geçmiştir. Nitekim gerek resmi görevini yerine getirmesi bakımından, gerek elçiliği esnasında meydana gelen olaylar karşısında davranışı yönünden ve de yazdığı sefâretnâmesinin verdiği diğer bilgiler itibariyle de olumlu bir hava çizmektedir. Leh Kralı tarafından kabulü hususunda göstermiş olduğu tedbirli davranış ve maiyetindekileri gözeten biri olarak, gerçektende tedbirli ve sağduyulu olduğunu ortaya koymaktadır. Yazdığı sefâretnâmede yolculuğu esnasında geçtiği köy kasaba dahil her yerleşim merkezinden bahsedip, haklarında bilgiler de sunması seyahatname tarzına yakın bir sefâretnâme olduğunu otaya koymakta, bu durum 18. yüzyılın ortalarında Lehistan ile ilgili çok değerli bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır.

22. KAPICIBAŞI MEHMED AĞA'NIN HAYATI VE LEHİSTAN ELÇİLİĞİ

220. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Hayatı

1757-1758 yıllarında III. Mustafa'nın tahta geçişini haber vermek için Lehistan'a elçi olarak gönderilen Kapıcıbaşı Mehmed Ağa, Lehistan'a elçi olarak gönderilmesinden evvel,

¹³⁰ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/16.

¹³¹ Anafarta, a.g.e., s. 34.

¹³² BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/18.

¹³³ TSM Arşivi, No: D. 2400/8 Y. 1b.

1740'da Rusya'ya giden elçi Mehmed Emni Paşa'nın maiyetinde, kethüdalık görevi ile yer almıştır.¹³⁴ Lehistan'a gitmeden evvel sadrazamın selam ağalığı hizmetinde bulunmuştur.¹³⁵ 1757-1758 yıllarında kapucubaşılık payesiyle Lehistan elçisi olarak görev yapan Mehmed Ağa, bu görevinden döndükten sonra, Ağustos 1760'ta kapıcılar kethüdası vekilliğinden asillığe atanmıştır. Mayıs-Haziran 1761'de ise sipahiler ağası olarak görev yapmıştır.¹³⁶ 1762'de ise baruthane nazırı olmuştur.¹³⁷ Aynı yıl içersinde vefat eden Mehmed Ağa, Bebek'e defnedilmiştir. Bilindiğine göre Kadirihane'ye minare koydurmuştur.¹³⁸ Mehmed Ağa'nın hayatı ile ilgili bilgiler bunlardan ibarettir. Sadece resmi görevi ile alakalı olarak bulunan kayıtlar doğrultusunda yukarıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

221. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan'a Elçi Olarak Gönderilmesi ve Yolculuğu

1757 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin başında bulunan III. Osman vefat etmiş ve III. Ahmed'in hayatta bulunan en büyük oğlu III. Mustafa, 30 Ekim 1757 Pazar günü Osmanlı Devleti'nin başına geçmiştir. III. Osman'ın devleti idaresinden memnun olunmadığından, bu durum bir rahatlama sağlamıştır.¹³⁹ Her zaman olduğu gibi bu sefer de padişahın tahta çıkışını yabancı devletlere bildirmek gerekmektedir. Bu sebeple Şehdi Osman Efendi Rusya'ya, Ahmed Resmi Efendi Avusturya'ya ve Kapıcıbaşı Mehmed Ağa Lehistan'a tayin edilmiştir.¹⁴⁰

İşte bu cülûs haberini vermek işi için seçilenler arasında yer alan Mehmed Ağa, Lehistan'a yollanırken şikk-ı sani payesi verilmiştir. Seyyid Hakim Tarihi'nin 283. nolu varağında Mehmed Ağa'ya verilen teşrifnâmeden bahsedilirken, III. Osman zamanında Avusturya'ya gönderilen Halil Efendi ve Rusya'ya gönderilen İzzet Paşa Mühürdarı Derviş Efendi'ye şikk-ı sani payesi verilmesi hasebiyle, yine aynı uygulamaya uygun olarak Mehmed Ağa'ya da şikk-ı sani payesi verilmiş olduğundan bahsedilmektedir. Bu durum göstermektedir ki Osmanlı Devleti'nde sürdürülen uygulamalar, genellikle daha önceki

¹³⁴ Münir Aktepe, *Mehmed Emni Beyefendi'nin Rusya Sefareti ve Sefâret-nâmesi*, Ankara, 1974, s. 7.

¹³⁵ Seyyid Hakim, *Seyyid Hakim Tarihi*, TSM Kütüphanesi, Bağdat No: 231, V. 283.

¹³⁶ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, C. III, s. 941.

¹³⁷ Unat, *a.g.e.*, s. 106.

¹³⁸ Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, aynı yer.

¹³⁹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.IV/I, s. 341.

uygulamalar baz alınarak yerine getirilmektedir. Yine Seyyid Hakim Tarihi'nde bildirildiğine göre, 1757 Kasım sonlarında (evahir-i safer-ül hayr) Avusturya'ya gönderilen Ahmed Resmi Efendi'ye ve Lehistan'a gönderilen Mehmed Ağa'ya elçilik tayini yapılmış ve hilat giydirilmiştir.¹⁴¹

Mehmed Ağa'nın sefâretnâmesinde bildirdiğine göre 27 Kasım 1757'de (Rebüyy-ülevvelin Nisfi) İstanbul'dan yola çıkmıştır.¹⁴² İstanbul'dan hareketlerinden sonra 16 Ocak 1758'de Hotin'e varmıştır. Hotin'e varışının hemen ardından Lehistan'a haber yollanarak, cülus haberini vermek için Osmanlı elçisinin geleceği duyurulmuştur. Elçilik heyeti 17 Şubat 1758'de Hotin'den ayrılmış¹⁴³ ve 19 Şubat 1758'de (Cemaziyelahirin 10. günü) İzvançe'ye gelmiştir.¹⁴⁴ İzvançe bilindiği üzere, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında hudut kasabasıdır. Hotin'den sonra hemen sonra, Osmanlı elçileri İzvançe'ye varmaktadırlar. Mehmed Ağa ve heyeti, İzvançe'de bir gün kaldıktan sonra 21 Şubat'ta İzvançeden ayrılmıştır. Heyet 18 Mart 1758'de (8 Receb 1171) Varşova'ya gelmiştir. Mehmed Ağa sefâretnâmesinde belirttiği üzere, Varşova'ya gelinceye dek Huşateyn (Husiateyn) → İlebul (Liwów/Lemberg) → Zamoviç (Zamość) → Lublin güzergahını izlemişlerdir. Bu uğradıkları şehirlerde ayan ve halk heyete büyük ilgi göstermiş, top tüfek şenlikleri düzenlemişlerdir. Ayrıca heyet, Varşova'ya gitmek için Visla (Vusla) ve Bug (Pulça) nehirlerinden de botlar vasıtasıyla geçmişlerdir.

Mehmed Ağa, Varşova'ya girişinde bir bin başı, 40-50 kadar beyzade tarafından karşılanıp, Kral tarafından hazırlatılan ata binerek konaklayacağı misafirhaneye gitmiştir. Ertesi gün yani 19 Mart'ta ise Baş Hatman, Baş Mareşal ve diğer hükümet erkânı, elçiye ziyaretlerde bulunmuşlardır. Mehmed Ağa Hatman tarafından hazırlatılmış süslü bir ata binerek, alay ile hatmanın sarayına gitmiş, orada gerçekleştirilen hoş sohbetin ardından

¹⁴⁰ Unat, a.g.e., s. XII.

¹⁴¹ Seyyid Hakim, a.g.y., V. 283.

¹⁴² Mehmed Ağa'nın Lehistan Sefâretnâmesi, Ferâ-izi-zâde Mehmed Said'nin Tarih-i Gülşen-i Maarif adlı eserinin 1519-1521 nolu sayfalarında terki edilmış şekilde bulunmaktadır. Ferâ-izi-zâde Mehmed Sa'id, **Tarih-i Gülşen-i Maarif**, C. II. İstanbul, 1202, s. 1519-1521.

¹⁴³ Mehmed Ağa Lehistan sınırına geçtikten sonra İstanbul'a durumunu bildirir haber yollamıştır. Bu belgede, sefâretnâmesinde yazılanları doğrular bilgiler mevcuttur. 8 Cemaziyelahir 1171 tarihli belgede, "... benim inayetlü ve faziletlü efendim sultanım hazretleri emr-i sefâret ile savb-ı me'mure rüberah azimet olunduğu günden re's-i hudud-i İslamiyemizden Hotin serhaddine vusûlumüz ve eyyâm-ı meksimiz ve Leh vilâyetine mürûr u uburumuz toksan gün olub perişan-ı ahvâl-i kefereden naşı yokdur..." diyerek Hotin'den ayrılışına kadar geçen süreyi dile getirmektedir. BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/22.

¹⁴⁴ Seyyid Hakim, a.g.y., V. 311.

Hatman'a Sadrazam'ın mektubunu teslim etmiştir.¹⁴⁵ Elçi ile Leh erkânı arasında tercüman vasıtasıyla anlaşma sağlanmıştır. Tahminen 22 Mart 1758'de ise Kral'ın nâmesini teslim için saraya davet edilen Mehmed Ağa, süslenmiş at arabaları, on beş kadar donatılmış at hazırlanmış bir şekilde, kalabalık eşliğinde Kral'ın sarayına gitmiştir. Kabul esnasında devlet erkânı da burada bulunmaktadır. Burada nâme okunduktan sonra¹⁴⁶, tercüman tercüme etmiş, bir saatlik sohbetin ardından orada bulunan kişilerin de katılımıyla ziyafet verilmiştir.

Mehmed Ağa Varşova'ya gelişinden bir ay sonra Kral'ın cevabını almak üzere tekrar Kral'ın sarayına gitmiş, ardından da Baş Hatman'a veda ziyaretlerinde bulunup, ilgili cevabnâme'yi almıştır. Ardından 24 Nisan 1758'de (15 Şaban) Varşova'dan ayrılmıştır. 10 Mayıs 1758'de Hotin'e ulaşmış ve 22 Haziran (15 Şevval) 1758'de de nihayet İstanbul'a varmıştır.¹⁴⁷

Mehmed Ağa sefâretnâmesinin sonunda Lehistan'da bulunduğu zaman zarfında öğrendiği bilgileri de nakletmektedir. Prusya Kralı ile Brandeburg Herasiki hakkında bilgiler vermekte ve Lehistan'ın siyasi durumu ile ilgili olarak edindiği bilgileri de sunmaktadır.

222. Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan Elçiliği ile Genel Bir Değerlendirme

Mehmed Ağa'nın Lehistan elçiliği yolculuk zamanı ile beraber yaklaşık yedi ay sürmüştür. Kendisinin de belirttiği üzere giderken zorluklarla karşılaşmışlardır.¹⁴⁸ Zira kış mevsiminde yolculuğun gerçekleştirilmesi ve Hotin'de Lehistan'a dahil olabilmek için beklemesi bunun başlıca nedenlerindedir. Nitekim Varşova'ya giderken, yaklaşık dört aylık bir sürede ulaşılırken, dönüşte iki aylık bir zamanda yolculuk tamamlanmıştır.

¹⁴⁵ a.g.y., V. 311-312.

¹⁴⁶ "...mecdullahû Te'âla bu sene-i 'umumiyyü'l-meymenede destiyâri hazret-bâri ile revnâk-efza-yı serfir-i cihan-bâni ve şeref-bahşa-yı erike'-i gitistân-ı sultanü'l-berreyn ve hakanü'l-bahreyn şevketlü kerâmetlü kudretlü mehâbetlü padişah-i rûy-i zemin veliyyü'n-ni'metimiz efendimiz hazretleri bi'l-irs ve'l-istihkak taht-i firûz ve baht-ı Osmânî üzere cülûs-i meymenet-me'nus-i hümayûnlarının nüvid-i müserret-câvidlerini müş'ir ve siz hürmetlü kral ve cumhurıyla mâbeyninde makûd olan müsafât ve müvalâtın ber-mucib-i ahidnâme'-i hümayûnu idame ve istikrârına müsa'ade-i 'aliyye-i hüsvânelerini mazhar nâme-i hümayûn 'inayet-'alameleri isâline dergâh-ı şevket-penahlarından bu kullarını me'mur buyurdular..." diyerek padişahın cülûsunu haber vermiştir. a.g.e., V. 312. ayrıca bkz. BOA, Nâme-i Hümayûn Defteri (NH) 8, 1005/398 .

¹⁴⁷ Seyyid Hakim, a.g.y., V. 313.

¹⁴⁸ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/22.

1758 tarihli bir arşiv belgesine göre, III. Mustafa'ya Lehistan'dan cülûs tebriki için bir elçi gönderilmiştir.¹⁴⁹ Bu belgenin tarihi belli olmamakla birlikte salı günü saat altıda mektubunu teslim etmek üzere kabul edilmiş, ardından da aradaki dostluğu vurgulayan sözler sarf edilmiştir. Elçinin getirdiği nâme tercüme ettirilmiş ve kayıt altına alınmıştır ki 1758 tarihli Düvel-i Ecnebiye Belgeleri arasında bulunan bu nâmenin tercümesini bulmak mümkündür.¹⁵⁰ Yine bu belgede iki ülke arasındaki dostluğu dile getiren sözler tekrarlanmıştır.

Mehmed Ağa, yerine getirdiği elçilik vazifesini gayet başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Yazdığı sefâretnâmesi itibariyle baktığımızda, sefâretnâmede sadece resmi görevi ile ilgili bilgilere yer vermeyi uygun görmüş, ayrıca Lehistan'da bulunduğu süre zarfında dünya siyaseti ile ilgili duyduğu bilgileri de ekleyerek, Osmanlı Devleti'nin haber alma kanallarından birisini oluşturan elçiler vasıtasıyla bilgilenme karakteristiğine uygun davranmıştır. Kendisine verilen 1000 Macar altınını maiyetine dağıtması da kişilik olarak da tamahkâr olmadığını göstermektedir. Lehistan'a giden Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesinde elçiliği esnasında gerçekleşen her türlü olaya yer vermesi ve gittiği yerleri tanıtması bakımından, Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesine göre, Mehmed Ağa'nın sefâretnâmesi yavan kalmaktadır. Mehmed Efendi'nin sefâretnâmesi ile kıyasladığımızda ise genellikle benzeştiğini söylemek mümkündür. Bu da Osmanlı elçilerinin görev anlayışındaki farklılığı ortaya koymaktadır.

¹⁴⁹ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/26.

¹⁵⁰ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/25.

III. BÖLÜM

3. 1730-1763 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİ İLE LEHİSTAN ARASINDA DİPLOMATİK İLİŞKİLER

30. 1699'DAN 1730'A KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU

Osmanlı Devleti için bir dönüm noktası olarak değerlendirebileceğimiz Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki zamanlarda, Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu duruma baktığımızda bazı asayişsizliklerin yaşandığını ve Garb Ocakları'nda tam bir bağlılığın olmadığını görmekteyiz. 1683-1699 yılları arasında dört cephede birden savaşmak mecburiyetinde kalan Osmanlı Devleti, bu savaşların sebep olduğu bunalımlardan kurtulmak için askeri ve mali yönden onarımlara ihtiyaç duymaktadır. Amcazade Hüseyin Paşa bu amaçla bazı düzenlemelere girişmiştir. II. Mustafa zamanında Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin tutumlarının sebep olduğu Edirne Vakası, Şeyhülislamı canından ettiği gibi, II. Mustafa'nın da tahtını yitirmesine sebep olmuştur. Tahta çıkan III. Ahmed vaziyeti düzeltmek için gayret sarf etmekte ve dış politikada da bu sebeple mümkün olduğu müddetçe barışçı bir politika seyretmektedir. Coğrafi Keşifler sonucu Akdeniz havzasının iktisadi, ticari ve kültürel merkez olma konumunun Atlantik taraflarına kayması, Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda zararının oldukça yüklü olduğunun ilk sinyallerini verse de, 18. yüzyıl başlarında itibaren artık Osmanlı Devleti'nde kötü bir gidişatın olduğu, belirgin bir şekilde görülmeye başlanmıştır.¹⁵¹ Değişen Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'nin bu değişikliklere kendini uyduramaması ve de yeterli derecede tedbir alamaması, bundan sonraki dönemde devleti oldukça güç durumlara sokacaktır.

¹⁵¹ M. Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", (Bundan sonra XVIII. Yüzyıl) **Türkler**, C. XII, (ed. K. Çiçek, H. C. Güzel, S. Koca) Ankara, 2002, s. 479, İngilizcesi için bkz. M. Alaaddin Yalçınkaya, "The Eighteenth Century: A Period of Reform, Change and Diplomacy (1703-1789)", **The Turks**, Vol. IV, (ed. C. Oğuz, H. C. Güzel, O. Karatay) Ankara, 2002, s. 91-121.

Avrupa'da ise 18. yüzyıl başlarında, İspanya Veraset Savaşları yaşanmış, İsveç-Rus Savaşları ise Lehistan ekseninde cereyan etmiş ve 1709'a kadar İsveç lehine sonuçlanmıştır. Ancak Poltova Savaşı'ndan itibaren Rusya, İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın (XII Şarl) Osmanlı Devleti'ne sığınmasına dahi yol açmıştır.¹⁵² Bu durum ise Osmanlı Devleti ile Rusya'yı karşı karşıya getirmiş ve neticede Prut Savaşı meydana gelmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ilişkilere de farklı bir boyut getirmiştir. Rusya'nın desteğiyle tahtına kavuşan II. Ogüst, Osmanlı Devleti'nin XII. Şarl'ı himaye etmesinden şüphelenerek, İstanbul'a elçiler göndermeye başlamıştır. Bunlardan biri de Goltz'tür. Goltz, Leh Kralı II. Ogüst'ün elçisi olması hasebiyle, İsveç Kralı'na tepkilidir ve bu sebeple İsveç Kralı'nın Osmanlı Devleti'nden bir an evvel, ama Lehistan topraklarından geçirilmeden İsveç'e dönmesi için uğraşmıştır. 1712-1714 yıllarında İstanbul'da gösterdiği faaliyetleri neticesinde, İsveç Kralı Lehistan'ın istediği gibi ülkesine yollanırken, elçi Goltz ise görevini yerine getirmenin rahatlığıyla ülkesine dönmüş ve vazifesiyle ilgili raporunu II. Ogüst'e sunmuştur.¹⁵³ Osmanlı Devleti bu savaşta eline geçirdiği iyi bir fırsatı değerlendirememiştir.¹⁵⁴ 1715'te Fransa Kralı XIV. Lui'nin ölümü ile yerine oğlu XV. Lui geçmiş, fakat devleti asıl yöneten kişi Kardinal Flori olmuştur. Venedik ve Avusturya ise Karlofça Antlaşması'na aykırı hareketlerde bulunmalarından ötürü meydana gelen savaşlar sonucunda, Osmanlı Devleti Belgrad dahil bir çok önemli toprağını kaybettiği Pasarofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nde Damat İbrahim Paşa devri yaşanmıştır. İbrahim Paşa devlet işlerine her yönden nüfuz etmiş ve Lale Dönemi olarak adlandırılan, Osmanlı Devleti için safa, eğlence ve israf dönemi olduğu kadar, yeniliklerin de yaşandığı bir döneme imzasını atmıştır. Bu zamanda yaşanan İran Savaşları 1722-1730 tarihleri arasında kazançlar getirse de, İran'da Şah Tahmasb ve Nadir Ali Han'ın işleri ele almasıyla olaylar kötüye gitmiştir. Damat İbrahim Paşa Batı'da meydana gelen zararların iyi bir İran seferi ile Doğu'dan telafisinin yapılabileceğini düşünmektedir. Osmanlı ordusu ilk zamanlar üç koldan sefere girerek İran'ın bazı bölgelerini ele geçirse de ve 1724'te İran Mukasemenâmesi Antlaşması ile İran'ın Rusya ile taksimi yönünde antlaşmaya varılsa da, Rusya'nın Güney Hazar ve Güney Kafkasya üzerindeki politikalarından rahatsızlık duymaya başlamıştır.¹⁵⁵ Hatta

¹⁵² XII. Şarl'ın İstanbul'da kaldığı zamana ait belgeler Akdes Nimet Kurat tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Akdes Nimet Kurat, *İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Vesikalar*, İstanbul, 1943.

¹⁵³ Raporun Fransızca nüshası için bkz. Akdes Nimet Kurat, "Leh Fevkalade Elçisi von Goltz'un Türkiye'deki Faaliyetine Ait Raporu (1712-1714)", *Tarih Vesikaları*, 2 (17), İstanbul, 1958.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 76-89.

¹⁵⁵ Yalçinkaya, "XVIII. Yüzyıl", s. 488.

1724'te Rusların İran'ın elinde bulunan Dağıstan ve Hazar Denizi civarını işgal etmesi, Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunan Şirvan bölgesi dolayısıyla bir Osmanlı-Rus çekişmesine sebep olmuş, Fransa, hem Osmanlı Devleti'nin hem de Fransa'nın Avusturya karşısında zayıf duruma düşeceğini söyleyerek, bir savaşın çıkmaması için aracı olmuştur.¹⁵⁶ Zorunlu hale gelen İran Seferi'ne rağmen, III. Ahmed'in eğlenceyle vaktini geçirmesi ve sefere çıkma hususunda isteksiz oluşu, zaten tepkili olan halkın ve bazı kendini bilmez kişilerin isyanına tuz biber ekmiştir. Yaşanan Patrona Halil Ayaklanması, Damat İbrahim Paşa'nın ölümü ve III. Ahmed'in tahtını I. Mahmud'a bırakmasıyla sonuçlanmıştır.

31. 1699'DAN 1730'A KADAR LEHİSTAN'IN GENEL DURUMU

Karlofça Antlaşması'ndan Osmanlı Devleti bağlamında Podolya kazancıyla ayrılan Lehistan, bu tarihten sonra seçimle iş başına gelen kralların belirlenmesi hususunda yaşanan karışıklıklara sahne olmaya devam etmiştir. Büyük Kuzey Savaşı da 18. yüzyıl başlarında Lehistan için bir diğer zorluktur. Bu savaşlar esnasında, Lehistan başlangıçta İsveç'e karşı oluşturulan ittifakı fırsat bilip Litvanya'yı işgal etmek istemişse de müttefiklerden Danimarka'nın yenilmesi üzerine, Lehistan Kralı II. Ogüst, İsveç Kralı'nın asıl memleketi olan Saksonya'ya yöneleceğini düşünerek Saksonya'ya gitmiş ve Çar Petro'dan yardım istemiştir. İsveç ordularının Lehistan topraklarına girmesinin ardından, İsveç desteğiyle Stanislav Lesinçki, 1704'te Saksonya Elektörü sıfatını da taşıyan II. Ogüst Wettin'nin yerine Lehistan tahtına geçirilmiştir. Zaten Lehistan içerisinde II. Ogüst'e karşı belli bir muhalif grup vardır. Bu grubun da etkisiyle Lesinçki'nin tahta geçirilmesi kolaylaşmıştır.¹⁵⁷ Hatta 1705'te İsveç Kralı'nın Saksonya'yı işgali için arkasını sağlama almak istemesi üzerine bir İsveç-Lehistan ittifakı da yapılmıştır. 1706'da Saksonya'yı işgal eden XII. Şarl, artık Rusya üzerine dönmek istese de 7-8 yıllık bir zaman zarfında Rusya'nın toparlanması için fazlasıyla fırsat tanımış olduğunun farkına varamamıştır. İsveç için 1709 Poltova Savaşı nehrin akışını tersine çevirmiş ve II. Ogüst Rusya'nın desteğiyle tahtına geri dönerken, İsveç Kralı XII. Şarl Osmanlı Devleti'ne sığınmak zorunda kalmıştır. 1711'deki Prut Savaşı Rusya'nın Boğdan'a saldırısı sonucu meydana gelirken, sonuçta Rusya Osmanlı Devleti'nin sıkıştırmasıyla karşı karşıya gelmiştir. Baltacı Mehmed

¹⁵⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 249.

¹⁵⁷ a.g.e., s. 51-55.

Paşa'nın daha iyi şartlarda antlaşma imzalamasının mümkün olduğu da düşünülmele birlikte, Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın Lehistan topraklarından çıkararak Lehistan'ın iç işlerine karışmaması hususunda teminat aldığı göz önüne alırsak, bu antlaşma Lehistan için avantaj sağlamıştır. Bu duruma rağmen tahtını yitirmeyen II. Ogüst, Osmanlı Devleti'nce Rusya'nın kuklası olarak görülmeye devam etmiştir. Yine de Lehistan 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermeyi ihmal etmemiştir. Nitekim 1707'de Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ilişkileri güçlendirmek için Gurski adlı Lehistan elçisi İstanbul'a yollanmıştır.¹⁵⁸ 1714 yılında Osmanlı Devleti tarafından Lehistan'a verilen temessük iki noktada yoğunlaşmaktadır: İlk olarak Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan 1713 tarihli antlaşma uyarınca, Rusya Lehistan ile ilgili ne taahhüt etmişse, bu antlaşmanın Lehistan maddesine uygun davranılıp korunacağı teminatı verilmiştir. İkincisi ise İsveç Kralı XII. Şarl'ın İsveç'e dönmesi için Lehistan topraklarından güvenli bir şekilde geçebilmesi için gerekli her şeyin yapılmasına dair hususlardır.¹⁵⁹ XII. Şarl bu durumun ardından 11 Kasım 1714'te İsveç'e dönebilmiştir.¹⁶⁰ Döndüğünde ise ülkesinin hiç iyi durumda olmadığına şahit olmuştur. Bununla birlikte, Rusya'nın tarihi emellerine ulaşabilmesi için elde etmeyi şart gördüğü toprakların Osmanlı-Lehistan-İsveç ekseninde yoğunlaşması dolayısıyla, bundan sonraki zamanlarda da özellikle Lehistan işlerine karışarak yavaş yavaş Lehistan üzerindeki nüfuzunu artırmayı başarmıştır. Özellikle Prusya ve Rusya'nın Lehistan ilgili planları, Lehistan Kralı II. Ogüst'ü zor durumlara sokmuştur. Gerçi II. Ogüst'ün Rus Çarı'na yakın tavırlar sergilemesi de Rusya'nın işini kolaylaştırmıştır. Lehliler hiçbir zaman Alman asıllı bir kralı Lehistan tahtı için istememişlerdir.¹⁶¹ 1725'te İstanbul'a gelen Lehistan elçisi Damat İbrahim Paşa'dan Lehistan elçisinin sürekli olarak İstanbul'da kalmasını istemişse de bu öneri kabul edilmemiştir.¹⁶² Bununla beraber, 1720'lerden itibaren iyice belirginleşen niyetler, Lehistan tahtı meselesinde yeni tartışmaları getirdiği gibi, Lehistan ile çıkarı olan bütün devletlerin Lehistan tahtına kimin seçileceği meselesinde, olaya müdahale etmesine de zemin hazırlamıştır. Nitekim 1725 yılına gelindiğinde Stanislav Lesinçki'nin kızı Maria'nın Fransa Kralı XV. Lui ile evlenmesi, Lehistan tahtı meselesini daha da genişletmiştir. Fransa'nın desteğini alan Lesinçki, 1733'te meclisin oyunu da alarak

¹⁵⁸ Hammer, a.g.e., C. VII, s. 119.

¹⁵⁹ 22 Nisan 1714 tarihli temessükün maddeleri için bkz. Kolodziejczyk, **Ottoman-Polish Diplomatic Relations**, s. 641-643.

¹⁶⁰ David Jayne Hill, **A History of Diplomacy in the International Development of Europe**, Vol. III, New York, 1967, s. 342.

¹⁶¹ Halecki, a.g.e., s. 179.

Lehistan tahtına geçebilmiştir. 18. yüzyıl başlarından 1733'e kadarki dönemde Lehistan'ın ekonomik açıdan pek iyi durumda olmadığı görülmektedir. Özellikle İsveç ile yaşanan Büyük Kuzey Savaşı maliyeyi zorladığı gibi, tarım arazilerini de tahrip etmiştir.¹⁶³ Bununla birlikte iki ülke arasında, belirli düzeyde ve çevre ülkeler dolayısıyla ticari ve ekonomik faaliyetler sürmüştür.¹⁶⁴

32. 1730-1763 YILLARINDA OSMANLI DEVLETİ İLE LEHİSTAN ARASINDA SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

1730 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti, yaşanan Patrona Halil İsyanı'nın ardından I. Mahmud dönemine girmiştir. İsyancılar tarafından tahta çıkarılan I. Mahmud hala taşkınlıkları bitmeyen bu kişileri, planlı bir şekilde bertaraf etmiştir. Ardından yeni padişahın tahta çıkışıyla ilgili olarak Avrupa ülkelerine elçiler gönderilmiştir. Elçi Mehmed Efendi de Lehistan'a bu amaçla gönderilmiştir. Mehmed Efendi'nin sefâretnâmesinde bildirdiğine göre Lehistan'da yaptığı görüşmeler sonucunda, her iki ülke arasında Karlofça Antlaşması'ndan beri süre gelen dostluğun devamına ilişkin görüşler beyân edilmiştir. Leh Kralı'nın cülûs tebriki için gönderdiği nâmede de I. Mahmud'un tahta çıkışından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir.¹⁶⁵ Baş Hatman Ponyatovski ile İsveç Kralı XII. Şarl arasında, Ponyatovski İstanbul'da iken XII. Şarl'ın yanında işlerini yürütmüş olmasından dolayı bir bağlantı söz konusudur. Nitekim Ponyatovski, 16 Mart 1731 tarihinde yazdırdığı ve Mehmed Efendi'nin Lehistan'a gelişini fırsat bilerek yolladığı nâmesinde, İsveç Kralı XII. Şarl'ı Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar misafir etmesinden duyduğu memnuniyeti belirtmiş ve teşekkürlerini sunmuştur.¹⁶⁶ Ayrıca Mehmed Efendi Varşova'da iken, Lehistan topraklarından Rus askerlerinin Avusturya'ya yardım için geçirilmemesini hususunda, iki ülke arasındaki antlaşmaya uygun davranılması gerektiği konusu da dile getirilmiştir.¹⁶⁷ Ancak Leh Kralı II. Ogüst'ün Osmanlı Devleti'ne pek sıcak bakmadığı da bilinmektedir. Nitekim 1732-1733 yıllarında İsveç'e elçi olarak gönderilen Mehmed Said Efendi, sefâretnâmesinde İsveç'e gidebilmek için Lehistan topraklarından

¹⁶² Hammer, a.g.e., C. VII., s. 310-311.

¹⁶³ Jerzy Topolski, *An Outline History of Poland*, Warsaw, 1986, s. 105-107.

¹⁶⁴ İki ülke arasında ve Doğu Avrupa'da yürütülen ticari faaliyetlerle ilgili bkz. İnalçık, Quataert, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, C. I, s. 227-268.

¹⁶⁵ TSM Arşivi, No: E. 6509.

¹⁶⁶ Anafarta, a.g.e., s. 25.

¹⁶⁷ Mehmed Efendi, a.g.y., V. 1-3.

geçerken meydana gelen olayları anlatırken, bu durumu belirtmektedir.¹⁶⁸ Mehmed Said Efendi, Lehistan topraklarından geçerken Lehistan yöneticilerinin kendileriyle ilgilendiğini ve top tüfek şenliği yapılarak Varşova'ya vardığını belirtmektedir. Ancak Leh Kralı'nın elçinin gelişinden pek memnuniyet duymadığını kendilerine söylendiğini de ifade etmektedir. Zaten Leh Kralı Varşova'da bulunmadığından, Kral Vekili Primas (Pirmiya) ile görüşüklerini de ifade etmektedir.¹⁶⁹ Bu görüşmede dostluğun devamına dair sözler ifade edilirken, elçinin yolculuğu için her imkanın sağlanacağı belirtilmiştir.¹⁷⁰

1733 yılına gelindiğinde Lehistan taht meseleleriyle uğraşmaktadır. II. Ogüst'ün ölümü yeni kral tayini hususunda bütün Avrupa'da çekişmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Elçi Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin İsveç'ten dönüşü de işte bu karışık dönemde gerçekleşmiştir. Sefâretnâmesinde belirttiğine göre, Mehmed Said Efendi 15 Ağustos 1733'te Varşova'ya gelmiştir.¹⁷¹ Bu esnada II. Ogüst yeni ölmüş ve Lehistan ölen Kralı'nın cenaze telaşesiyle meşgul olmaktadır. Burada Mehmed Said Efendi, Primas olarak adlandırılan Kral Vekili ile görüşmüştür. O sıralarda Lehistan yeni kralı seçmek için sıkı kulisler gerçekleştirmektedir. Elçi Mehmed Said Efendi, kral seçimi için iki ayrı görüşün var olduğunu, bir kısım Lehlinin Stanislav (İstanislav) Lesinçki'yi desteklerken, Litvanya ve Krakov taraflarının ise Rusya'nın desteklediği III. Ogüst'ü kral olarak istediklerini bildirmektedir. Kendisi bu karışık dönemde Lehistan'da birkaç gün kalarak bilgi edinmek istemiştir. Yaşanan yoğun tartışmalar esnasında, Mehmed Said Efendi Rusya'nın Stanislav'ın seçilmesi durumunda 30 bin kadar asker ve bir tabur ile Varşova üzerine yürüyeceğini bildirmesi üzerine, Stanislav taraftarlarının telaşa kapıldığını söylemekte ve görüştüğü Başvekil Ponyatovski'nin Rusya ile yapılacak savaşta, Osmanlı Devleti'nden yardım talep ettiklerini de eklemektedir.¹⁷² Ayrıca Ponyatovski Mehmed Said Efendi'ye Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın Rus tehdidi altında olmasından ötürü Azak

¹⁶⁸ Mehmed Said Efendi'nin İsveç Sefâretnâmesi, İbrahim Baş tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. bkz. İbrahim Baş, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği (1732-1733)**, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2004.

¹⁶⁹ Primas Lehistan'da yetkili bir din görevlisidir. Kralların ölümünden yeni kralın seçimine kadar devleti idaren kişi Primas'tır. Osmanlı elçilerinin bu kişiyi Prima, Pirmiya vs. şeklinde yazdıkları görülmektedir.

¹⁷⁰ Mehmed Said Efendi, a.g.y., V. 5.

¹⁷¹ İbrahim Baş tarafından yapılan Yüksek Lisans çalışmasında, Mehmed Said Efendi'nin Varşova'ya geliş tarihi ve burada kaldığı süre hususunda bazı yanlışlıklar yapılmıştır. Hicri tarihi Miladi tarihe çevirirken yapılan yanlışlıkta, Mehmed Said Efendi'nin 5 Eylül'de Varşova'ya vardığı söylene de yaptığımız hesaplamalarda, elçinin Ağustos ortalarında Varşova'ya varması gerekmektedir. Ayrıca sefâretnâmede elçinin Varşova'da on iki gün kaldığı yazmaktadır. Bahsi geçen tezde on günden fazla ibaresi geçmekte, tam olarak gün sayısı belirtilmemektedir. bkz. Baş, a.g.t., s. 76.

Kalesi taraflarına asker, mühimmat ve zahire tedarik etmelerini de öğütlemiştir. Varşova'da bulunduğu esnada Rusya'nın elçileriyle de görüşen Mehmed Said Efendi, görüşmenin dostane bir havada geçtiğini belirtmektedir. Kendisi elçilere Rus askerinin Lehistan'a girip girmediğini sormuş ve inkar etmediklerini, hatta gerekirse müdahale etmek üzere, Semulinçki(?) denen yerde 30 bin adamlarının olduğunu ve Kiyev (Kiyovet) Kalesinde de 15 bin Rus askeri ile 25 bin Kazak askerinin hazır bulundurulduğunu söylediklerini bildirmiştir. Bu karışık durum nedeniyle Mehmed Said Efendi Varşova'da daha fazla kalmaya cesaret edemeyip, Varşova'da on iki gün kaldıktan sonra, buradan ayrılmış ve 28 Eylül 1733'te İstanbul'a gelmiştir.¹⁷³

Gerçektende Mehmed Said Efendi'nin bizzat şahit olduğu olaylar giderek büyümüş ve Stanislav kral seçilmesine rağmen, Avusturya ve Rusya'nın müdahalesi sonucunda III. Ogüst tahta geçirilmiştir. III. Ogüst'ün tahta çıkışını haber vermek üzere elçi Srezeniava Stadnicki İstanbul'a yollanmıştır.¹⁷⁴ Fransa Kralı XV. Lui ise Stanislav'ın damadı olması hasebiyle onu desteklemekte ve Osmanlı Devleti'nden de bu meselede yardımını istemektedir. Bu olaylar 1733-1738 yıllarında Lehistan Veraset Savaşları'na neden olmuştur. III. Ogüst'ün Rusya'ya Körland'ı vaad etmesi sonucunda, Rus askerleri Varşova'ya girmiş ve Stanislav'ı tahtından indirmiştir.¹⁷⁵ Savaş sonunda Fransa, Avusturya'ya karşı galip gelmiş ve yapılan II. Viyana Antlaşması ile Avusturya oldukça büyük miktarda toprağını kaybetmiştir. Ancak Stanislav Lesinçki de tahtından vazgeçmiş, yalnızca Nansi ve Loren Dükalıkları ile tatmin olmuştur.¹⁷⁶ Bu sebeple de III. Ogüst 1763 yılına kadar krallığını muhafaza edebilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Lehistan Veraset Savaşı'na fiilen katılmamasında, öncelikle 1723'ten beri İran ile süren savaşların sonrasında da 1736-1739 yıllarında Avusturya ve Rusya ile savaş halinde olmasının etkisi büyüktür. Osmanlı Devleti her ne kadar Stanislav Lesinçki'yi desteklese de Doğu'daki sorunlarından dolayı Lehistan'a askeri yardımda bulunamamıştır. 1736 yılında başlayan Rus Savaşı'na, 1737'de Avusturya'nın da dahil

¹⁷² Mehmed Said Efendi, a.g.y., V. 12.

¹⁷³ Mehmed Said Efendi, a.g.y., V. 13.

¹⁷⁴ Hammer, a.g.e., C. VII, s. 496.

¹⁷⁵ Hill, a.g.e., s. 439.

¹⁷⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 245; Hill, a.g.e., s. 443-444; Halecki, a.g.e., s. 186.

olması işleri iyice zora sokmuştur.¹⁷⁷ Bu esnada Avusturya III. Ogüst'ü Osmanlılara karşı yapılan savaşta yanlarında yer alması için zorlasa da, Lehistan bu isteğe pek sıcak bakmamıştır. Ancak Rus askerlerinin Hotin cephesinde, Osmanlılara karşı Leh topraklarından geçmelerine izin verilmiştir.¹⁷⁸ Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Lehistan'ın Rus askerlerine geçiş izni vermesinin Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki antlaşmalara aykırı olduğu ve Rusların Hotin Kalesi'ni istilasına müsaadesi yüzünden Osmanlı Devleti'nin zarara uğradığı belirtilerek, tekrarının kesinlikle gerçekleşmemesi hususunda uyarılarda bulunulmuştur.¹⁷⁹ Lehistan tarafı ise Tatar akınlarını öne sürmüş ve hatta Hatman Rzewuski gönderdiği mektupta, Osmanlı Devleti'nden Kırım Tatarlarının akınlarına mani olması kaydıyla, Karlofça Antlaşması'nın maddelerine harfiyen uyacağını bildirmiştir. Ancak Veziriazam Yeğen Mehmed Paşa, sekiz ay sonra yazdığı mektubunda Lehistan'ın Rus askerlerinin topraklarından geçişine izin vermesi ve yaptığı yardımlar meselesiyle ilgili olarak, *Polonya Rusya'ya gerek yiyecek temini ve diğer şekilde yardıma devam ettiği taktirde Osmanlıların düşman buldukları yerde hücum etmesini de mazur görecektir.*¹⁸⁰ ifadelerini, 1737 yılında Münif Mustafa Efendi adlı Osmanlı elçisi eliyle Lehistan'a mektup olarak yollamıştır.¹⁸¹ Divan-ı Hümayûn hâcegânlarından olan Münif Mustafa Efendi, bu mektubu Rzewuski'ye götürecektir. Hammer'in belirttiğine göre bu zamanda Lehistan Kralı III. Ogüst, saray mensuplarından birinin aracılığı ile Rusya ile Osmanlı Devleti arasında süren savaşla ilgili olarak arabuluculuk teklif etmiştir. Bu teklif Osmanlı Devleti tarafından uygun görülmeyip, Fransa'nın arabuluculuğunun kabul edildiği bildirilmiştir.¹⁸² Ayrıca Hammer, Lehistan Konfederasyonu tarafından Osmanlı Devleti'ne

¹⁷⁷ Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar İran Savaşları ile meşgul olup yorulmasını fırsat bilen Rusya, 1724'te Fransa'nın aracılığı ile varılan uzlaşmanın Osmanlı Devleti'nin Rus tarafına karşı savaş hazırlığına girişmemesini de değerlendirerek, 1736'da Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Avusturya ise Osmanlı Devleti'ne bu konuda barış için aracılık yapma teklifiyle oyalayarak zaman kazanmak istemiş, Osmanlı Devleti ise Fransa'nın uyarılarına rağmen bu duruma inanmıştır. Ancak 1737'de Avusturya'nın Rusya ile birlik olup Osmanlı Devleti'ne savaş açması her şeyi gözler önüne sermiştir. Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 249-250

¹⁷⁸ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 162, Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl", s. 492. Meydana gelen bu savaşta Rusya'ya gönderilen casusların verdiği malumatlar da Lehistan topraklarında Rus askerlerinin olduğuna yöneliktir. Mesela, Rusya tarafına gönderilen bir casusun hulasasında "Şöyle işittim ki derun-ı Leh'de birkaç bin Moskovlu askeri vardır. Kadimden ya'ni, Prusya kralı seferinden bâki kalan askerlerinden zehâ'ir muhâfazasıçün derûn-ı Leh'e ta'yin ettikleri Moskovlu askeridir. Ve andan başka haberimiz vardır ki, iki bin Moskov askeri Nevameripe'ye doğru gelürler ve ba'zıları Geyve'ye doğru dahil oldu." şeklinde haberler mevcuttur. Bkz. Ahmed Câvid Bey, *Müntehabât-ı Ahmed Câvid Bey, Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi, Ahmet Cavid Bey'in Müntehabâtı*, Haz. Adnan Baycar, İstanbul, 2004, s. 204.

¹⁷⁹ BOA, *Hatt-ı Hümayûn Belgeleri (HH)*, 1/7.

¹⁸⁰ Hammer, a.g.e., C. VII, s.497.

¹⁸¹ Unat, a.g.e., s. XI.

¹⁸² Bu teklife binaen de Osmanlılar Reïsefendi Mustafa ve Müsteşar Ragıp Paşa'yı Kral'a cevap için taslak yazmakla görevlendirilmiştir. Reïsefendi'nin taslağında Osmanlıların tekliflerini kabul edebilmeleri için

bir ittifak teklifinin yapıldığını belirtip, bu ittifak teklifinin maddelerini vermekle birlikte, teklifin yer aldığı kaynağı vermemektedir.¹⁸³

Osmanlı Devleti'ne Pasarofça Antlaşması'nda verdiği kayıpların telafisi olan 1739 Belgrad Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, Osmanlı Devleti uzun bir barış dönemine girmiştir.¹⁸⁴ Bu barış ortamının oluşmasında hem I. Mahmud'un barışçı siyaseti hem de Avrupa Devletleri'nin içerisinde bulunduğu durumların da etkisi büyüktür. Nitekim o yıllarda yaşanan Lehistan Veraset Savaşı, sonrasında meydana gelen Avusturya Veraset Savaşı, bu duruma sebep olan başlıca olaylardandır. 1739'da Rusya ile varılan barışın sonrasında ilişkileri yeniden düzenlemek için Osmanlı Devleti ile Rusya arasında elçilerin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya, İsveç ve Prusya'ya gönderilen elçileri, genellikle Lehistan topraklarından geçerek görevlendirildikleri ülkelere gitmektedir. İşte ilişkilerin düzenlenmesi hususunda Rusya'ya gönderilen Mehmed Emni Paşa farklı olarak direk Rus arazisine geçmeyi yeğlemiştir. 30 Nisan 1740'ta İstanbul'dan yola çıkan¹⁸⁵ Mehmed Emni Paşa ile Rus elçisi Romansof'un Lehistan arazisinde mübadelesi Ruslar tarafından istenmişse de, Mehmed Emni Paşa Bender'den geçerek Rusya'ya varmayı istemiş ve sonuçta Aksu Nehri'ne yakın bir yerde elçi değiş-tokuşu sağlanmıştır.¹⁸⁶ Rusya'nın buradaki amacının tarafsız bir bölge olarak gördüğü Lehistan toprağını elçi değiş-tokuşu için uygun görmesi olduğunu diyebiliriz.

Lehistan birliklerinin Avusturya'ya yardımı kesmesi ve Rusya'nın çıkarlarından uzak durması gerektiği belirtilirken, Ragıp Paşa Osmanlı Devleti'nin Fransa'nın arabuluculuğunu kabul ettiğini bildirmeyi uygun görmüş, sonuçta ise Ragıp Paşa'nın taslağı kabul görmüştür. Hammer, a.g.e., C. VII, s. 497.

¹⁸³ İlgili ittifak maddeleri için bkz. a.g.e., s. 497-498.

¹⁸⁴ Uzun süredir alınan yenilgiler sebebiyle Osmanlılar içerisinde oluşan moral bozukluğunun ardından 1736-1739 yılları arasında Rusya ve Avusturya'ya karşı alınan zaferler, hem sınırların yeniden Tuna ve Sava nehirlerine ulaşmasını ve hem de Osmanlı Devleti erkani ve halkı açısından moral kaynağı olmasını sağlamıştır. Avusturya'nın barış istemesinde Prusya Kralı I. Frederik William ile Fransa Başbakanı Kardinal Fleury'nin gizlice anlaşarak Avusturya idaresindeki Berk Düklüğü'nün Prusya tarafından işgaline karar verilmesi ve Avusturya'nın bu savaşın kendine değil sadece Rusya'ya fayda getireceğini anlaması etkili olmuştur. Her ne kadar Rusya, savaş sonunda yapılan antlaşma neticesinde Azak'ı kaybetse de, yine de Avrupa'da elde ettiği prestij, tüccarlarının Osmanlı toprağında ticaret yapma hakkı, kutsal yerleri ziyaret edebilme, Kırım Tatarlarının akınlarının mesuliyetinin Osmanlılar tarafına yüklemesi gibi durumlar açısından kârlı çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu savaşlarda başarı kazanmasında, I. Mahmud tarafından girilen yenilik hareketleri kapsamında Bonneval Kontu Cloude Alexander ki bazı kesimlerin Hıristiyan bir uzmanın devlet içinde istihdamına iyi gözle bakmayarak tepki göstereceği düşüncesiyle, Müslümanlık'a geçmiş ve Ahmed adını almıştır, tarafından kurulan Humbaracı Ocağı askerlerinin etkisi büyüktür. Bonneval ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Cavid Baysun, "Ahmed Paşa (Bonneval, Humbaracıbaşı)", İA, C.1, İstanbul, 1950, s. 199-200.

¹⁸⁵ Ahmed Cavid Bey, a.g.e., s. 243

¹⁸⁶ Aktepe, a.g.e., s. 15-25 ve 41-81.

1735'ten sonraki barış ortamında bile, Lehistan içerisinde Rus nüfuzuna karşı Osmanlı desteğini isteyen grupların Osmanlı Devleti ile bu yönde iletişim kurup, temsilciler yolladığı görülmüştür. 1730'dan beri Rus tahtında bulunan Kraliçe Anna, Avrupa'da meydana gelen her türlü fırsatı değerlendirerek, Lehistan'da gittikçe nüfuzunu artırma çabasıdadır. Rusya, Lehistan'ın taht mücadelelerinden yararlandığı gibi, Osmanlı Devleti'nin İran ile olan savaşlarından doğan zafiyetten faydalanmak için, Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya ile birleşerek savaş açmıştır. 1740'ta başlayan Avusturya Veraset Savaşı'ndan da aynı şekilde faydalanmayı istemektedir. 1741 yılında Osmanlı Devleti'ne, Rusya'nın Lehistan sınırına ve Azak bölgesine asker gönderdiği, Leh Kralı'nın Dresten'de oturduğu ve Prusya Kralı'nın Avusturya'ya karşı Lehistan ile ittifak kurduğuna dair haberler de gelmektedir.¹⁸⁷ Bir süre durulan Osmanlı-Leh ilişkilerinin ardından, 1743 yılına gelindiğinde Lehistan'dan İstanbul'a Pawel Benoe adlı bir elçi yollanmıştır. Dariusz Kolodziejczyk'in belirttiğine göre bu elçi, küçük elçilik payesiyle, Baş Hatman Josef Potocki tarafından Rusya'ya karşı ortak hareket etmeyi amaçlayan gizli bir emri Osmanlılara getirmek üzere yollanmıştır.¹⁸⁸ Ancak Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan E. 7205/2 nolu belgeye göre Pawel Benoe 9 Şubat 1743¹⁸⁹,te Leh Kralı III. Ogüst tarafından ve orta elçilik payesiyle yollanmıştır. Bu belgeye göre III. Ogüst, iki ülke arasındaki dostluğun devamını dilemekte, Karlofça Antlaşması'na ve komşuluk haklarına riayet edilmesini istemektedir. III. Ogüst geleneğe uygun olarak elçi göndermek istediğini, ancak gönderilecek elçinin belirlenmesinin ayanların oy birliği ile mümkün olacağını ve evvelki meclisin bir karar alamadan dağıldığı, ikinci seferde karar verilmişken Rusya ile Osmanlı Devleti arasında savaş çıkmış olması dolayısıyla, yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için, elçi gönderilme işinin geciktiğini söylemektedir. Bunun yanında o sıralarda başlayan Avusturya Veraset Savaşları (Roma İmparatorluğu Vekaleti)'nin sonuçlanmasının beklenildiğini, kendisinin akrabası da olan VII. Şarl (Carlos)'ın Avusturya İmparatorluğu'na seçildiğini bildirmekte ve Belgrad Antlaşması dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni tebrik etmektedir. Gönderilen elçi Pawel Benoe'nin sözüne kendi sözü gibi itimat edilebileceğini de eklemektedir.¹⁹⁰ Hammer ise elçi Benoe'nin üç mesele için geldiğini belirtmektedir: Rusya'ya Lehistan topraklarından geçmesine izin verilmesinin

¹⁸⁷ Anafarta, a.g.e., s. 26, Gerçektende III. Ogüst genelde Dresten'de oturmuş ve devlet işlerini bir kısım aristokrat ve bürokrat yürütmüştür. Topolski, a.g.e., s. 121.

¹⁸⁸ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 163.

¹⁸⁹ Bu tarih Nigar Anafarta tarafından 21 Şubat 1742 olarak miladiye çevrilmekte birlikte, 14 Zilhicce 1155 tarihi 9 Şubat 1743'e denk gelmektedir. Ayrıca Hammer'in elçi Benoe'nin İstanbul'a gelişi ile verdiği malumatlara da 9 Şubat 1743 tarihi uygun düşmektedir.

mazur görülmesi, Tatar akınlarından dolayı oluşan zarar için tazmin isteği ve Zaparog Kazaklarının bir kısım arazisinin Lehistan'a teslimi. Ancak gelen elçilik heyeti içerisinde bile III. Ogüst taraftarı olanlar ve de Stanislav Lesincki'nin çıkarları doğrultusunda hareket edenler olarak gruplaşmalar vardır. Bir fikir birliğinin olmayışı, elçinin sözlü ifadesi ve güven mektubu arasında çelişkilerin olması, hayrete sebep olmuştur. Sadrazam Hekimoğlu Ali Paşa bu durumla ilgili olarak, *Bir karar vermeyi düşünmeden önce, otuz bin başın bir şapkaya sokulması gereken bir ülke ile birlikte bir işe nasıl teşebbüs edilebilir?* diyerek, Lehistan'ın içinde bulunduğu bu fikri birlikten yoksunluğu ifade etmiştir.¹⁹¹ Yukarıda ifade edilenlerden anlaşıldığına göre, Lehistan'ın içinde bulunduğu karışık durum, oluşan hizipleşmeler, farklı politikaların izlenmesini isteyen diplomatlarla Lehistan, bölüşülmeden önceki bunalımlı durumunu gözler önüne sermektedir.

Osmanlı Devleti ise o zamanlarda Hindistan'a karşı yöneldiği hareketten zaferle dönen Nadir Şah'ın bu sefer de yönünü Osmanlı Devleti'ne çevirmiş olduğundan, Doğu'da oldukça sıkıntılı zamanlar yaşamaktadır. Nadir Şah'ın Doğu Anadolu'ya saldırması neticesinde başlayan hadiseler, Şah'ın en değerli adamlarını öldürttüğü için itibarını yitirmesinden dolayı, Osmanlı Devleti ile barış istemesiyle sonuçlanmıştır.¹⁹² Bu nedenle 1742-1746 yıllarında Osmanlı Devleti doğu sınırındaki meselelerle meşgul olmuş ve Lehistan içerisinde yönetime karşı oluşan muhalif grupların tekliflerine pek ilgi göstermemiştir. Ancak arada gelip giden elçiler eksik olmamıştır. Nitekim 1748'de Osmanlı Devleti'ne bazı hususlar için bir Lehistan elçisi İstanbul'a gönderilmiştir. Ancak bu elçi İstanbul'dan dönüşünde Boğdan'da eceliyle ölmüştür.¹⁹³ Bu ölen elçinin özel eşyaları ve evrakları, genel uygulamaya uygun olarak, 1749'da ölen elçinin vekillerine Hotin'de verilmiştir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Anafarta, a.g.e., s. 26-27.

¹⁹¹ Hammer, a.g.e., C. VIII., s. 43-45.

¹⁹² Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 299-310.

¹⁹³ Sadrazam Abdullah Paşa'dan Hotin Muhafızı Muhsinzade Mehmed Paşa'ya gönderdiği tahriratta, ölen elçinin eşyalarının ve evraklarının Boğdan Voyvodası tarafından mühürlenerek Hotin'e gönderildiğini, elçinin yanında bulunan divan katibinin bildirdiğini, Lehistan ile eskiden beri süren dostluğa binaen, bu Leh elçisinin bütün eşya ve evrakının iadesi istendiği takdirde, eksiksiz bir şekilde geri verilmesinin padişahın emri gereğince de yerine getirileceği bildirilmektedir. Anafarta, a.g.e., s. 27.

¹⁹⁴ Sadrazam Abdullah Paşa, Hotin Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'ya bu meselede gösterdiği titizlikten duyduğu memnuniyeti belirtmiş, iki ülke arasındaki ilişkileri yürütülmesinde ahidnâmelere uygun davranılması sıkı sıkı tenbih edilmiştir. a.g.e., s. 28.

1733'te Lehistan tahtına çıkarılacak kişi konusunda isteğine kavuşamayan Fransa Kralı XV. Lui, daha sonra da diplomasi meselelerinin biri olarak Lehistan tahtına Fransız bir prensin geçirmeyi istemektedir. Nitekim 1745'te Lehistan ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, ülkedeki anarşiye bir son vermek için, gelecek kral seçiminde Fransız Prince de Conti¹⁹⁵ aday olarak düşünmektedir. XV. Lui bu teklifi uygun görmüş ve hemen buna yönelik faaliyetlere girişmiştir. Tabiki burada, XV. Lui'nin fikri, diğer Avrupalı ülkelerden farklı değildir. Diğer Avrupa ülkeleri de Lehistan'da Avusturya ve Rusya'nın nüfuzunu istememekte ve azaltmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle XV. Lui bu fikrinin İsveç, Prusya, Osmanlı Devleti ve Lehistan'da da taraf bulması için uğraşmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti ile bu yönde yakın bir ittifak kurmak uğruna iyi ilişkiler oluşturmak için, İstanbul'a 1748'de Des Alleurs yollanmıştır. Bu arada İsveç tahtına Fredrik'in çıkması, Fransa'nın Kuzey'deki nüfuzunu artırmıştır. 1755'te ise bu planın yerine getirilmesi için elçi Vergennes İstanbul'a gönderilmiştir. Vergennes Ruslara karşı Osmanlıları teşvik için oldukça uğraşmış, hatta maddi çabalar da sarf etmiştir. Kendisi Rusya'ya karşı bir Tatar akınının yapılacağını Fransa'ya rapor etmiştir. Ancak, bundan sonraki zamanlarda XV. Lui'nin planının ardı gelmemiştir. Bu planın gerçekleştirilememesinde İngiltere faktörü etkilidir. Çünkü Amerika'da İngiltere ve Fransa çekişmesi baş göstermiştir. Akabinde ise bu yüzden ortaya çıkacak olan *Yedi Yıl Savaşları* Avrupa'yı meşgul edecektir.¹⁹⁶

Osmanlı-Lehistan ilişkileri yalnızca İstanbul-Varşova paralelinde yürütülmemektedir. Özellikle bu zamanlarda ilişkilerin Vezirizam ile Potocki arasında yoğunlaştığı da görülmüştür. Örneğin iki ülke arasında res hudut olan Hotin ile ve de Eflak Boğdan Voyvodalıkları vasıtasıyla da sınır işleriyle ilgili olarak ilişkiler, belirli bir çerçevede yürütülmektedir. 6 Aralık 1748 tarihinde Krakov Kastelanı ve Lehistan Baş Hatmanı ünvanıyla Potocki'nin, Hotin Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'ya yazdığı bir mektupta, Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Hotin'e tayininden beri işlerin iyi yürüdüğünü ve bunun herkesçe bilindiğini ifade etmiştir.¹⁹⁷ Buna binaen de Litewe Baş Defterdarı Sapiechy'nin yirmi yıldan fazla bir süredir yanında çalışan hizmetkari Jan Dobrowoski'nin efendisinin bazı eşyalarını çalarak Hotin'e kaçtığı ve Yahudiliği seçtiği, ancak kendisinin yakalandığının öğrenildiğini bildirerek, bu kişinin Leh kanunlarına göre ölüm cezasına

¹⁹⁵ XIV. Lui zamanında Lehistan krallığına seçilmek istenmesine rağmen seçilemeyip, yerine Saksonya Elektörü Frederik Ogüst'ün seçildiği Prince de Conti'nin torunu.

¹⁹⁶ Hill, a.g.e., s. 500-505.

¹⁹⁷ Anafarta, a.g.e., s. 27.

çarpıtılması gerektiğini belirtmiş ve geri iadesini istemiştir. Yine Litewe Baş Defterdarı Sapiechy de Hotin Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'ya mektup yollayarak, bahsi geçen kişinin kendisine ihanetinden dolayı ya iade edilmesini, yahut da öldürülmesini veya asılmasını istemiştir. Potocki'nin Fransız Elçisi Desalleurs'a 1751 ve 1752'de gönderdiği mektuplarda sınır meseleleriyle alakalı olan olaylardan bahsetmektedir. Potocki, İstanbul ve Kırım'da bulundurduğu adamlarıyla Şartoroski (Czartoryski) ailesini ve Rusya'yı suçlamaktadırlar.¹⁹⁸ Bunların yanında Kırım Hanlığı dolayısıyla da ilişkiler sürdürülmektedir. Nitekim, 1746'da Kırım Hanı Selim Giray, sarhoşluğu ve uygunsuz davranışlarının ardından kardeşi Fetih Giray'ın Leh memleketine firar ettiği, ancak sarhoşluğu yüzünden buradan da uzaklaştırılarak Boğdan'a geldiğini bildirmektedir.¹⁹⁹ 1751'de ise Kırım Hanı Halim Giray, Osmanlı Devleti adına Mahmud Ağa'yı Lehistan iç işlerine karışan yabancı devletleri şikayet etmek üzere Lehistan Diyet Meclisi'ne göndermiştir. Mahmud Ağa burada ülkenin bazı önde gelenleriyle müzakerelerde bulunmuştur.²⁰⁰

18. yüzyıl ortalarında gerçektende iki ülke sınırında yürütülen ilişkilerin gayet dostane bir şekilde devam ettirildiği ve bazı durumlarda da meydana gelen olaylardan birbirlerini haberdar etmeyi gerekli gördükleri bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Nitekim Potocki, Hotin Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'ya yazdığı mektupta, iki ülke ilişkilerinin seyrinin gayet iyi durumda olmasından dolayı duyulan memnuniyet belirtilmiş ve hudutta bulunan birkaç Lehistan zabitanın yaptıklarının bütün Lehistan halkına mal edilmemesi gerektiği söylenmiştir. Yine Mohylowa Komiseri Stanislav Ortynski, Muhsinzade Mehmed Paşa'ya Rusların Lehistan sınırındaki faaliyetleri, hudutlarda meydana gelen hadiseler ve Rus askerinin vaziyeti hakkında bilgiler vermiştir. Tabi bunların yanında sınır boylarında ilişkiler sürdürülürken karşılıklı hediyeleşmelerde gerçekleştirilmiştir. Mesela Kamaniche Piskaposu Dembowski, Hotin Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'ya hediye olarak gönderdiği kahve ve pirinç için teşekkür ederek, kendisinin de bazı hediyeler gönderdiğini bildirmiştir.

¹⁹⁸ Baş Hatman Potocki ile Rusya'ya meyilli Şartoroski ailesi arasında bu dönemde çekişmeler yaşanmaktadır. Şartoroski ailesi Lehistan'da ilk organize olan politik partidir. Ayrıca Lehistan'da bazı evlilikler vasıtasıyla da epey güç edinmiş ve nüfuz sahibi olmuştur. Topolski, a.g.e., s. 121.

¹⁹⁹ BOA, **Hatt-ı Hümayûn Belgeleri (HH)**, 2/55.

²⁰⁰ Hammer, a.g.e., C. VIII, s. 157-158; Mahmud Ağa'nın elçiliği ile ilgili olarak bkz. BOA, **A.DVN.DVE. (8)**, 169/10.

İki ülke ilişkilerinde bilgi edinme yollarından birini de casuslar teşkil etmektedir. Nitekim 13 haziran 1749 tarihli bir Osmanlı belgesinde Sadrazam Abdullah Paşa, Hotin Seraskeri Muhsinzade Mehmed Paşa'ya yolladığı tahriratta, sınır işlerinde dikkatli ve titiz davranılmasını öğütlerken, bilgi edinilmesi için zaman zaman Lehistan'a casuslar yollanması istenmektedir. Yine 1753'te Lehistan'a yollanan Lipka Ahmed, gönderdiği tahrirde Lehistan'da Rus askerinin durumu hakkında geniş bilgiler vermektedir.²⁰¹ Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın Lehistan'a müdahalesi hususuna gerçektende ilgili olduğunu göstermektedir.

I. Mahmud dönemi süresince, Osmanlı-Lehistan ilişkilerinin her iki ülkenin de içinde bulunduğu durumla alakalı olarak genel olarak dostani, diğer Avrupa ülkelerinin iki ülke üzerinde gerçekleştirdiği hesaplaşmalara maruz, bazen gerilen ama çatışmaya dönüşmeyen bir durum seyrettiği söylenebilir. I. Mahmud döneminde diplomatik ilişkilerin yanında ikili ilişkilerin iktisadi ilişkiler kapsamında da girilen yenilik çalışmaları çerçevesinde yürütüldüğünü görmekteyiz. Yalova'da açılan ilk kağıt fabrikasında Lehistan'dan getirilen ustaların istihdam edilmesi ve Lehistan'dan önemli derecede kâğıt ithalinin yapılması yürütülen ilişkilerin seyrine örnektir.²⁰² Bunun yanında Lehistan'da oluşan ve Rus nüfuzunu istemeyen grupların devamlı olarak Osmanlı Devleti ile irtibat kurduğuna da şahit olunmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti, hem Rus-Avusturya-İran Savaşları'nın etkisiyle ve hem de devletin yenilik hareketleriyle güçlendirilmesi politikasının sonucu olarak, Lehistan'a parçalanma arefesinde çok fazla müdahale edememiştir. Lehistan'ın Rus yanlısı bir krala sahip oluşunun doğurduğu bazı durumlara, Osmanlı Devleti'nin müsamahalı davranması ise bir başka gerçektir. Ancak bütün bu olaylara rağmen Osmanlı Devleti, ilerleyen zamanlarda ise ister istemez kendini bu meselenin tam göbeğinde bulacaktır.

1754 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti yaklaşık 24 yıllık padişahlığının ardından I. Mahmud'un vefatına müteakip, III. Osman Dönemi'ne girmiştir. III. Osman'ın tahta

²⁰¹ Litewe Başdefterdarı Sapiechy'nin bildirdiğine göre hizmetkarı Jan Dobrowoski'nin Hotin'de olduğunu gönderdiği governoru Krasoski Traviski'den öğrendiğini, önemsiz bir iş için Mehmed Paşa'yı asla rahatsız etmeyeceğini, ama bu kişinin çaldığı bazı eşyaları inkar etmeyip bazısını çaldığını sakladığını, yaptığı işlerde de yolsuzluklar yaptığını ve bunu yanında çalışanlar bildiği halde Dobrowoski'ye itimadının bilindiği için kimsenin söyleyemediğini belirtmiştir. Dobrowoski'nin kaçtıktan sonra sandığında defterdarın kendisine ait mührünün bulunmasından ötürü, bunun bile büyük bir suç teşkili sayıldığından, iadesini ya da öldürülmesini istemiştir. a.g.e., s. 28-34.

²⁰² Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. 1, İstanbul, 1994, s. 329.

çıkışını bildirmek üzere Zıştoylu Hacı Ali Ağa 1754'te Lehistan elçiliği ile görevlendirilmiştir. Derviş Mehmed Efendi de Rusya'ya bu amaçla yollanmıştır. Rusya'ya giden diğer Osmanlı elçilerinin genel olarak izledikleri yol istikametine paralel olarak, Derviş Mehmed Efendi de Rusya'ya ulaşmak için Lehistan topraklarından geçmiştir.²⁰³ Hacı Ali Ağa, büyük bir ihtimalle maiyetinden biri tarafından manzum bir şekilde kaleme alınan sefâretnâmesinde hem resmi görevinden bahsederken ve hem de seyahatnâme üslubuna yakın olan bir tarzda Lehistan'a gidişi, yolculuk esnasında meydana gelen olaylar, Lehistan'ın içerisinde bulunduğu durumla ilgili olarak geniş bilgiler vermektedir. Hacı Ali Ağa, Varşova'da Lehistan Kralı tarafından kabul edilmiş ve III. Osman'ın Lehistan ile süren dostluğun devamını istediği bildirilmiştir. Leh Kralı da, III. Osman'ın Osmanlı tahtına geçişinden duyulan memnuniyet dile getirilmiş ve kendisi de barışın ve dostluğun devamını istediğini belirtmiştir.²⁰⁴ Diğer Lehistan ileri gelenleri de bu memnuniyeti belirtmişlerdir.²⁰⁵ Ancak elçi Hacı Ali Ağa, kral tarafından verilen hediye az bulmuştur. Hacı Ali Ağa'ya Lehistan Meclisi de 1000 Macar altını vermiştir. Hacı Ali Ağa 1755'te görevini tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür. Lehistan Kralı III. Ogüst de Hacı Ali Ağa'nın kabulünün ardından, kendisi de cülûs tebriki için Kont Mniszeck'i (Münizek) İstanbul'a yollamıştır. Bu zamana kadar Lehistan kralları tebriklerde elçilerinden önce murahhaslar göndermeyi adet edinmişlerse de Baş Hatman Branicki, Albay Malczewsky'i Vezirazam'a yollayarak, Kral'ın elçisinden erken davranmak istemiştir. Branicki, Malczewsky'e Osmanlı Devleti ile Saksonya arasındaki anlaşmazlıkları aydınlatmasını ve Lehistan içerisinde asayişin sağlandığına Osmanlı Devleti'ni ikna etmesini ve gayet soğukkanlı davranarak konuşmalarında dikkatli sözler söylemesi gibi birtakım talimatlar vermiştir.²⁰⁶ Fransa Kralı XV. Lui'nin giriştiği Lehistan tahtına Fransız bir prensin geçirilmesine yönelik oluşturulan politikanın sonucu olarak İstanbul'a yollanan elçi Vergennes'e²⁰⁷ Lehistan elçisi ile birlikte hareket etmesi konusunda emirler verilmiştir.²⁰⁸ Bu iki elçi İstanbul'da kaldıkları süre içerisinde birbirlerini kötüleyerek, gerçek Leh elçisinin kendileri olduğunu ispatlamak için uğraşmışlardır. Ancak Mniszech, bu olayın sonunda aristokrat olmanın verdiği ayrıcalıkla

²⁰³ Unat, a.g.e., s. 99-101.

²⁰⁴ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 793-794.

²⁰⁵ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/15.

²⁰⁶ Hammer, a.g.e., C. VIII, s. 187; Talimatın ayrıntıları için de bkz. a.g.e., C. VIII, s. 265-268.

²⁰⁷ Hill, a.g.e., s. 504.

²⁰⁸ Hammer, a.g.e., C. VIII, s. 187-188.

asil elçi olarak görülmüş ve diğer elçi Malczewski ise Varşova'ya geri yollanmıştır.²⁰⁹ Burada şu hususu da belirtmek gerekir ki Leh elçisi Hotin'e gelişinden itibaren kendisine verilen tayinattan şikayetçi olmuş, defalarca bu şikayetini Osmanlı Devleti'ne arz etmiştir. Kendisiyle gelen 24 Leh beyzadesi, 200 kişilik maiyeti, at ve at arabalarıyla, bu tayinatın yetmediğini arz etmiştir.²¹⁰

İki ülke arasında ilişkiler bu şekilde seyrederken, bir taraftan da Fransa Kralı XV. Lui bahsi geçen planını uygulamak için Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerine devam etmektedir. Nitekim III. Osman ile XV. Lui arasında yenilenen altı maddelik dostluk antlaşmasına, Lehistan'la ilgili yedinci bir madde daha konulmuştur. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan ve tarihi belli olmamakla birlikte 1755-1757 yılları arasında gerçekleştirilmesi icap eden antlaşma metninin müsvettesindeki ilgili Leh maddesinde, herhangi bir devletin Lehistan Kralı seçimine müdahalesi olursa, Fransa'nın ve Osmanlı Devleti'nin birlikte Lehistan'ı koruyacakları, kral seçiminde Lehistan içerisinde bir anlaşmazlık olursa, Lehistan için hayırlı olacak olan tarafın tutulması kararlaştırılmıştır. Yine de bir anlaşmazlık olursa iki devlet için hayırlı olacak olan tarafın tutulması ve böyle bir durumda Fransa ile Osmanlı Devleti arasında yazışmaların ve görüşmelerin yapılarak hareket edilmesi hususunda karara varılmıştır. Eğer bu da mümkün olmazsa duruma en uygun olacak şekilde davranılması söz konusu edilmiştir.²¹¹ Bunun yanında Fransa elçisi Vergennes de Osmanlı Devleti'ni Lehistan hususunda Fransa lehine çekmeye çalışmaktadır. 1 Haziran 1757 tarihinde Osmanlı Devleti'ne sunduğu taktirinde, Rus askerlerinin Lehistan'a girmek üzere olduğuna ve Leh halkının telaş içinde olduğuna dair haberlerin geldiğini, Fransa Kralı XV. Lui'nin Lehistan'ın bağımsızlığına ve hukukuna büyük önem verdiğini belirtmektedir.²¹² Diğer yandan Prusya Kralı II. Fredrik'in antlaşmalara aykırı davranışı karşısında, Rusya'nın Avusturya ve Lehistan'a asker yollayacağı haberi duyulunca, Fransa'nın Rusya'ya bir taktir yollayarak Lehistan'ın bağımsızlığı hususunda duyduğu hassasiyeti belirterek, bu durumun zedelenmemesi gerektiğini belirttiklerini söylemiştir. Eğer Rusya bu duruma karşı harekete geçerse, Osmanlı Devleti'nin de Lehistan'a destek olması gerektiğini, çünkü Lehistan'ın tek başına Rusya'ya karşı gelemeyeceğini söyleyerek, Osmanlı Devleti'ni Lehistan konusunda Fransa

²⁰⁹ Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 163.

²¹⁰ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/16, 18, 19.

²¹¹ TSM Arşivi, No: E. 1662.

²¹² Anafarta, a.g.e., s.35.

tarafına çekmeyi istemiştir. Gerçektende Fransa elçisi Vergennes, Fransa'nın politikası doğrultusunda hareket etmektedir. XV. Lui Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni Lehistan'daki nüfuz meselesini de öne sürerek kendi lehinde politika geliştirmesi için uğraş vermektedir. Avusturya ve Rusya'nın Lehistan üzerindeki paylaşım planları su yüzüne çıkmaya başlarken, ki Prusya'ya karşı birlikte savaşılmaması ve Lehistan topraklarının nasıl bölüşüleceğine karar verilmesi gibi, İsveç ve Saksonya'nın da bu ittifaka katılması arzulanmaktadır. Ancak Avrupa'da meydana gelen diğer değişiklikler, XV. Lui'nin bu isteğinin yerine gelmesine mani olacaktır. Lehistan ile ilgili olarak Fransa'nın ortaya koyduğu planlar artık rafa kaldırılırken, Osmanlı Devleti'nde görevli Vergennes'in bu amaçla yaptığı görüşmeler de bırakılmıştır.²¹³ Çünkü Fransa, Prusya ve İngiltere'ye karşı, Avusturya ve Rusya ile birlikte hareket etme kararı almıştır. 1756-1763 yıllarında meydana gelen Yedi Yıl Savaşları, Avrupa için yeni bir dönemi, yeni ittifakları ve sonuçları itibariyle de yeni durumları meydana getirecektir.

1740-1748 yılları arasında Avrupa'yı meşgul eden Avusturya Veraset Savaşları, Eks-la-Şapel Antlaşması ile sonuçlanmış olsa da, Avrupa devletlerinin hiç biri bu durumdan memnun bulunmamaktadır. Bu durum ileride yeni bir hesaplaşmanın göstergesi olarak kendini hissettirmekle birlikte, bu savaşan devletlerin askerlerini telhis etmeyerek hazır bekletmesi de yeni bir savaşın eli kulağında olduğunun bir başka delilidir. Bu nedenle 1756 yılına gelindiğinde Avrupa, yeni bir savaşla tekrar karşı karşıya gelmiştir. Bu ortamda Rusya, Silezya'yı da alan Prusya'nın Lehistan'a doğru genişlemesinden endişe ederek, önlem almanın yolu olarak bu savaşı fırsat olarak görmüştür ve bu nedenle Avusturya ile ittifakı lüzumlu bulmuştur.²¹⁴ Prusya'nın Osmanlı Devleti'ni bu karışık durumda yanına çekme çabalarına rağmen, Sadrazam Koca Ragıp Paşa durumu her yönüyle değerlendirerek, telkinli davranmayı lüzumlu görmüştür.

Avrupa bu meselelerle uğraşırken, Osmanlı Devleti ise üç yıl kadar padişahlık yapmış olan III. Osman'ın vefatının ardından, III. Mustafa'nın 30 Ekim 1757'de tahtı çıkışı ile meşgul bulunmaktadır. III. Mustafa'nın tahta çıkışını takiben, Kapıcıbaşı Mehmed Ağa, 1757'de Lehistan'a bu haberi vermek üzere gönderilmiştir.²¹⁵ Elçi Mehmed Ağa,

²¹³ Hill, a.g.e., s. 514-533.

²¹⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s.351-352.

²¹⁵ Faik Reşit Unat, sehfen yapılan bir hata neticesinde elçinin gidiş amacını belirtirken, III. Mustafa'nın cülûs haberini verme yerine, III. Osman'ın cülûsunu haber vermek üzere gönderildiğini belirtmiştir. Yine

sefâretnâmesinde bahsettiğine göre, büyük şenliklerle ve devletin ileri gelenlerinin katılımıyla karşılanmıştır.²¹⁶ Kral tarafından kabul edilen elçi, nâmesini okuyarak III. Mustafa'nın tahta çıktığını haber verir. Elçi Mehmed Ağa, bu resmi vazifesinin yanında Avrupa'da cereyan eden Yedi Yıl Savaşları ile ilgili olarak da bilgiler edinmek istemiştir. Bunun yanında Prusya Kralı ile Leh Kralı arasında iki yıldır husumetin olduğunu ve Prusya Kralı'nın Leh Kralı'nın eşini esir almış olduğunu söylemektedir. Leh Kralı bundan dolayı iki oğlunu Avusturya, Rusya ve Fransa'ya yardım etmeleri için, ricada bulunmak üzere yollamış olduğuna dair haberler de aldığını eklemiştir.

Mehmed Ağa 1758'de İstanbul'a dönmüştür. Aynı yıl içerisinde Lehistan da III. Mustafa'nın cülûsunu tebrik için bir elçi yollamıştır.²¹⁷ Elçi iki ülke arasındaki dostluğun devamının dilendiğine dair sözler sarf etmiştir. Aynı zamanda Leh Kralı ve Cumhuriyet'in gönderdiği nâmede de III. Mustafa'nın tahta çıkışı tebrik edilmekte ve orta elçilik payesiyle Kont Potocki'nin görevlendirildiği belirtilmektedir.²¹⁸ Bu kabul sırasında Leh elçisine ve tebasına hilat giydirilmiştir.²¹⁹

1758 yılına kadar Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki diplomatik ilişkiler, gayet dostane bir havada cereyan etmiş, her iki ülke de kendilerine göz dikmiş diğer Avrupa ülkelerine karşı birlikte hareket etmeye çabalayan bir görüntü sergilemiştir. Her ne kadar III. Ogüst Rus yanlısı politika seyrete de, Leh ileri gelenlerinin büyük bir kısmı ve halktan bazı kesimler Rus nüfuzuna karşı Osmanlı Devleti'nin yardımını istemiş ve bu yönde irtibatlar kurmuştur. Yine bu döneme kadar iki ülke yetkililerinin yazışmaları sürdürülmüştür. Mesela, 8 Mayıs 1757'de Lehistan Baş Hatmanı Brancki, Sadrazam Koca Ragıp Mehmed Paşa'ya mektup yollayarak, sadrazam oluşundan dolayı tebrik etmiş,

Rusya'ya gönderilen Şehdi Osman Efendi'nin gönderiliş sebebini verirken de aynı yanlışlık yapılmıştır. bkz. Unat, a.g.e., s. 105-107.

²¹⁶ Seyyid Hakim, a.g.y., V. 310-313.

²¹⁷ Tam tarihi belli olmayan bir Osmanlı belgesine göre, Leh elçisinin kabulü gerçekleştirilmiştir. Ancak 1758 yılı olması kuvvetle muhtemeldir. Bkz. BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/26.

²¹⁸ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/25.

²¹⁹ 25 Mart 1760 (7 Şaban 1173) tarihli belgede, III. Mustafa'ya cülûs tebriki için gelen elçi Potocki'ye günlük 301, mihmandarına da 80 akçe verildiği belirtilmektedir. TSM Arşivi, No: D. 9515. Nigar Anafarta bu elçinin 24 Aralık 1759'da İstanbul'a geldiğini belirtmektedir. Anafarta, a.g.e., s. 35-36, BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/25 no.lu ve 1171 tarihli belge ile Cevdet Tasnifi, Hariciye kısmında bulunan bazı belgelerden anlaşıldığına göre, Potocki'nin İstanbul'a gelişi oldukça uzun bir zaman diliminde mümkün olmuştur. Nitekim, 18 ve 19 Ocak 1759 tarihli belgelerde, Potocki'nin resm-i huduttan İstanbul'a gelinceye kadar her türlü masrafının karşılanmasına ilişkin çıkarılan hüküm ve ferman, 18 Şubat 1759 tarihli Leh elçisinin mihmandar atanmasına ve 15 Kasım 1759 tarihli Leh elçisinin masraflarının Karınabat ahalisinin

Karlofça'dan beri süre gelen dostluğun devamını diledikten sonra, azledilen Boğdan Voyvodası Mihailzade Konstantin için Lehistan halkının üzüntü duyduğunu ve eğer mümkünse görevine geri döndürülmesini rica etmiştir.²²⁰ Koca Ragıp Paşa, o dönemde Kırım Hanı'nı, Eflak ve Boğdan Voyvodaları'nı ve merkezde de bazı görevlileri görevlerini icra edemediklerini öne sürerek görevden almıştır.

1758'e gelindiğinde Avrupa, Yedi Yıl Savaşları ile uğraşmakta ve Osmanlı Devleti ve Lehistan, meydana gelen olayları yakından takip etmektedir. Zaten 1763 yılına kadar Avrupa bu savaşlarla meşgul olacaktır. Yedi Yıl Savaşları neticesinde Şubat 1763'te imzalanan Hubertusberg Antlaşması, Prusya'nın Doğu Avrupa'da büyük bir güç haline gelmesini sağlamıştır. Yine Fransa ile İngiltere arasında imzalanan Paris Muahedesi ile de Fransa, İngilizlere karşı aldığı yenilginin sonucu olarak, Kanada ve Hindistan'daki sömürgelerini kaptırmıştır. Savaş sonunda Rusya, Avusturya'dan ayrılırken, bundan sonraki dönemde Avrupa için yeni bir dönem başlamıştır. Osmanlı Devleti ve Lehistan ise bu savaşlara girmemekle birlikte, olayları yakından takip etmiş ve elçiler vasıtasıyla bilgiler edinmiştir.²²¹

18. yüzyıl başlarından itibaren Prusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasına paralel olarak iki ülke arasında elçilerin gönderildiğini görmekteyiz. II. Fredrik kendi ülkesini genişletme politikası doğrultusunda uyguladığı siyasetle bağlantılı olarak, Osmanlı Devleti ile her zaman dostluğunu sürdürmeyi istemiştir. Nitekim 1721, 1739, 1755 tarihlerinde çeşitli sebeplerle Osmanlı Devleti'ne adamlarını göndermiştir. 1739'da Osmanlı Devleti'ne gönderilen Prusya Kralı'nın adamı, Lehistan üzerinden İstanbul'a gelmiştir. Ayrıca II. Fredrik, 1755'te III. Osman'ın tahta çıkışını tebrik etmek üzere mektup yollayarak iki ülke hükümdarları arasındaki muhaberatı başlatmıştır. 1759'a gelindiğinde ise İngiliz bandıralı bir korsan gemisinin Osmanlı sularında Fransız gemilerine saldırmalarından kaynaklanan olaylar neticesinde, Fransa-Osmanlı ilişkilerinin sarsılmasını fırsat bilerek 1761'de Osmanlı Devleti ile bir dostluk ve ticaret antlaşması imzalamış ve böylece ilişkileri iyice geliştirmeyi hedeflemiştir. Ayrıca Yedi Yıl Savaşları nedeniyle Rusya aleyhinde Osmanlı Devleti'nden faydalanmayı planlamışsa da, Koca

verdiği vergiden düşülmesine dair belgelerden de anlaşıldığı üzere Potocki'nin gelişi hayli zaman almıştır. BOA, *Cevdet Tasnifi, Hariciye (CH)*, No: 9035, 8961, 8577, 8579.

²²⁰ Anafarta, a.g.e., s. 35.

²²¹ Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 355-356.

Ragıp Paşa, II. Fredrik'in sergilediği tavırlara pek güvenemediğinden ve de Fransız elçisinin etkisiyle de Prusya ile tam bir ittifak tesis etmemiştir. Bu esnada Prusya yanlısı III. Petro'nun tahta çıkışı ve savaştan çekilmesi, artık Osmanlı Devleti ile ittifakı gerekli kılmamaktadır. Yine de II. Fredrik ikili ilişkileri sürdürmeyi ihmal etmemektedir.

Osmanlı Devleti 18. yüzyılda her ne kadar denge siyaseti güden tavırlar geliştirse de, Lehistan hususunda ilgisini her zaman muhafaza etmiştir. Nitekim, 1763'e gelindiğinde Osmanlı Devleti, Prusya ile Rusya arasındaki ilişkilerin iç yüzünü anlamak²²² ve hasta yatağında bulunan Lehistan Kralı III. Ogüst'ün ölümü durumunda, kral tayini meselesi ile ilgili bilgi edinmek için Prusya'ya bir elçi göndermeyi gerekli görmüştür.²²³ Ayrıca Lehistan tahtına III. Ponyatovski'nin seçilmesini önlemek isteyen Fransa'nın bu yönde sergilediği baskılar ve o sıralarda 1739'da Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında imzalanan Belgrad Antlaşması'nın yenilemesinin gerekmesi de, daha önce de Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ahmed Resmi Efendi'nin Berlin'e yollanmasında etkili olmuştur. III. Mustafa, Prusya ile bir ittifak kurma eğiliminde olmakla birlikte, Lehistan tahtı hususunda II. Fredrik'in tutumunu bilmek istemektedir. O zamanda bütün Avrupa'nın ortak meselesi Lehistan tahtına kimin geçeceği meselesidir. Bu amaçlarla Berlin'e gönderilen Ahmed Resmi Efendi, yazdığı sefâretnâmesinde Lehistan hakkında da bilgiler vermektedir. Hammer'in kaynağını belirtmediği ve Ahmed Resmi Efendi'ye verildiğini söylediği on iki maddelik talimatnâmede, Lehistan'dan geçerken Leh Hükümeti'ne Osmanlı Devleti'nden her zaman himaye görecekları, Leh Kralı'nın ölümü durumunda alınacak tedbirler ile ilgili Prusya ile bir antlaşmaya varması, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'nın Lehistan'a müdahalelerini kesinlikle istemediğinin bildirilmesi gibi meseleler yer almaktadır. Ayrıca Ahmed Resmi Efendi'nin sefâretnâmesi için, *Osmanlı elçilerinin bu güne kadar yazmış olduğu en hacimli rapor hiç şüphesiz budur* diyerek Ahmed Resmi Efendi'nin sefâretnâmesinin gerçekte en iyi yazılmış elçi raporlarından birisi olduğunu vurgulamaktadır.²²⁴

²²² Unat, a.g.e., s. 112-115.

²²³ Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, İstanbul, 1997, s. 72-73. Ayrıca Jorga, Hammer'i kaynak göstererek, Ahmed Resmi Efendi'nin Kral Frederik ile Lehistan tahtı üzerindeki hakları görüşmek üzere Berlin'e gittiğini belirtmektedir. Bkz. Jorga, a.g.e., C. IV, s. 379.

²²⁴ Hammer, a.g.e., C. VIII, s. 356-357.

24 Temmuz 1763'te İstanbul'dan yola çıkan Ahmed Resmi Efendi, 4 Eylül'de Hotin'e varmıştır. Buradan itibaren Leh sınırına geçen Ahmed Resmi Efendi, Lehistan Hükümeti tarafından görevlendirilen kişilerin eşliğinde, Lehistan'dan Prusya sınırına kadar geçirilmiştir. Lehistan Baş Hatmanı Kont Brancki'nin Vezirazam'a yazdığı nâmede, Giridi Resmi Ahmed Efendi'ye Lehistan hududuna dahil olduğundan beri her türlü ilgi ve ikramın gösterildiği, askerler eşliğinde ve emin bir şekilde elçinin görev yerine gitmesinin sağlanacağı bildirilmiştir.²²⁵ Ahmed Resmi Efendi, Hotin'den sonra, İzvançe → Kamanıçe → İlbov (Liwów/Lemberg) → Mostiska (Mościska) → Yaroslav (Jarosław) → Krakov (Kraków) → Tarnov (Tarnów) güzergahını izledikten sonra, Silezya'nın merkezi Breslau (Wrocław)'ya varmış ve ardından da 1763 Kasım'ının ikinci haftası Berlin'e ulaşmıştır.

Ahmed Resmi Efendi Lehistan'da bulunduğu sırada, 5 Ekim 1763'te III. Oğüst ölmüş²²⁶ ve her zaman olduğu gibi, yeni Leh kralının seçimi meselesinde bütün Avrupa devletlerinin politik oyunları başlamıştır. Fransa ve Avusturya sadece sözlü müdahalede bulunurken, Rusya ve Prusya bu sefer meseleye yakın ilgi göstermektedir. Nitekim Rusya erzak toplama bahanesiyle Varşova'daki asker sayısını artırmıştır. Ahmed Resmi Efendi'nin belirttiğine göre Varşova'da beş altı ay yetecek erzak beş altı günde tükenmiş, bu sebeple çatışmalar çıkmaya başlamıştır. Leh halkı hem Tatar ordusunu ve hem de Rusların ülkelerini yağmalamaya giriştiğini söyleyerek, erzaklarını toprağa gömmüşlerdir.²²⁷ Berlin'de bir dizi faaliyetlerde bulunan Ahmed Resmi Efendi, 1764 Mayıs'ında Berlin'den ayrılmış ve Breslau (Wrocław) üzerinden, Horodenka → Çernovtsi (Czerniowce) → Potşan (Botoşani) → Yaş (Jassy) istikametinden geçerek İstanbul'a varmıştır. Ahmed Resmi Efendi, sefâretnâmesinde Lehistan'ın siyasi, iktisadi, politik, kültürel yönleri hakkında da bilgiler vermektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgiler, IV. Bölümde verilecektir.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan, 1763 yılına kadar Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında cereyan eden diplomatik ilişkiler, 17. yüzyıldan biraz daha farklı olarak, ciddi sürtüşmeye mahal vermeyen, dostluk ve barış ortamının sürdürülmesini amaçlayan bir

²²⁵ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/67.

²²⁶ Lehistan Priması ve Kral Vekili Aleksandır Ponian (Aleksandurov Pomiyan) ve Baş Hatman Brancki tarafından, Kapı Kethüdası Stankewicz (İstankiyoviç) vasıtasıyla gönderilen nâmede, 5 Ekim 1763 (5 Teşrin-i evvel)'te kralları III. Oğüst'ün öldüğü haber verilmiş, ancak iki ülke arasındaki ilişkilerin Karlofça Antlaşması mukabilinde devam ettirilmesi istenmiştir. BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/67.

yapıda seyretmiştir. Her iki ülke arasında gerçekleştirilen yazışmalarda, barış ve dostluk ortamının korunması daima dile getirilmiştir. Gerçi Leh Kralı III. Ogüst'ün Osmanlı Devleti'ni pek sevmediği bilinmekle birlikte, bu durum ilişkilerin kötüleşmesi sonucunu getirmemiştir. Barış ortamının sürmesinde, Lehistan'ın içte ve dışta oldukça zor günler yaşaması ve Osmanlı Devleti'nin 1739 barışından sonra otuz yıllık bir rahatlama ve mevcut durumu koruma atmosferine girmesi en büyük sebeplerdir.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Lehistan'ın Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı nezdinde yolladığı birçok elçiler, yazdıkları raporlarla devrin olaylarına gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşmakta ve Osmanlı-Rus ilişkileri boyutunda da doğru bilgiler edinmemize yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu elçiler, Osmanlı Devleti'nin askeriyesinin yanında kültürel ve ekonomik yapısıyla da ilgilenmiş olmaları dolayısıyla, raporlarında Osmanlı Devleti'nin bu bu yönleri hakkında da aydınlatıcı bilgiler vermektedir.²²⁸

1763 yılından itibaren Lehistan'ın içerisinde bulunduğu buhranlı ve karışık durum, Osmanlı Devleti ile Lehistan arasındaki ilişkiyi daha da anlamlı kılacaktır. 1763 yılında ölen III. Ogüst'ün ardından Rus yanlısı III. Ponyatovski'nin tahta çıkmasına mukabil, Rusya'nın fiilen Lehistan'a müdahalesi olaylarının karşısında, Lehistan'dan gelen yardım ve ittifak istekleri neticesinde meydana gelen hadiseler, hiç arzulanmayan bir dönemde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında altı yıllık bir savaşa sebebiyet verecektir. Bununla birlikte, Rusya'nın Kırım üzerinde artan müdahalesi ve çeşitli oyunlar çevirmesi de savaşın yaşanmasında önemli sebeplerdendir. Zaten 18. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerinin en yoğun yaşandığı dönemlerdendir. Bundan dolayı Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrinin, aynı zamanda Osmanlı-Leh ilişkilerini de etkilediği şüphesizdir.²²⁹ 1768-1774 savaşı akabinde imzalanan ve Osmanlı Devleti için gerçekte pek çok yönden yıkımlara yol açan Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı Devleti tarihi içinde üzüntüyle anılan yerini almıştır. Lehistan ise 1772'de yaşayacağı birinci parçalanmanın ardından 1795'teki üçüncü

²²⁷ Aksan, a.g.e., s. 75-85.

²²⁸ İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar ve Polonya'lı Mülteci Subaylar", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**, Ankara, 2004, s. 185-191. İlber Ortaylı'nın bahsi geçen makalesinde Lehistan'a giderek sefâretnâme yazan Osmanlı elçilerinden bahsedilirken, 1757-1758 yıllarında Lehistan'a giden elçi Kapıcıbaşı Mehmed Ağa ile ilgili dipnotta, 1754-1755 yıllarında Lehistan'a elçi olarak gönderilen Zıştoylu Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesiyle ilgili künye verilmiştir. Abdurrahman Şeref Bey tarafından yayınlanan *Manzum Bir Sefâretnâme*, Hacı Ali Ağa'nın Lehistan elçiliği ile ilgilidir. Burada sehfen bir karışıklık yapılmıştır. bkz. a.g.m., s. 186, 4 nolu dipnot.

²²⁹ 18. yüzyılda Osmanlı-Rus ilişkileriyle ilgili genel bir değerlendirme olarak bkz. İlber Ortaylı, "18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", **Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**, s. 377-386.

parçalanmaya kadar, topraklarına göz dikmiş devletlere karşı direnme çabaları gösterse de, 1918'e kadar sürecektir olan işgal altında kalma durumundan kurtulamayacaktır.

IV. BÖLÜM

4. 18. YÜZYILDA OSMANLI ELÇİLERİNİN LEHİSTAN İLE İLGİLİ GÖZLEMLERİ

Bu bölümde 18. yüzyılda, görevleri gereği Lehistan'a giden ya da Lehistan topraklarından geçmiş olmaları dolayısıyla Lehistan hakkında bilgi veren beş Osmanlı elçisinin gözlemleri doğrultusunda, 1730-1763 tarihleri arası Lehistan'ın siyasi, politik, ekonomik, sosyal, dini ve kültürel yönleri değerlendirilecektir. Lehistan'a giden Mehmed Efendi (1730-1731), Ziştoylu Hacı Ali Ağa (1754-1755) ve Kapıcıbaşı Mehmed Ağa (1757-1758) dışında, İsveç'e giden Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi (1732-1733) ve Prusya'ya giden Ahmed Resmi Efendi (1763) de Lehistan topraklarından geçmeleri ve o zamanda meydana gelen ve III. bölümde açıklanmış olan bazı hadiseler dolayısıyla, Lehistan ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Asıl çalışma konusu olan Lehistan'a gönderilen üç Osmanlı elçisinin sefâretnâmeleri dışında, zaman dilimi olarak Mehmed Said Efendi ve Ahmed Resmi Efendi'nin sefâretnâmelerinde verdiği bilgiler de, Lehistan'a gönderilen üç Osmanlı elçisinin verdiği bilgilerle paralellik arz edeceği fikrinden dolayı, burada hep birlikte değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

40. Lehistan'ın Siyasi ve Politik Durumu ile İlgili Gözlemleri

Lehistan'da 1572 yılından itibaren krallar seçimle iş başına getirilmeye başlanmıştır. Bu yüzden krallık seçimleri sırasında siyasi çekişmeler meydana gelmektedir. Özellikle 18. yüzyıl itibariyle Lehistan'da kralların seçimle iş başına gelmesi, içte daha büyük sorunları getirdiği getirdiği gibi, dışardan da müdahalelerin olmasına sebep olmuştur. Başta komşu ülkeler olmak üzere, Avrupa'nın büyük güçleri her kral seçiminde, Lehistan işlerine müdahale etmektedir. Lehistan krallık sisteminde, diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak, hem kral seçiminde ve hem de ülkeyi ilgilendiren konularda Lehistan ileri gelenlerinden kurulu Diyet meclisinin etkili olduğu bilmekteyiz. Bu sebeple devlet işleriyle alakalı her

konuda meclisin reyi gerekmektedir. Eğer meclis herhangi bir konuda bir karar alamazsa, o konu kesinlikle yürürlüğe girememektedir. Bu yönetim sisteminin getirisi olan zaaf dolayısıyla, Lehistan'da yer yer devlet yönetiminde işlerin yürütülememesi gibi durumlar oluşurken, aynı zamanda da her kral seçiminde bütün Avrupa devletlerinin ortak meselesi tahta kimin geçeceği olduğundan, Lehistan problemler yaşamaktadır. Dahası bazı hususlarda Avrupa ülkelerinin Lehistan'ın iç işlerini de karışması gibi bir durumun da söz konusu olduğu görülmüştür. Nitekim, 18 Şubat 1731'de Varşova'ya varan Osmanlı elçisi Mehmed Efendi, Varşova'ya geldiği gün, Leh Kralı ve Cumhur Heyeti ile Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya, İspanya ve diğer Avrupa devletlerinin elçilerinin katılımında bir görüşme gerçekleştirilmekte olduğunu, ancak görüşmenin ne hakkında olduğunu öğrenemediğini bildirmektedir. Bununla birlikte, görüşme sonuçlandırılmadan kimi devletlerin elçilerinin Mehmed Efendi Varşova'ya ulaşmadan evvel ayrılmış olduğunu, kimisinin de gitmek üzere olduğunu belirtmektedir. 19 Şubat'ta Kral Vekili Ponyatovski, elçi kabul etmiş ve bir Osmanlı elçisine gösterilecek bütün ikram ve itınayı göstermiştir. Ayrıca yolculukları esnasında rahat edip etmediklerini de sormuştur. Mehmed Efendi, Ponyatovski'ye İstanbul'dan Varşova'ya gelirken halkın ağzından Avusturya ile Fransa arasında savaş olduğunu ve Avusturya'nın Rusya'da 40 bin kadar asker yardımını talep etmesi üzerine, bu askerlerin Lehistan topraklarından geçmek üzere olduğuna dair haber aldığı, bu söylentilerin doğru olup olmadığını sormuştur. Gerçektende o tarihlerde Avusturya ile Fransa arasında Avusturya'nın İtalya'daki bazı bölgeleri için ortaya çıkan İspanya Veraset Savaşları'nın ikinci safhası yaşanmakta ve Rusya bu savaşta Avusturya'yı desteklemektedir.²³⁰ Ponyatovski ise gerçektende böyle bir savaşın vaki olduğunu, ancak Lehistan topraklarından asker geçişine izin verilmesinin Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında mevcut antlaşmalara uygun düşmeyeceği için, Rus askerinin geçişine katiyen izin verilmediğini ve verilmeyeceği teminatını vurgulamış ve Lehistan'da meydana gelen olaylar hakkında kendilerine bilgilendireceğini belirtmiştir.²³¹ Aynı görüşmede, Mehmed Efendi'ye herhangi bir sorusunun olup olmadığını sorulması üzerine, Mehmed Efendi, Varşova'da Kırım Hanı'nın bir mirzasına rastladığı ve onun Galata'dan iki Müslüman'ın kaçırılıp Leh Kralı'na hediye edildiğini, bunların geri istenmesinin sevap olacağını söylediğini belirterek, bu kişilerin Osmanlı Devleti'ne iadesini istemiştir. Ponyatovski böyle birşeyin kesinlikle mümkün olamayacağını belirtse de bu konuda araştırma

²³⁰ Hill, a.g.e., s. 400-434, Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/1, s. 235-238.

²³¹ Mehmed Efendi, a.g.y., V. 1-2.

yaptırtmış ve iki gün sonra bu kişilerin Müslüman değil, Ermeni olduğunu ve verilemeyeceğini bildirmiştir.²³² Ponyatovski, Mehmed Efendi'ye isteklerini ertesi gün gerçekleşecek Kral ile olan görüşmesinde dile getirmesini söylese de, kendisi herhangi bir konuyu tartışma yada bir antlaşmaya varma gibi bir görevinin olmadığını, sadece Osmanlı Padişahı'nın nâmesini getirdiğini belirtmiştir. Ancak Ponyatovski, bu isteklerini dile getirdiğinde kendisine kötü muamele edilmeyeceğini söyleyerek, ısrar etmiştir.

24 Şubat'ta devlet erkânından Kral Vekili Ponyatovski, Voyvoda Kioski, Voyvoda Ruski, Voyvoda Roski ve bazı rütbeli kişilerin katılımıyla gerçekleşen görüşmede, Mehmed Efendi, I. Mahmud'un cülüsünü haber vermiştir. Bunun dışında bir isteğinin olup olmadığına dair ısrarlı soruların ardından, Mehmed Efendi, Avusturya ile Fransa arasında cereyan eden savaşta, Rus askerlerinin Lehistan topraklarından geçmesinin Leh Kralı ve Cumhuriyet Heyeti'nin tasvibiyle/rey ile mi gerçekleştiğini sormuştur. Ayrıca Galata'dan kaçırılan Müslümanlar ile ilgili isteğini tekrarlamıştır. Bu kişilerle ilgili olarak, Voyvoda Kioski ve Ruski aralarında söyleştikten sonra, bu kişiler eğer kendi dinlerine geçmişe verilemeyeceğini söylemişlerdir. Mehmed Efendi ise dinlerine döndürmenin zorlayarak da olabileceğini ve Hotin Muhafızı merhum Abdi Paşa'ya sığınan Lehlilerin Müslümanlığa geçmelerine rağmen, geri istenmesi üzerine verildiğini söylese de, bu konudaki tartışma sonuçsuz kalmıştır. Aynı gün Kral II. Ogüst (1697-1733) ile de görüşmede bulunan Mehmed Efendi, Kral'a getirdiği nâmeyi vermiştir. Cumhuriyet Kethüdası'nın davetinde ise yine devlet ileri gelenlerinin katılımı olmuş, burada da Lehistan topraklarından Rus askerlerinin geçişine kesinlikle rıza gösterilmeyeceği ve bunun mümkün olamayacağı vurgulanmıştır. Ertesi gün ise Hatman Vekili Ponyatovski elçiye, bu konuyla ilgili olarak Rusya'ya bir elçinin gönderilmesine karar verildiğini bildirmiştir. Ayrıca Ponyatovski, *Voyvoda Kioski ve Voyvoda Ruski'nin Moskov Çarı ile akrabalıkları olmağla anların muradları geçirmekdir, lakin Kral'ın rızası yoktur*, diye haber yollamıştır. Galata'dan kaçırılanlarla ilgili olarak da sonuçta Ermeni olduklarının ortaya çıkmıştır.²³³

²³² Yapılan araştırma sonucuna göre bu kişilerin Galata'dan kaçırıldığının gerçek olduğu ve getiren kişinin harcırah istediğinin öğrenildiği bildirilmiştir. Bu kişiler Tartahova denen yerde bir papaza emanet edilmiştir. Ponyatovski, ertesi gün Kral ile Osmanlı elçisinin görüşmesinde bu isteğini ve Avusturya ile Fransa arasında mevcut savaş ile ilgili sorularını Kral'a yöneltmesini istemiştir. aynı yer.

²³³ Bu meselenin aydınlığa kavuşması ile ilgili olarak Mehmed Efendi, "Müslüman masumları değil Ermeni evladları imiş. Getüren kimesne şer'a davet ediyor, isbat etmek üzere tarafınızdan adam tayin edin, varsunlar şer'a dava etsünler haberin göndermiş. Bir adam gönderdim. Ermeni deyü isbat etmişler, lâkin hilâf, çünkü aslında hatman vekili sahil imiş. Haber aldım deyü söylemişken böyle aksi zuhur eyledi..." demektedir. Mehmed Efendi, a.g.y., V. 2.

Mehmed Efendi Varşova'dan ayrılmadan evvel, Ponyatovski veda ziyaretinde bulunmuş, bu esnada Ponyatovski, Avusturya'ya yardım için, Rus askerinin geçişinin Prusya üzerinden olacağını ve bu işin tayinatını Lehistan'ın ödemesinin kararlaştırıldığını söylemiştir. Ayrıca Ponyatovski, Rusya'yı pek sevmediğinin göstergesi de olarak, Osmanlı Devleti'ne Rusya'nın yola getirilmesi gerektiğini, çünkü Avusturya ile dostluk kurduğunu ve bu durumun çok iyi düşünüldüğünde kötü sonuçlar doğurabileceğini belirtmiştir.

Mehmed Efendi'nin sefâretnâmesinde aktardıklarına göre, Lehistan'ın coğrafi ve jeopolitik durumu sebebiyle, Leh Kralı ve Hükümeti istemese de Avrupa'da meydana gelen hadiselerden etkilenmekte ve bazen de olaylara dahil olmak zorunda kalmaktadır. Mehmed Efendi'nin anlattıklarına bakılırsa, bir Osmanlı elçisi olarak, resmi görevi olmasa da Mehmed Efendi, devletinin çıkarlarını gözeterek, Avrupa'da meydana gelen olayları soruşturduğu gibi, elçilik vazifesinin gereği olarak ne yapması gerektiğinin bilincindedir. Nitekim, Galata'dan kaçırılan Ermeniler ile ilgili olarak, yaptığı girişimler ve araştırmalar bunun bir göstergesidir. Ayrıca, Mehmed Efendi, protokol kurallarını da bilmektedir. Kral ve Cumhuriyet Vekili ile olan görüşmelerde, nerede ne söylemesi gerektiğini bilmektedir. Bunun yanında Lehistan Baş Hatmanı Ponyatovski'nin elçinin sözlerini kaydetmesi, Lehistan diplomasisi ile ilgili bilgi vermektedir. 1730'larda Lehistan'da elçi kabullerinde bizzat Kral Vekili'nin tutanak tutması, sefâretnâmenin verdiği malumatlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca, elçinin Varşova'da serbestçe dolaşımına ve görüşmelerde bulunmasına izin verilmiş olmalı ki, Kırım Hanı'nın adamlarıyla görüşmüş ve Galata'dan kaçırılanlarla ilgili bilgileri öğrenmiştir. Bunun dışında Osmanlı elçisi onuruna davet düzenlenmesi, Lehistan'da elçilerin kabulü ve nasıl ağırlandığını da göstermektedir. Ayrıca, Ponyatovski'nin elçiyle devamlı olarak iletişim halinde olması ve iyi bir şekilde ilgilenmesi, Osmanlı Devleti elçilerine verilen önemin bir başka yansımasıdır. Voyvoda Kioski ve Voyvoda Ruski'nin Rus yanlısı olduğunun anlaşılması ise Lehistan yönetiminde söz sahibi olanlar arasında ayrılıkların olduğu, bir Osmanlı elçisinin raporuyla da ortaya konulmaktadır.

1732-1733 yıllarında İsveç'e, İsveç Kralı XII. Şarlı'nın Osmanlı Devleti'nde bulunduğu süre zarfında harcamalarından kaynaklanan masrafların geri ödenmesini talep etmek üzere gönderilen Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi de, sefâretnâmesinde Lehistan'ın

siyasi durumu ile ilgili bilgiler vermektedir. Mehmed Said Efendi, Lehistan hududuna geçişi esnasında Hotin Muhafızı İlyas Paşa, Lehistanlılar tarafından gerçekleştirilen büyük alay ve top atışları eşliğinde, Osmanlı elçisini Lehistanlı görevlilere teslim etmiştir. Bu durum Osmanlı elçilerinin ne derece öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Mehmed Said Efendi'nin Lehistan yolculuğunda yollarda oldukça müşkilat yaşaması ve hatta namaz kılacak fırsat ve abdest alacak su dahi bulamaması, bu güzel karşılamanın ardından kendisini üzmüştür. Ayrıca Leh Kralı'nın gelişlerinden memnuniyet duymadığının kendilerine söylenmesi de, Osmanlı Devleti ile arasının iyi olmadığı bilinen II. Ogüst Wettin hakkındaki malumatları teyid etmektedir.²³⁴ Bununla birlikte, Kral Vekili olan Primas (Pirima) ise Osmanlı Devleti ile ilişkileri her zaman sıcak tutmayı yeğleyen bir kişi olarak, Mehmed Said Efendi'ye, *Bizler Devlet-i Aliye'nin sadık dostu ve ma'mun-ül gaille konşıları olub her vecihle Devlet-i Aliye'nin hüs-ü himayetin ümmid ider bir ta'ife olmamız ile beher hâl Devlet-i Aliye'nin rızası matlubumuz olub bu defa sizin sefâretiniz için sühûlet tarikimize müsa'ade ve iltizam ideriz...* diyerek, iki ülke arasındaki dostluk ve komşuluk ilişkileri doğrultusunda, elçinin Lehistan yolculuğu esnasında, Osmanlı Devleti tarafından istenen her şeyin kendileri için de uygun olacağını ve yollarda yardım ve kolaylıkların sağlanacağını belirtmiştir.²³⁵

Mehmed Said Efendi, Varşova'ya vardıktan sonra, Danzig Kalesi ve ardından Baltık Kıyıları'na ulaşmış, Norveç ve Körländ'dan geçerek İsveç'e varmıştır. Stokolm'de İsveç Kralı ile bir görüşmesi esnasında, o zamanlarda devam etmekte olan Osmanlı-İran Savaşları ile alakalı olarak, Rus ve Lehistan elçiliklerinin çıkarttığı, Osmanlı Devleti'nin İran karşısında zor durumda olduğu ve Bağdat'ın İran tarafından alınmak üzere olduğuna dair şaibeli haberlerin İsveç'te yayılması üzerine, Mehmed Said Efendi çok üzülmüştür. İsveç Kralı İsveç'te bu tarz haberlerin her zaman çıkabildiğini, bunun asılsız olduğunu, inanmamasını ve üzülmemesini söyleyerek kendisini teskin etmiştir. Ayrıca İsveç Kralı,

²³⁴ Aynı zamanda Saksonya Elektörü olan II. Ogüst, Rus desteğiyle 1697-1733 yıllarında Lehistan tahtına oturmakla birlikte, 1704'te İsveç Kralı XII. Şarl'ın Rusya'yı yenmesi üzerine 1704-1710 yılları arasında tahtını Stanislas Lesinçki'ye kaptırmıştır. XII. Şarl'ın Poltova Savaşı'nda Ruslara yenilmesi üzerine tekrar tahtına kavuşmuştur. II. Ogüst, XII. Şarl'dan İsveç toprağı olan Litvanya'yı alarak ülkesine katmıştır. Uzunçarşılı, a.g.e., C. IV/I, s. 244-245. II. Ogüst, Osmanlılar tarafından Nalkıran adıyla anılmaktadır. Nitekim İsveç elçisi Mehmed Said Efendi de sefâretnâmesinde "Nalkıran" olarak adlandırmaktadır. bkz. Mehmed Said Efendi, a.g.y., V. 5.

²³⁵ Aynı yer.

Avrupa'nın çeşitli yerlerinde bulunan İsveç elçilikleri vasıtasıyla aldığı haberler doğrultusunda Bağdat'ta durumun gayet iyi olduğunu söylemiştir.²³⁶

Mehmed Said Efendi'nin İsveç Kralı ile yaptığı görüşme esnasında İsveç Kralı, Kont Bonneval yani Humbaracı Ahmed Paşa ile ilgili olarak, kendisiyle bir zamanlar savaşta birlikte yer aldıklarını ve arkadaş olduklarını belirterek, övgüyle söz etmiştir. İsveç Kralı'nın Humbaracı Ahmed Paşa'yla ilgili olarak, *Bütün Frenkistan'da nazarı ikiye üçe çıkmaz bir üstad-ı kâmindir. Cenk hususunda kendisine eş değer bir kimse daha Avrupa'da yoktur. Gerek Lehli ve gerekse İsveçli kesin olarak kendisinin yaptıklarından haberdardır ve Osmanlı Devleti'nin de çok işine yarayacak itibarda bir kişidir*, sözleri Lehistan'ın Osmanlı Devleti'nde meydana gelen yenilik çalışmaları ve askeri vaziyetle ilgili olduklarını ortaya koymaktadır.²³⁷ Ayrıca İsveç Kralı'nın Osmanlı Devleti'ne ödenmesi icap eden borçlarla ilgili olarak Mehmed Said Efendi'ye gönderdiği senedin bir maddesinde de Lehistan ile ilgili olarak, ihtiyaç duyulduğunda İsveç'in Osmanlı Devleti'nin isteklerine uygun olarak Lehistan'a kanun serbestiyeti tanınmakla birlikte, Lehistan'da kral seçimi konusunda karışıklıkların yaşanmayacağı belirtilmektedir.²³⁸ Senete konulan bu maddeden hasta olduğu bilinen Leh Kralı II. Ogüst'ün ölümü durumunda meydana gelecek karışıklıklara mahal vermek istenmediği ve her iki devletin de bu konuda titiz davrandığı anlaşılmaktadır. Mehmed Said Efendi İsveç'te iken Fransa Kralı, İsveç ile Rusya'ya karşı bir savaş açma teklifinde bulursa ve masraflarını dahi karşılayacağını belirtse de, İsveç bu konuda acele etmeyip Lehistan'ın tavrını beklemeyi yeğlemiştir.²³⁹

İsveç elçiliğinden dönüşünde tekrar Varşova'ya uğrayan Mehmed Said Efendi, 15 Ağustos 1733'te şehre geldiğinde, II. Ogüst henüz ölmüş ve Lehistan, ölen kralının cenaze işleriyle uğraşmaktadır. Tabii bir taraftan da yeni kralın kim olacağına dair tartışmalar yaşanmakta ve gruplaşmalar meydana gelmektedir. Mehmed Said Efendi, bu durumda Varşova'da biraz kalarak bilgi edinmek istemiştir. Mehmed Said Efendi bahsedilen gruplaşmalarla ilgili olarak iki grubun olduğunu, birinin Rusya'nın desteklediği III. Ogüst'ü desteklerken, diğer grubun Stanislas (Stanislav) Lesincki'yi desteklediğini

²³⁶ a.g.y., V. 9-10.

²³⁷ a.g.y., V. 5; Baş, a.g.t., s. 62.

²³⁸ Baş, a.g.t., s. 68.

²³⁹ Mehmed Said Efendi, a.g.y., V. 12.

belirtmektedir. Ayrıca Varşova'da yaşanan hararetli tartışmalar ve oluşturulan kulisler çerçevesinde, Rusya'nın Stanislav'ın seçilmesi durumunda 30 bin kadar asker ve bir tabur ile Varşova üzerine yürüyeceğini bildirmesi üzerine, Stanislav taraftarlarının telaşa kapıldığını, görüştüğü Kral Vekili ve de Başvekil Ponyatovski'nin Rusya ile yapılacak savaşta, Osmanlı Devleti'nden yardım talep ettiklerini de eklemektedir.²⁴⁰ Bu durum sebebiyle de Ponyatovski, Mehmed Said Efendi'ye Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın Rus tehdidi altında olduğunu ve Azak Kalesi taraflarına asker, mühimmat ve zahire tedarik etmelerini tavsiye etmiştir. Osmanlı elçisi Varşova'da bulunduğu esnada Rusya'nın elçileriyle de bir görüşmede bulunmuştur. Dostane bir havada geçen görüşmede, Mehmed Said Efendi, elçilere Rus askerinin Lehistan'a girip girmediğini sormuş ve inkar etmediklerini, hatta gerekirse müdahale etmek üzere Semulinçki(?) denen yerde 30 bin adamlarının olduğunu ve Kiyev (Kiyovet) Kalesinde de 15 bin Rus askeri ile 25 bin Kazak askerinin hazır bulundurulduğu bilgisini almıştır. Ancak bu karışık durum nedeniyle Mehmed Said Efendi Varşova'da daha fazla kalmaya cesaret edemeyip, Varşova'da oniki gün kaldıktan sonra, buradan ayrılmış ve 28 Eylül 1733'te İstanbul'a gelmiştir.²⁴¹ Mehmed Said Efendi'nin, sefâretnâmesinde verdiği bilgiler ışığında Lehistan'ın Kral II. Ogüst'ün ölümü dolayısıyla kaynayan kazan durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Birçok Avrupa Devleti'nin bu meseleye yakından ilgi duyduğu ve olayı çıkar çatışması haline getirdikleri de açıkça görülmektedir.

Mehmed Said Efendi, 1733'te II. Ogüst'ün ölümünden sonra başa geçecek kral seçimi dolayısıyla, Lehistan'ın merkezi Varşova'nın içinde bulunduğu karmaşık ve buhranlı atmosferi, Lehli olamayan birinin gözüyle canlı bir tasvirle ifade etmektedir. Gerçektende elçinin de şahit olduğu olaylar giderek büyümüş, Avupalı devletlerin de bu olaya müdahalesi sonucunda 1733-1738 yıllarında *Lehistan Veraset Savaşları* yaşanmıştır. Sonuçta Fransa bu savaştan kazançla ayrılrsa da, Stanislav krallıktan çekilmiş ve III. Ogüst tahta geçmiştir.

1754-1755 yıllarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde yaşanan taht değişikliği neticesinde, durumu resmen Lehistan'a bildirmek üzere gönderilen Zıştoylu Hacı Ali Ağa, elçiliğiyle ilgili olarak kaleme aldirttığı manzum sefâretnâmesinde, Lehistan'ın o zamanki

²⁴⁰ aynı yer.

²⁴¹ a.g.y., V. 13.

siyasi ve politik durumu ile ilgili olarak bilgiler sunmaktadır. Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesinde bildirdiğine göre, Lehistan'da diğer devletlerden farklı olarak yönetimde halk arasından çıkmış bir takım seçkinlerin etkilidir ve bu kişiler kendi başlarına buyruk olup, kralın sözünü pek dinlememektedir. Leh Kralı III. Ogüst için ise, aynı zamanda Saksonya Elektörü olması hasebiyle, genellikle Saksonya'da ikame etmekte ve önemli bir hadise olursa Lehistan'a gelerek işleri yürütmektedir. Aynı zamanda Hacı Ali Ağa, Kral III. Ogüst'ün Rus yanlısı olduğunu ve Rus çıkarları doğrultusunda davrandığını da belirtmektedir.²⁴²

Lehistan'ın idari ve askeri yapısıyla ilgili olarak Hacı Ali Ağa, sefâretnâmesinde belli başlı idareci ve askeri yetkililerin ünvanlarını zikretmektedir. Buna göre *hatman*, Lehistan'ın en önde gelen devlet adamı olup, devlet işlerinin yürütülmesinde kraldan sonra en yetkili kişilerdir. *Boyar* ise yine zadedân ile eş anlamlı olup, ülkenin ileri gelenlerinden ve ülkede söz sahibi olanlarındandır. *Voyvoda*, Osmanlı Devleti'ndeki beylerbeyi ile eşit bir rütbe olup, eyaletin idari ve askeri işlerinden sorumlu kişilerdir. *Deragân* askeri bir rütbedir ve süvari asker mertebesinde. *İsitaroste* (Starost) idari görevi olan bir yetkili olup, bir nevi kaza kaymakamı görevini yürütmektedir. *Remintar* yani regiments, alay komutanı ve *kirayço*(?) hudutları korumakla görevli zabıttır.

Bunun yanında *Potoski* (Potocki) olarak bahsi geçen ve Lehistan'ın en önemli ve köklü bir geçmişe sahip olan ailesinden de söz etmektedir. Potoski ailesi Lehistan'ı Rusya'ya karşı savunan ve Lehistan'ın bağımsızlığı için çaba gösteren bir ailedir. Ayrıca Potoski ailesine rakip olan ve Rus yanlısı tavırlar sergileyen bir aile olarak *Şartoroski* (Czartorysky) ailesi de sefâretnâmede bahsi geçen isimlerdendir. Yine aynı sefâretnâmeye göre İzvançe, Osmanlı Devleti sınırında çok önemli bir sınır palangasıdır.

Elçi Hacı Ali Ağa'nın İzvançe'den itibaren sekiz beygirli bir at arabası/*hinto* ile ve yanına verilen bir kısım Kazak askeri eşliğinde, Varşova'ya doğru yol almıştır. Hacı Ali Ağa, Dubne'ye geldiğinde, burada Hatman'ın davetine katılmıştır. Davette Osmanlı elçisi

²⁴² Kral Leh'de oturmaz sakin-i Saksonya'da her daim,
Uzaktır hıttâ-i Lehlü'ye mülkü hem emr ü fermânı.

Mühim bir emr zuhur eder ise Cumhur-ı Lehlü'de,
Gelüb Leh içre birkaç gün eder icra-ı mihmanı ... Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 778.

iyi bir yere oturtulmuş ve diğer boyar ve voyvodalar da sol tarafında iskemlelere oturarak davette bulunmuşlardır. Davet sonunda ise boyarlar elçiyi merdivene kadar eşlik etmişlerdir.²⁴³ Yine aynı şekilde Belstok'ta da elçi ve heyeti büyük ikram ve izaz ile karşılanıp, ağırlanmıştır. Kral ile görüşme için Hacı Ali Ağa'nın Brandenburg sınırındaki İskanove/Uskove'ya gitmesi icap ettiğinden, elçi Varşova'dan sonra İskanove/Uskove'ye gitmiştir. Kral III. Ogüst'ün genelde Saksonya'da oturması dolayısıyla, Hacı Ali Ağa'nın kabulü işi olabildiğince geciktirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle gittiği yerlerde, birkaç gün ve hatta hafta kalmaları sağlanmış, eğlenceler ve ziyafetlerle gönlü hoş edilmiştir. Sefâretnâmede belirtildiği üzere, Leh Kralı III. Ogüst'ün antlaşmalar uyarınca Brandenburg topraklarına ayak basmaması gerekmektedir. Bu sebeple altmış sekiz saatlik yolu at üstünde kat etmiştir. Bu olay sefâretnâmede,

*Ânın mülkünden elbette geçerse Leh kralı ger,
Ânın toprağına bastırmamakdır ahd ü peymânı.*

*Olunca ger Dırandebur vilayetine ol dâhil,
İdemez panihâde tâ kim edince güzrânı.*

*Ya hiç kâbil olur mu bir mahalle basmamak kat'an,
Belli altmış sekiz saat güzâr eyler şitabânı.²⁴⁴*

şeklinde anlatılmıştır. Burada Dırandebur olarak bahsedilen yer Brandenburg'tur. O zamanlarda Brandenburg'un telaffuzunda bazı yanlışlıklar yapılması sonucu, bazıları Brandenburg'u Dırandebur şeklinde ifade etmektedir.

Uzun, zaman zaman eğlenceli ve zaman zaman meşakatlerle gerçekleştirilen yolculuğun sonunda, nihayet elçi Hacı Ali Ağa, Leh Kralı III. Ogüst ile Lehistan'ın önde gelenlerinin de katılımıyla görüşmeyi gerçekleştirebilmiştir. Ancak görüşme gerçekleşmeden evvel, Osmanlı elçisine Kral'ın yanına varmadan önce duraklayıp, teşrifat memurunun buyur etmesinden sonra Kral'ın huzuruna çıkması yada kaldığı konaktan Kral'ın huzuruna gelmek için askeri tören vari bir tertiple piyade ve süvarilerin ellerinde silahlarını çekmiş bir vaziyette dururken Kral'ın yanına gitmesi, bu durumun usülleri gereği olduğu belirtilmiştir. Bu olay Lehistan'ın elçi kabulünün nasıl gerçekleştirildiğini

²⁴³ a.g.m., s. 784-785.

²⁴⁴ a.g.m., s. 791.

göstermekle birlikte, Hacı Ali Ağa bu teklifleri reddetmiştir. Zira, görevi Osmanlı Padişahı'nın nâmesini teslim etmek olduğu için, *Evvela ben padişahımın hamili olduğum nâme-i humayununun tevkirde zerrece kusur edemem ol padişah ki bütün âlemlerin veli nimetidir ve zill-i yezdan olub cümlemizin üzerine sayebandır. Me'muriyyetim nâme-i hümayûnu kralınıza tebliğ etmek olduğundan kapuda asla tevkif edemem*, diyerek gerekçesini belirtmiştir. İkinci teklifle ilgili olarak ise iki ülke arasında savaşın değil, barışın hakim olduğunu, böyle bir durumun ancak, malup galip devletler için söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Bu açıklamalar Lehli yetkililerin daha fazla ısrar etmemesini sağlamıştır. Anlaşıldığı üzere Hacı Ali Ağa, bulunduğu diğer devlet görevlerinin de etkisiyle, diplomatik usüllere vakıftır. Elçi Hacı Ali Ağa'nın bir perşembe günü mücevherlerle süslenmiş bir bineke bindirilmiş olması, ikisi yedek üç baş hayvanın ve maiyetine sekiz dokuz adet binek hayvanının verilmesi, Lehistan'ın diplomatik usülleri ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Kabulün gerçekleştiği mekanda, Kral kendinden emin bir şekilde tahtında oturmaktadır. Bütün devlet erkani, rahipler, voyvodalar vs. birer iskemleye oturmuş bir vaziyette, kabulde hazır bulunmaktadır. Diğer tarafta da devlet ileri gelenlerinin hanımları kabulü seyretmektedirler. Hacı Ali Ağa, elinde nâme-i hümayûn ile buyrun denmesini beklemeksizin, yavaş yavaş ilerleyerek, Kral'ın huzuruna varmış ve nâmeyi üç kez öpüp başının üstüne koymuştur. Ardından da nâmeyi Kral'ın eline vermiştir. Kral nâmenin verilişinden sonra şapkasını kaldırarak nâmeye saygısını göstermesinin akabinde, diğer erkânda aynı şekilde şapkalarını çıkararak Osmanlı Padişahı'na saygılarını göstermişlerdir. Kral tekrar yerine oturduktan sonra, yetkili Leh memuru nâmeyi güzel bir şekilde okumuştur.²⁴⁵ Nâmenin okunmasının ardından divan tercümanı nâmeyi tercüme etmiştir. Leh Kralı ise, III. Osman'ın tahta çıkışından ve barış yanlısı tavrından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Karlofça Antlaşması'ndan bu yana süren dostluğun devamının Lehistan'ın da dileği olduğu belirtilmiştir. Elçi Hacı Ali Ağa'ya başka bir isteğinin olup olmadığı sorulsa da asıl görevi III. Osman'ın cülusunu haber vermek olduğu için, başka isteği olmadığını belirtmiştir ve ardından o günkü görüşme sona

²⁴⁵ "Hâlâ revnâk-efzâ-yı serîr-i cihân-bâni ve şeref-bahşâ-yı erikâ-yi gitistan mâlikü'l-berreyn ve bahreyn şevketlü kudretlü muhabbetlü azimetlü veliyyü'n-ni'am-ı âlem şehinşah-ı rûy-ı zemin olan es-sultan ibnü's-sultan ve'l-hakan ibnü'l-hakanü's-sultan Osman Han ibnü's-sultan Mustafa Han hazretleri bi'l-irs ve'l-istihkâk taht-ı âli-baht-ı Osmanî'ye cülûs-i meymenet-me'nus-i hümayûnlarını hâvi rağbetlü hürmetlü Leh ve tevbâii kralı canibleriyle Leh Cumhuriyeti beylerinde olan müvalât ve müsâfâtın şürûti ahidnâme-i hümayûn mucibince kemâkân idame ve istikrarına müsa'ade-i celile-i cihan-banilerini muhtevi beşaret-nâme-i mülâtefât-ı alâmeleri is'âl ve tebliğine mülazeman-i dergâh-ı muallâ bargâh-ı gerdün-işbahlarından bu kullarını me'mur buyurmuşlardır", BOA, A.DVN.DVE. (8) 168/15.

ermiş ve elçilik heyeti geldikleri nizamda kalacakları konağa dönmüşlerdir.²⁴⁶ Elçi Hacı Ali Ağa'nın sefaretamesinde anlattığı ve yukarıda bahsedilen bu ayrıntılı görüşme, o zamanki Lehistan diplomasisi, elçi kabullerinin nasıl gerçekleştiği, ne gibi protokollerin izlendiğini iyi bir şekilde tasvir etmektedir. Tabii bunun yanında elçi Hacı Ali Ağa'nın görevini tam manasıyla ve bilinçli bir şekilde yerine getirdiği de gözler önündedir.

Kralla görüşmesinden dört gün sonra Hacı Ali Ağa, tekrar Kral'ın Padişah'a yollayacağı cevabnâmesini almak üzere saraya davet edilmiştir.²⁴⁷ İlk görüşmedeki gibi bir tertiple saraya varan elçi, diğer görüşmedeki gibi bir şekilde cevabnâmeyi almak üzere gitmiştir. Bunun için elçiye yönelik bir hazırlık tertip edilmiştir. O esnada devlet erkanı yine hazır bulunurken, Osmanlı elçisinin gelişinden sonra, Kral'ın eliyle işaretinin ardından, diğer devlet erkanına mensuplar şapkalarını çıkararak saygı ifadelerini göstermişlerdir, ki bu hareketin Lehistan'ın bir usûlü olduğu sefâretnâmede belirtilmektedir. Ayrıca görüşmede bulunan hanımlar da saygı ifadelerini belli etmişlerdir. Sefâretnâmede yazılanlardan anlaşıldığı üzere, Lehistan'da elçi kabullerinde Osmanlı Devleti'nden farklı olarak hanımlar da yer almaktadır. Saygı ifadesi olarak şapka çıkarmak adettir ve yine Osmanlı Devleti protokolünden farklı olarak, kabul esnasında iskemlelere oturulmaktadır.

Hacı Ali Ağa'ya cevabnâmenin verildiği görüşmede Kral III. Ogüst, Hacı Ali Ağa'nın elçi olarak yollanmasından duyduğu memnuniyeti belirtirken, Leh halkının da kendisinden iyi sözlerle bahsettiğini eklemiştir. Ardından da elden ele geçirterek cevabnâme elçiye verilmiştir. Hacı Ali Ağa ise adâba uygun olarak nâmeyi almış ve koynuna iştirilmiş ve de resmi vazifesini tamamlamıştır. Ancak elçilik heyetinin umduğu ve elçi kabullerinde usûl olan hediye verme faslında ise birazcık hayal kırıklığı yaşanmıştır. Hediye sadece birkaç tas tabak ve iki Viyana yapımı saatten oluşmaktadır. Nitekim sefâretnâmede bu hediyeler

²⁴⁶ Abdurrahman Şeref, *a.g.m.*, s. 793-794.

²⁴⁷ "Bu Mülk-i Al-i Osman ne bahtlu memleket imiş ki min tarafillah böyle bir adil padişaha na'il olmuş. Cülûs-i şahanesiyle bütün etraf ü eknâfa şeref-bahş eylemiştir. Ânınla hem-civar olan milel-i Nasara dostluğundan hep memnundur. Husûsan ben ve cumhurum fevkalâde mesrûr olmuşuz. Hûda tahtında da'im etsin. Beynimizde ez-kadîm cârî olan revabit dostu ve muhadenetin kemâkân devamını müceddeden müsaade buyurdıklarını müş'ir vârid olan nâme-i hümayûnları bizce bais-i mahzuziyetdir. Babamızla Devlet-i Aliye' ebed-peyvend Karlovça Sulhunu akd ü imza eyledikten sonra hilâfına hareket olunmadığı gibi ba'dema dahi illâ maşa'allahu Te'alâ şurût u ahkâm-ı ahidnâmeye muvafik suretde hareket olunacaktır. Mevlâ-yı müte'âl münâsebet-i dostânemizi müstahkim kıla". BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/15.

*Hedâyâ-yı kral geldi ânı seyr eyledik hakkın,
İki sepete vaz' olmuş beş on kıta' Beç evânî.*

*Biraz tabak beş on kâse iki Beç kârı saatle,
Hedayâ-yı kral budur sana tefhim idem ânı.²⁴⁸*

beyitleriyle hediyelerin beğenilmediği vurgulanarak belirtilmiştir. Ayrıca Lehistan meclisi de 1000 Macar altınını hediye olarak göndermiştir. Hacı Ali Ağa, bu hediyelerin haricinde elçilik heyeti için ayrı bir aidat istese de şimdiye kadar böyle bir uygulamanın olmadığı söylenerek, bu istek yerine getirilmemiştir. Hacı Ali Ağa ise bu durum karşısında, verilen 1000 Macar altınını heyet arasında pay etmiştir. Yoksa heyet içerisinde bir isyan veya tatsızlığın çıkması muhtemel gözükmektedir.

Ziştöylü Hacı Ali Ağa'nın ayrıntılı ve ilginç bir üslupla sefâretnâmesinde anlattığı olaylar, 18. yüzyıl ortalarında Lehistan'ın siyasi ve diplomatik vaziyeti ile ilgili yabancı birinin gözlemleri oldukça canlı bir şekilde anlatılmıştır. Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında birçok yönden farklılıklar olduğu sefâretnâmeden de anlaşılmaktadır. Zaten bu farklılıkların bir çoğu sefâretnâmede hayret ifadesiyle belirtilmiştir. Gerek, elçi kabullerinde Lehistan divanının Osmanlı Devleti'nden farklı olan uygulamaları, gerek görüşme esnasında hanımların da aşikare bulunabilmesi, gerekse hediyelerin verilmesi hadiselerinde bu farklılıklar ortaya çıkmıştır. Lehistan'ın yönetiminde kral haricinde bir meclisin söz sahibi oluşu, hatta yer yer kralın sözünün dışına çıkmaları, olabilecek durumlardır. Tabi bu durumun Lehistan'ın iç işlerinde zorluklar yaşaması gibi bir sonucu doğurması da içten bile değildir. Ancak Osmanlı Devleti'nde padişahın söz sahibi olması, Lehistan'daki gibi bir meclis sisteminin ve seçimle iş başına gelme gibi bir uygulamanın söz konusu olmaması, Osmanlı Devleti için bir avantajdır.

1757 yılına gelindiğinde ise III. Osman'ın vefat edip, yerine III. Mustafa'nın geçmesine mukabil, Lehistan'a bu haberi duyurmak için gönderilen Kapıcızade Mehmed Ağa, 16 Ocak 1758'de Hotin'e gelmiştir. Hotin bilindiği üzere Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında baş huduttur. Hotin'e gelmesinin ardından, Osmanlı elçisinin Lehistan'a cülûs haberini vermek üzere geleceği, Lehistanlı yetkililere haber verilmiş ve bu yüzden kırk gün

²⁴⁸ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 793-794.

kadar Lehistan'dan onayın gelmesi ve karşılamanın yapılması için beklenmiştir. Yine her zaman olduğu gibi elçi için atanan mihmandarla birlikte ve alay eşliğinde, Hotin'den alınıp, Varşova'ya kadar güvenli bir şekilde gidebilmesi sağlanmıştır. Uğradığı yerlerde o yerin ileri gelenlerince karşılandığı gibi, her türlü ikram ve hürmeti de görmüştür.²⁴⁹ Varşova'da Kral tarafından görevlendirilen seçkin bir binbaşı, kırk elli kadar beyzade tarafından karşılanan Mehmed Ağa, burada süslenmiş bir ata bindirilmiş, elçilik heyeti de usüle uygun olarak süvar olmuş ve heyet, kalacağı yere götürülmüştür.²⁵⁰ Elçi Mehmed Ağa için verilen süslenmiş at, ise geri alınmıştır. Ertesi gün Baş Hatman, Baş Mareşal ve diğer devlet ricali tek tek gelerek hal hatır sorup, hoş geldiniz demişlerdir. Aynı zamanda Baş Hatman elçiyi sarayına davet etmiş ve bunun için *müzeyyen hintolar (at arabası) ve donanmış atlarla* bir tertib düzenlenerek saraya teşrifi sağlanmıştır. Mehmed Ağa, bu görüşmede Sadrazam tarafından Baş Hatman'a gönderilen mektubu elden ele geçirerek vermiştir. Baş Hatman ise, Sadrazam'ın mektubunu, kıymet verdiğini gösteren tavırlarla almıştır. Burada yaklaşık bir saat tercüman vasıtasıyla Mehmed Ağa'nın Varşova'ya gelişi, karşılanması ve düzenlenen merasimle ilgili olarak Baş Hatman ile sohbet etmiştir. Mehmed Ağa, Baş Hatman'ın sorduğu sorulara gayet temkinli cevaplar vermiştir.

Mehmed Ağa'nın sefâretnâmesinde anlattıklarından da görüldüğü üzere, Lehistan diplomatik usülleri Mehmed Ağa'yı tatmin etmiştir. Devletlerini temsil ediyor olması, elçilerin ağırlanması hususunda ne gibi titizliklerin ve ciddiyetin gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda Leh ileri gelenleri Osmanlı elçisini gayet muntazam bir muameleyle karşılamışlardır.

Mehmed Ağa, Baş Hatman'la görüşmesinden birkaç gün sonra, Leh Kralı III. Ogüst ile de görüşmüştür. Görüşmeye gitmesi için Kral, Mehmed Ağa'ya süslü bir at arabası, mücevherlerle donatılmış yedekler ve on beş kadar donatılmış at tahsis etmiştir. Bunun yanında, çok kalabalık bir topluluk eşliğinde Osmanlı elçisi saraya varmıştır. Leh Kralı ile yapılan görüşmede bütün devlet ileri gelenleri de hazır bulunmaktadır. Mehmed Ağa kabul salonuna geldiğinde, orada bulunan devlet ricali ayağa kalkmış ve ardından Kral III. Ogüst de oturduğu tahtından birkaç adım ilerlemiş ve resmi karşılamaya geçilmiştir. Elçi resmi

²⁴⁹ Seyyid Hakim, a.g.y., V. 311, Ferâ'izi-zâde Mehmed Sa'id, a.g.e., s. 1519-1520.

²⁵⁰ "...istikbâlimize şitaban olub kral canibinden peyam-ı hayr-ı mukaddemi inha ile aliyyü'r-resm getürdükleri esb-i simin sitam-zibinde hiram-i rükûbumuz için müheyyâ eylediklerinde biz dahi ka'ide üzere

görevi icabı getirdiği nâme-i hümayûnu saygısını ve verdiği değeride göstererek vermiş, nâme elden ele geçirilerek okuması için görevli baş kancalara ulaştırılmıştır. Mehmed Ağa, görüşmede bir iskemleye oturtulmuş ve burada görevinin ne olduğunu açıklamıştır.²⁵¹ Nitekim *“mecdullahû Te’âla bu sene’-i ‘umumiyyü’l-meymenede destiyârî hazret-bâri ile revnâk-ıefzâ-yı serîr-i cihan-bâni ve şeref bahşâ-yı erike’-i gitisitani sultanü’l-berreyñ ve hakanü’l-bahreyñ şevketlü keremetlü kuduretlü mehâbetlü padişah-i rûy-i zemin veliyyü’n-ni’metimiz efendimiz hazretleri bi’l-ırs ve’l-istihkak taht-i firuz ve baht-ı Osmâni üzere cülûs-i meymenet me’nus-i hümayûnlarının nüvid-i müserret cavidlerini müş’ir ve siz hürmetlü kral ve cumhuruyla mabeynde makud olan müsafât ve müvalâtın ber-mucib-i ahidnâme’-i hümayûnu idame ve istikrârına müsa’ade’-i ‘aliyye-i hüsrevânelerini mazhar nâme-i hümayûn ‘inayet-i alâmeleri isâline dergâh-ı şevket-penahlarından bu kullarını me’mur buyurdular”* diyerek, resmi görevinin III. Mustafa’nın tahta çıkışını haber vermek olduğu ve Osmanlı Padişahı’nın iki ülke ilişkilerinde ahidnâmeler uyarınca davranacağı belirtilmiştir. Tercüman, Mehmed Ağa’nın sözlerini tercüme ettikten sonra, bir saat sohbet edilmiştir. Elçi Mehmed Ağa, sohbetin gayet hoş bir havada geçtiğini, Kral III. Ogüst’ün güler yüzlülükle hareket edip, III. Mustafa’nın tahta çıkışından duyduğu memnuniyeti belirttiğini söylemektedir.

Yukarıda bahsedilen görüşme, Lehistan’ın elçi kabulüne ilişkin çok önemli bilgiler içermektedir. Resmi protokolün nasıl işlediği, görüşme esnasında nasıl bir nizamın mevcut olduğu ve Kral’ın elçiye karşı tavırları da açıkça görülmektedir. Bu görüşmeden birkaç gün sonra, Baş Hatman, Baş Mareşal ve diğer devlet ricalinin Osmanlı elçisi onuruna davetler vermesi de, Lehistan’ın elçi ağırlama usûllerini gösterdiği gibi, aynı zamanda 18. yüzyıl ortalarında Lehistan’da iç meselelerle çok fazla uğraşılmasına rağmen, elçilerin ağırlanması hususunda çok büyük itinanın gösterildiğini de göstermektedir.

Mehmed Ağa, Varşova’da bir ay kaldıktan sonra, cevabnâme-yi almak üzere tekrar Kral sarayına girmiş ve ardından usûl gereği Baş Hatman’ı ziyaret ederek, kendisini de mektubunu almıştır. Ancak bahsedilen diğer Osmanlı elçisi Hacı Ali Ağa’da da olduğu gibi, elçiler için verilen 1000 altın, Mehmed Ağa’yı hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu altınları ise heyette bulunan dokuz adamına paylaşmıştır. Elçinin altınları paylaşması,

süvâr olub taife’-i merkûme ile ta’yîn olan menzilizimiz dühûl ve hîn-i nüzûlümüzde rahş-ı mahudi istirdad eylemişlerdir...”, Seyyid Hakim, a.g.y., V. 311.

Lehlilerin hayretine sebep olmuştur. Bundan sonra, Varşova'dan ayrılan elçilik heyeti, mihmandar eşliğinde Hotin'e kadar gelmiş ve ardından İstanbul'a dönmüştür.

Mehmed Ağa, Lehistan'da elçiliği esnasında Avrupa'da meydana gelen olaylarla ilgili olarak, Leh Kralı ve halkından birtakım bilgiler edinmiştir. Buna göre Prusya Kralı olan Brandenburg Herasiki Leh takrirlerine göre iki yüzbin askere sahiptir. O zamanda Leh Kralı ile Prusya Kralı'nın arası iyi olmayıp, bir iki yıldan beri savaşmaktadırlar. Prusya Kralı Lehistan'ın eski taht-ıgâhı olan Saksonya'yı zaptetmiştir. Ayrıca Leh Kralı'nın hanımını esir etmiş ve bu yüzden Leh Kralı iki oğlunu, Avusturya, Rusya ve Fransa'ya yardım çağrısında bulunmak üzere yollamıştır. Mehmed Ağa'nın aldığı duyuma göre, bu devletler ise kırkar ellişer bin asker ve yeterli derecede parayla yardımda bulunmak üzere savaş meydanına hareket etmektedirler. Ancak, elçinin sefâretnâmesinde bildirdiğine göre, kendisi Varşova'da iken savaşın başladığına dair bir haber işitilmemiştir.²⁵² Mehmed Ağa'nın sefâretnâmesinde belirttiği olaylar, o zamanda Avrupa'da meydana gelen bazı hadiselerin Lehistan cephesinde yansımalarını teşkil etmektedir. Nitekim, 1756 yılından bu yana yaşanan Yedi Yıl Savaşları nedeniyle, Avrupa'da Prusya Kralı II. Frederik'e karşı ittifak oluşturulmuş, İngiltere ise Prusya'dan yana bir tavır sergilemiştir. II. Frederik'in yayılmacı politikasından zarar gören, Fransa, Avusturya, Rusya ve Lehistan Prusya'ya karşı cephe almışlardır.²⁵³

Mehmed Ağa'nın Lehistan elçiliği dolayısıyla kaleme aldığı sefâretnâmesi, Lehistan'ın 1758'li yıllarda içinde bulunduğu siyasi ve politik durumu oldukça güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Bununla birlikte sefâretnâmesinde, ülke hakkında kendi gözlemlerinden ve kaldığı zaman zarfında yaptığı faaliyetlerden bahsetmemektedir.

1763 yılında Prusya Kralı II. Frederik ile görüşmek üzere Berlin'e giden Ahmed Resmi Efendi, Berlin'e yolculuğu esnasında Lehistan topraklarından geçmiştir. Elçi Hotin, İzvançe, Kamanıçe, İlbov, Krakov'dan geçerek Silezya sınırına ulaşmıştır. Hotin'in jeopolitik durumu ile ilgili olarak, Osmanlı Devleti için çok önemli bir yer olduğunu, bazı olaylar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasına rağmen geri alınabildiğini, mühim bir cephanelik olduğunu vs. belirtmektedir. Hotin'den sonra Lehistan sınırına geçen

²⁵¹ a.g.y., V. 312.

²⁵² a.g.y., V. 312-313; Ferâ'izi-zâde Mehmed Sa'id, a.g.e., s. 1520-1521.

Ahmed Resmi Efendi, Prusya Kralı tarafından görevlendirilen karşılama memurları tarafından değil de bir hekim tarafından karşılanmasına kızmıştır. Hekim, “*Kral bir an evvel ulaşmanızı dört gözle beklemektedir. Mihmandarınız Silezya sınırında oraya varışınızı gözlemekte olup, ben ise ancak yolculuk sırasında durumun gerektirmesi halinde hekimlik hizmetinize memurum*” diyerek Ahmed Resmi Efendi’ye durumu izah etmeye çalışmıştır.²⁵⁴ Ayrıca hekim, resmi mihmandarın gelmesinde bazı engellerin ortaya çıktığını da belirterek bu konuda elçiden özür dilemiştir. Bu olayın ardından İzvançe’de bulunan Lehli yetkililere elçinin karşı sınıra geçmek istediği haberi verilmiştir. Lehli yetkililer ise “*Hoş gelmişler, sevgili ve saygıdeğer konuklarımızdır, Silezya sınırına emniyet içinde sağ salim ulaşmaları için yanlarına bir kapudan ve otuz nefer adam vermekle görevliyiz, ancak at ve arabalarına ve yiyeceklerine karışmayız*” demişlerdir. Devletler arası elçi ağırlama kuralına göre elçinin ülkesinden ayrıldığı andan itibaren, yol masraflarının gideceği ülke tarafından karşılanması gerekmektedir. Ancak, bu olayda Prusya Kralı’nın elçiye yol masrafları için Prusya sınırına kadar ödeme yapmayacağı hekim (Dr. Hevelcke) tarafından belirtilmiştir.²⁵⁵ Ahmed Resmi Efendi, Prusya Kralı’nın Silezya sınırına kadar yol masrafları için ödeme yapmayacağına çok şaşırmıştır. İzvançe’ye geçiş Hotin’in doğusunda ve yarım saatlik mesafede bulunan bir yerde, Turla Nehri’nin iki yakasında botlar vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Paşa Kethüdası ve Hotin Defterdarı botta Ahmed Resmi Efendi’ye eşlik etmiş, Leh tarafından da muteber iki üç kişi Turla’nın diğer yakasından bota binmişler ve nehrin orta yerinde buluşmuşlardır. Bu esnada selam kelam faslı gerçekleşmiş ve resmi protokol töreninin gereklerinin yerine getirilmesinin ardından, Lehli yetkililerle İzvançe’ye geçilmiştir. Heyet, burada araba ve at kiralamak için on gün kadar şartları hiç de iyi olmayan, İzvançe’nin kuzeyinde, Yaş’a Bağlı Dar-ül Emare adında havası boğucu bir yerde ikame etmek zorunda kalmıştır. Yolculuk için at ve araba tedarikine on gün harcanması, heyetin gerçekten güçlükler yaşadıklarını göstermektedir. Ahmed Resmi Efendi ve heyeti, İzvançe’de şartları pek iyi olmayan bir yerde ikame etmelerinden dolayı bir çoğu hasta düşmüştür. Lehli yetkililerin neden elçilik heyetine uygun şartlarda bir yer temin etmediği sefâretnâmede belirtilmemektedir. Ancak, Lehistan sınırları içerisinde masrafları karşılanmasa da en azından kalacak yer gösterilmesi, tedariklerinin sağlanması hususunda yardımcı olunabilirdi.

²⁵³ Hill, a.g.e., s. 536-570.

²⁵⁴ Bedriye Atsız, *Ahmed Resmi Efendi’nin Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri*, İstanbul, 1980, s. 43.

Elçi Ahmed Resmi Efendi Kamanıçe ile ilgili olarak, buranın çok önemli bir kale olduğunu belirtmektedir.²⁵⁶ Ahmed Resmi Efendi, kaleyi gezerken, yanındaki Lehli yetkililere böyle mühim bir kalenin bakımsız oluşunun nedenini sormuştur. Buna mukabil, etrafta hiçbir düşman yoktur ve Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında barış *ebedi ve berkitilmiş* olduğundan buna ihtiyaç duyulmadığı ve tamirinin boş yere zahmet vereceği cevabını almıştır.²⁵⁷ Kale hakkındaki geniş tasvirin ardından, Ahmed Resmi Efendi, Osmanlı Devleti'nin en kısa zamanda burayı geri alması gerektiğini belirtmiş ve eskisi gibi ezan seslerinin duyulması için dua etmiştir. İlbov şehri için, 1672'de Kamanıçe'nin kuşatılması sırasında İlbov'un Selim Giray Han ve Halep Valisi Kaplan Paşa tarafından çapula tabi tutulmuş olduğunu belirtmektedir. Hatta buradaki kiliselerin birinin büyük kapısının üstünde, bu yağmalamanın ve tahribatın yadigarı olarak, hala kocaman bir gülle asılı durmaktadır. Kamanıçe Seferi sonunda yapılan barış neticesinde, İlbov seksen bin kuruş verilerek Lehlilerin elinde kalması sağlanmıştır.

Ahmed Resmi Efendi'nin sefâretnâmesinde, Lehistan'ın idari ve siyasi durumu ile ilgili olarak verdiği bilgilere baktığımızda, Lehistan'da idare halkın elinde bulunmaktadır. Ayrıca her yerleşim biriminin kendi fikrinde ve idaresinde olan bağımsız birer idarecisi olduğundan yönetimde çok seslilik vardır. Aynı zamanda krallarına itaat etmemektedirler. Bu yönetim biçiminden dolayı komşu memleketler, Lehistan'dan faydalanmak yollarını aramaktadırlar. Ancak, bu devletler iki yüzyıldan beri kendi aralarında çekiştikleri için, Lehistan rahat bir hayat sürmekte ve her eyaleti bir devlete bağlı olarak yaşamını sürdürmektedir. Kral öldüğünde, yerine geçecek olan kral, komşu devletler vasıtasıyla ve oyuyla gerçekleştirilmektedir. Her kral seçiminde komşu Hıristiyan devletlerin harekete geçmesi adettendir. Ahmed Resmi Efendi Lehistan'da iken, Kral III. Ogüst'ün ölmüş olması dolayısıyla, yine aynı tarz olaylar yaşanmaktadır. Fransa ve Avusturya sadece sözle müdahale ederken, Rusya ve Prusya meseleye doğrudan el atmıştır. Bu devletler Lehistan tahtına Leh asıllı birinin geçmesini istemektedirler. Bu emelleri doğrultusunda Rusya, Lehistan'tan zahire tedarik etme bahanesiyle, Lehistan topraklarına asker sokmuştur. Hatta

²⁵⁵ Aksan, a.g.e., s. 79, 111 nolu dipnot.

²⁵⁶ Kamanıçe Tahrir Defteri, Dariusz Kolodziejczyk tarafından yayınlanmıştır. bkz. Dariusz Kolodziejczyk, **The Ottoman Survey Register of Podolya**, Cambridge, 2004.

²⁵⁷ Kamanıçe, Podolya eyaletinin merkezi durumundadır. 1672-1699 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin elinde bulunmuştur.

Rus askerleri başkent Varşova'ya kadar gelmiş, bu durum halk arasında paniğe neden olmuştur.²⁵⁸

Ahmed Resmi Efendi'nin anlattığı bu hadiseler Lehistan'ın gittikçe zora giren durumunu gözler önüne sermektedir. Nitekim daha sonraki zamanlarda hadiseler büyümüş ve hatta Osmanlı Devleti ile Rusya'nın karşı karşıya gelmesine ve Osmanlı Devleti tarihinde çok mühim bir yere sahip olan, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı ve neticesinde Küçük Kaynarca Antlaşması'na sebep olmuştur.

41. Lehistan'ın Dini ve Kültürel Durumu ile İlgili Gözlemleri

1730-1763 yılları arasında Lehistan'a çeşitli sebeplerle giden Osmanlı elçileri, Lehistan'ın dini ve kültürel durumu ile alakalı olarak sefâretnâmelerinde çeşitli bilgiler vermektedirler. Başta Lehistan gibi kendilerine farklı olan bir kültürden, yabancı ve farklı bir dinden olan insanların yaşadığı bir ülkeye giden elçilerin, bu ülke için verdikleri bilgiler ve izlenimleri, durumun farklı bir bakış açısıyla gözlemlenmesi ve değerlendirilmesinden ötürü değer taşımaktadır. Ayrıca verilen bu bilgiler, 1730-1763 yılları arasında Lehistan'da meydana gelen olayların bazılarının gün yüzüne çıkmasına da vesile olacaktır. Bu bağlamda 1730'da I. Mahmud'un cülusunu haber vermek için Lehistan'a giden Mehmed Efendi, Lehistan'da bulunduğu zaman zarfında sadece resmi görevini değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bir temsilcisi olarak bazı diplomatik meselelere de el atmıştır. Nitekim, Mehmed Efendi Varşova'da iken elçilik heyetinin gelişini haber alan bazı Lipkalar, kendisine Müslüman olduklarını ve Osmanlı Devleti'ne iltica etmek istediklerini bildirmişlerdir. Hatta daha önce bir miktar Lipka'nın Osmanlı Devleti'ne geçtiğini de belirterek, *Lütuf ve kerem eyle, bizi söyle inayet ve kerem buyursunlar, sevabdır*, diyerek, elçi Mehmed Efendi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne niyazlarını bildirmişlerdir. Sefâretnâmede belirtilen bu olay sonucunda, Lehistan'da, bir kısım Müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda *bizler Ehl-i İslam'dan olub keferem memleketinde kaldık... söyle inayet ve kerem buyursunlar* sözleri de halkının çoğunluğu Hıristiyan ve Yahudi olan Lehistan'da Müslüman olan bir kısım Lipka'nın, halkının çoğunluğu Müslüman olan Osmanlı Devleti'nde yaşamayı yeğledikleri anlaşılmaktadır.²⁵⁹ İki ülke arasında eğer din

²⁵⁸ Atsız, a.g.e., s. 51-53; Aksan, a.g.e., s. 82-83; Unat, a.g.e., s. 115.

²⁵⁹ Mehmed Efendi, a.g.y., V. 2.

değiştirerek diğer ülkeye geçenler varsa, bu kişilerin ilticasının kabul edildiği de Galata'dan kaçırılan Ermeniler ile ilgili olarak anlaşılmaktadır.

1733 yılına gelindiğinde ise, İsveç elçiliği dönüşü Varşova'ya da uğrayan Mehmed Said Efendi'nin sadece diplomatik faaliyetlerde bulunmadığı, bunun yanında Lehli bir ressama portresini çizdirdiği, D. Seyler'in 1744 yılında yayımlanan kitabının 377. sayfasında bulunan portreden anlamaktayız.²⁶⁰ Günümüzde Varşova Ulusal Müzesi'nde bulunan bu portre, Mehmed Said Efendi'nin diplomatlığının yanında entelektüel bir kişiliğe de sahip olduğunu göstermektedir. Mehmed Said Efendi'nin Lehistan'da taht karışıklıklarının yaşandığı bir dönemde, Varşova'da bulunmasına rağmen portresini çizdirmesi, Lehistan'ın o zamanda bu karışıklara rağmen kültürel hayatını sürdürdüğünün de bir kanıtıdır.

1754-1755 yıllarında III. Osman'ın cülûsunu resmi olarak Lehistan Kralı'na haber vermek için gönderilen Hacı Ali Ağa, kaleme aldirttığı sefâretnâmesinde, Lehistan'ın dini, kültürel durumu için oldukça ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Buna göre elçi, Lehistan halkı içerisinde büyük bir yere sahip olan Yahudiler için, tarım ve ticaretle uğraştıklarını, Lehistan'ın her türlü işini gücünü Yahudilerin yürüttüğünü ve siyasi haklarının olmadığını söylemektedir. Yahudilerin sayıca Lehlilere göre 1/10 oranında olduğunu söylemesi ise, Yahudi nüfusunun Lehistan içerisinde ne büyük bir dilimi oluşturduğunu göstermektedir.²⁶¹

Hacı Ali Ağa, Varşova'ya yolculuğu esnasında, Kamañçe Kalesi'ni görmüş ve zamanında Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan bu yer için oldukça hayıflanmıştır. Kamañçe ile ilgili olarak, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunduğu zamanlarda buraya yapılan bir caminin minaresini Lehliler yıkmak istemiş ve de çan kulesi kurmak istemişlerse de, çanı asmak isteyen iki rahip çıktıkları yerden düşerek ölmüşlerdir, demektedir. Bu olayın ardından caminin kapısı kapatılıp, bir daha açılmamıştır. Nitekim bu durum sefâretnâmede manzum bir üslûpla

*Düşüp zîr ü zeber oldı,
Ne çanı kaldı ne canı.*

²⁶⁰ Kangal, *Savaş ve Barış*, s. 248.

²⁶¹ Abdurrahman Şeref, *a.g.m.*, s. 778.

şeklinde anlatılmaktadır.²⁶²

Ahmed Resmi Efendi'nin bildirdiğine göre, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunduğu zaman zarfında bu kalede bulunan kilise camiye çevrilerek minareler eklenmiştir. Karlofça Antlaşması'ndan sonra, kalenin Lehistan'nın eline geçmesinin ardından bu iki minarenin biri ve diğerinin minberi, *Müslüman yadigârı* olarak bırakılmıştır. Caminin kitabesinde “*bu binaya bakan, içinde hiçbir insanın veremeyeceği sıhhat ve refahı bulacaktır*”²⁶³ sözleri yazmaktadır, demektedir. Hacı Ali Ağa'nın anlattığı şekilde bir hadiseden bahsetmediği gibi, cami minaresine dokunulmamasıyla ilgili olarak, *Müslüman yadigârı* olarak görüldüğünden dolayı bırakıldığını belirtmektedir.

Hacı Ali Ağa ve elçilik heyeti, Belstok şehrinde bulunduğu zaman içerisinde en güzel ziyafetleri ve izzet-i ikram görseller de, Müslüman olmayanların yaptığı yemekleri pek de yemek istememişlerdir. Ancak, elçilik heyeti için gösterilen ilgi o kadar çoktur ki uzun süren yolculuğun zahmeti unutulmuştur.²⁶⁴

Hacı Ali Ağa Leh Kralı ile görüşmek ve nâmesini teslim etmek için Brandenburg sınırına yakın bir yer olan İskanove/Uskove'ya varmak için geçtiği yerler arasında, Bloni (Błonie), Kaliş (Kalisz), Gostin (Gostyń)'nın halkı tamamen Lehli iken, Loviç (Łowicz), İstriki (Stryków), Lutomrisk (Lutomiersk)'nin halkı Yahudi'dir. Kaliş'in manastırları da pek çoktur. Öyleki çanlar çalınca, yer gök inlemektedir. Hacı Ali Ağa'nın geçip gördüğü hemen hemen bütün yerleşim birimlerinde küçük yada büyük manastırlar yada kiliseler vardır. Hatta kimisi oldukça büyüktür ve şehir harap durumda olsa da manastır ve kiliseleri bakımlıdır. Bu durum, Leh halkının dini bağlılığını ve dini yapılara özen gösterdiğini kanıtlamaktadır. Ayrıca Yahudi halkının oldukça çok olması, buna rağmen herhangi bir kargaşa yada anlaşmazlıktan bahsedilmemesi, dinler arası hoşgörünün varlığını ortaya koymaktadır. Ancak sayıca çok az olan bir takım küçük Müslüman grupların Lehistan'da yaşamak istemediği de elçilerin verdiği malumatlardan anlaşılmaktadır. Bunun yanında

²⁶² a.g.m., s. 783.

²⁶³ Aksan, a.g.e., s. 81, Ancak sefâretnâmenin Bedriye Atsız tarafından yapılan sadeleştirilmiş çevirisinde, “çevrene baktığın zaman orada da (cansızlarda da) insanlarda olduğu gibi bahtsızlar ve mutlular göreceksin” sözleri yazmaktadır. Atsız, a.g.e., s. 46. Burada Virginia Aksan'ın söyledikleri daha makbul olarak görülmüştür.

²⁶⁴ Abdurrahman Şeref, a.g.m., s. 787.

Hıristiyan ve Yahudilerin birlikte yaşama hususunda çok fazla sorunları yoktur. Gerçi Yahudilerin siyasi haklarının olmaması bir eksikliktir ama ticareti ve ülkenin önemli ekonomik faaliyetlerini yürütmeleri, Yahudiler için bir avantaj sağlamıştır.

Elçiler gittikleri yerlerde katıldıkları davetleri ayrıntılı olarak anlatmasalar da, bu davetlerden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Bu durum hem Lehistan'ın yabancı elçileri ağırlamada nasıl olduklarını hem de Osmanlı elçilerini memnun etmek istediklerini göstermektedir.

1757-1758 yıllarında Lehistan'a III. Mustafa'nın tahta çıktığını haber vermek için giden Kapıcızade Mehmed Ağa, sefâretnâmesinde Lehistan'ın dini ve kültürel yönlerinden pek bahsetmemektedir. Yalnızca gittiği yerlerde oldukça itibar görmesinin, her türlü ikram ve iltifatı yaşadığını belirtmesinin dışında pek bir bilgi mevcut değildir. Bu bilgiler ışığında Leh halkının Osmanlı elçisine ve misafirlerine ne derece önem verdiğini söyleyebiliriz.

Berlin elçiliğine giderken Lehistan'dan geçmesi dolayısıyla Lehistan'la ilgili bilgiler veren Ahmed Resmi Efendi, Leh halkı ve kültürü ile ilgili olarak da bilgiler sunmaktadır. Lehistan'ın kral tayininde seçimle iş başına getirilmesi ile ilgili Ahmed Resmi Efendi, Lehistan'da iken kral III. Ogüst'ün ölmesi dolayısıyla meydana gelen olaylarla ilgili olarak halkın durumunu ve tepkisini de aktarmaktadır. Buna göre, Rusya'nın Lehistan'ın taht meselesine müdahalesi ve hatta Lehistan'a asker sokmak istemesi nedeniyle, halk arasında bir panik meydana gelmiştir. Öyle ki başkent Varşova'da halka beş altı ay yetecek kadar yiyecek var iken, etrafta görülmemiş bir kalabalık ortaya çıkmış ve bu zahireler beş altı günde tükenmiştir. Hatta kıtlık ortaya çıkınca, açlık nedeniyle kavgalar yaşanmıştır. Bu meselede Ahmed Resmi Efendi'nin belirttiğine göre, Leh halkı rahatına alışık, ürkek ve korunmaya alıştırılmış bir millet olduğundan, bir taraftan Rus askerinin bir taraftan Tatarların şehirlerini yağmalayacağı korkusuyla şehirdeki malları ve zahireyi yer altına saklamışlardır. Ardından da çevreye dağılarak *perişan göçmenler* haline gelmişlerdir.²⁶⁵ Eskiden beri birçok devletin çıkarları nedeniyle karmaşa ve sıkıntılar yaşayan Leh halkı, bu tarz olaylar karşısında ne derece hassas olduğu, yukarıda Ahmed Resmi Efendi'nin anlattığı olaylarla da ortaya çıkmaktadır. Bu olayın yanında elçinin belirttiğine göre, şehirde yaşayanlar başlarına Tatarlarınkine benzer kuzu derisinden yapılmış bir kalpak,

²⁶⁵ Atsız, a.g.e., s. 52-54.

dolama ve cepken giymektedirler. Bu kıyafet benzerliğiyle alakalı olarak “*Müslümanlara olan muhabbetimizden görünüşümüz ve kılık kıyafetimiz de onların kılık kıyafetlerine benzemektedir.*” diyerek övünmektedirler. Ayrıca Leh halkının karakteri ile ilgili olarak şunları aktarmaktadır: Leh halkı işlerinin yürütülmesinde oldukça titizdir, bunun için ellerinden geleni yapar ve gevşeklik göstermezler. Ticari işlerde sözlerine güvenilirdirler. Bu konuda diğer tüccar taifelerine göre daha üstün olmak için ellerinden geleni yaparlar. Sözlerini tutamamaktan çok çekinir ve kaçınırlar. Bu yönleriyle ilgili olarak Ahmed Resmi Efendi, yanına gittiği Brandenburg Kralı’na bazı kişilerin “*yemin ve sözlerinizde sebat etmiyorsunuz*” dediklerinde Kral, “*ben bezirgân değilim*” dediğini ve bu sözün oldukça meşhur olduğunu da sefâretnâmesinde bildirmektedir.²⁶⁶

42. Lehistan’ın Sosyal ve Ekonomik Durumu İle İlgili Gözlemleri

18. yüzyılda Lehistan’ın içerisinde bulunduğu ekonomik ve sosyal yapı, giderek zayıflayan ve diğer devletlerce paylaşılmak isteyen bir ülke olması sebebiyle bir önceki yüzyıldan farklılıklar arz etmektedir. Bununla birlikte, Lehistan’a giden veya Lehistan topraklarından geçen Osmanlı elçilerinin bu ülkenin sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili olarak verdiği bilgiler, yaşadıkları dünyadan ayrı bir dünyayı dışardan gözlemlemeleri ve betimlemeleri bakımından önem arz etmektedir. Ancak Lehistan’a giden her Osmanlı elçisi Lehistan’ın sosyal ve ekonomik vaziyetiyle ilgili olarak bilgiler verdiği söylenemez. Mesela 1730’da Lehistan’a I. Mahmud’un tahta çıkışını haber vermek için giden Mehmed Efendi, sefâretnâmesinde sadece resmi göreviyle alakalı olaylardan bahsetmeyi yeğlemiştir. Bu sebeple, Mehmed Efendi’nin sefâretnâmesinde siyasi ve diplomatik durum dışında, Lehistan’ın diğer yönleri hakkında bilgi edinmek mümkün değildir.

Ancak, 1732-1733 yıllarında İsveç’e elçi olarak giden Mehmed Said Efendi, yolculuğunu anlatırken, Lehistan’ın sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili olarak bazı ayrıntıları vermektedir. Mehmed Said Efendi, Varşova yakınlarındaki Vusla/Visla nehrinden kendisinin *yozoran* dediği *borezan/bronzina* adı verilen iki tane kayıkla Danzig Kalesi’ne ulaşmıştır. Bu bronzina adı verilen kayıkların içinde *kulları için oçaklı otalar* inşa edilmiş ve *içine çuka kapladub* rahat bir şekilde yolculuk etmeleri sağlanmıştır.²⁶⁷ Bir

²⁶⁶ Atsız, a.g.e., s.52.

²⁶⁷ Mehmed Said Efendi, a.g.y., V. 5.

kuzey ülkesi olan Lehistan'da çetin kış şartlarının bir sonucu olarak elçi Mehmed Said Efendi'nin de bahsettiği kayıklarla yolculuğun gerçekleşebildiği görülmektedir. Ayrıca Baltık Denizi kıyılarına sığırlar tarafından çekilen arabalarla varmış olmaları, 18. yüzyılda Lehistan'daki ulaşım şartları ve imkanları hakkında bilgiler edinmemizi sağlamaktadır.

III. Osman dönemine gelindiğinde ise, Lehistan'a gönderilen Hacı Ali Ağa ise, 18. yüzyıl ortalarında, Lehistan'ın sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili olarak, Lehistan'da bulunan diğer Osmanlı elçilerine nazaran çok daha ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. 18. yüzyıl ortalarında Lehistanlı kadınların aile işlerinde oldukça önemli bir yere sahip oldukları ve aile işlerinin yürütülmesinden sorumlu olduklarını, Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesinden öğrenmekteyiz. Ayrıca her kesimden Lehli kadınların tarlatanlı etekleri (çenberli fıstan) olan elbiseler giydiği ve bununla ün saldıkları, beyaz tenli, orta incelikte olduklarını, ancak cazibeden ve letafetten yoksun olduklarını da Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesinde belirtilmektedir.²⁶⁸

III. Osman'ın tahta çıkışını haber vermek için Lehistan'a gönderilen Hacı Ali Ağa, Lehistan'ın ekonomik durumu ile ilgili olarak, tarım ve ticaretin Yahudilerin elinde bulunduğunu belirtmektedir. Bunun yanında Lehistan'da geçip gördüğü şehir, köy ve kasabalar için de tek tek bilgiler vermektedir. Mesela, Husateyn kasabasının Belski Voyvodası'nın mülkü olduğunu, ki bu voyvodanın Potoski/Potocki ailesine mensuptur, kendilerine büyük ikram ve izzada bulduklarını belirtmektedir. Zaten Lehistan'ın bağımsızlığını savunan bir aile olarak, bu meselede Osmanlı Devleti'nin desteğini her zaman gözetmiş olan bir aile olması dolayısıyla, Potocki ailesi Osmanlı elçisine oldukça ilgi göstermişlerdir. Hacı Ali Ağa bundan sonra uğramış olduğu bazı yerleşim birimleri için çok fazla gelişmiş olmamasına rağmen kasaba denmesine hayret etmektedir. Izbaraz (Zbaraz) ve Kremenis (Krzemieniec) kasabalarını methe layık görmektedir.²⁶⁹ Yine Dubne

²⁶⁸ Abdurrahman Şeref, **a.g.m.**, s. 779.

²⁶⁹ Kremenis kasabası sezadır her vech ile medhe,
Güzel mevkiine düşmüş bu etrafta yok efranı.

Şunun çün medhe layıktır bunun şol bazı ahvalı,
Biz anda görmüşüz zira biraz bağyla bostanı.

Anın âb u hevâsında letâfet olduğu zâhir,
Ki zira hub-ı rûyan-ı saire nisbetle insanı.

Bu miridir ve mansıbdır değildir gayrıya temlik,

kasabası o havalinin merkezi durumundadır. Hacı Ali Ağa Dubne'ye geldiği zaman, Belstok Baş Hatmanı da Dubne'de bulunmaktadır ve Osmanlı elçisi çok iyi şekilde ağırlamışlardır. Hatta Dubne'ye yarım saatlik mesafede elçilik heyeti karşılanmış, top tüfek şenlikleri düzenlenmiştir. Öyle ki heyeti görmek isteyen erkek ve kadınlar izdihama yol açmışlardır. Müslüman bir ülkeden ve kendilerine oldukça yabancı olan bir kültürden olan insanları görme merakının sonucunu bu olay izah etmektedir. Elçi Hacı Ali Ağa, Dubne'de iken adına davetler verilmiş, bu davette ileri gelenler hazır bulunmuş ve bir hafta boyunca eğlenceler düzenlenmiştir. Hatta Hatman elçiyi haremlerine götürüp, oradaki hanımları bir bir takdim etmiştir. Ayrıca Hacı Ali Ağa Dubne için,

*Bu Dubne kasabasının metin bir kalesi vardır,
Bütün hendekleri içre ediyor su cereyanı.*

*Beş on pare topu vardır her etraftı olub mamur,
Kasaba dahi büyükdür mükellef çarşusu hanı.*

diyerek beğenisini dile getirmektedir.

Hacı Ali Ağa, Dubne'den Belstok'a gitmek için geçmiş olduğu köy ve kasabalar için de aynı şekilde tasvirler vermektedir. Virbe (Wierzba), Korbets (Koropiec), Porod (Brody), Uşçur, Teçe, Racişov (Radziechów), Kristinobol (Krystynopol), Varets (Warež), Teşovse (Tyszowce), Komarov (Komarów), Zamosça (Zamość), Krasnostav (Krasnystaw), Piyaski (Piaski)'den geçerek Lehistan'ın merkezi yerlerinden biri olan Lublin'e varmışlardır. Buraya gelinceye dek geçtiği yerlerin durumu ile ilgili olarak, kalesinin olup olmadığı, nüfus durumu, ekonomik durumu ve mamur halde olup olmadığına dair kendi gözlemlerini aktarmıştır. Genel olarak kimi şehirleri beğenirken, kimisini övgüye değer bulmamıştır. Lublin için ise

*Büyükdür ekseri kargir bina hem kal'ası vardır,
Buna kasaba demeğe hele biz gördük erzâni.*

*Buna baş mahkeme tabir eder Leh itibar eyler,
Burada altı ay tefrik olurlar muddeyanı.*

Bu yerde eyleneüb bir gün çü malum yolcunun hali,

Ki zira cümlemin anda biraz rahat ede canı.

*Biz etraf u eknâfdan gelüb virmek için ol gün,
Bile kadısı avretle dahi sa'ir boyaranı.*

demektedir. Lublin'de dinlendikten sonra Hacı Ali Ağa, Livartov (Lubartów), Çimernik (Czemerniki), Radin (Radzyń), Mezhiriç (Międzyrzecz Podlaski), Sematiç (Siemietycze), Poska (?), Bielski (Bielsk)'den geçerek Belstok'a varmışlardır. Anlaşıldığı üzere Osmanlı elçisinin direk Varşova'ya gitmeyip, yolundan sapa olan Belstok'a gitmesi, hem Hacı Ali Ağa için Lehistan ile ilgili olarak farklı bir tecrübe yaşamasını ve hem de bu sayede Lehistan'ın birçok şehri ile ilgili bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Nitekim, Radin'de buldukları esnada Paskalya Bayramı kutlanmaktadır ve Potocki ailesinden olan Radin'in yöneticisi elçiye ziyafet vermiştir. Elçilik heyeti iki günlük mola ile burada hem dinlenmiş ve hem de eğlenmiştir. Bunun yanında sefâretnâmeden anlaşıldığına göre, Mezhiriç (Międzyrzecz Podlaski) harabe olmaya yüz tutmuştur, ancak manastırları ise iyi durumdadır. Bu yer pek çok malı olan bir kadının mülküdür. Bu durum ise sefâretnâmede hayrete sebebiyet vermiştir. Yine Sematiç (Siemietycze) Yahudisi çok olan, boyarına ait hoş, bir saraya sahip bir yerdir ve önünde akan ırmak dolayısıyla birkaç su değirmeni vardır.²⁷⁰

Belstok şehrinde oldukça güzel bir şekilde ağırlanan elçi Hacı Ali Ağa, bu şehri çok beğenmiştir. Verilen bilgilere göre, Bielostock çok güzel imar edilmiştir, her yanı çiftlik veya bahçedir ve suyu bol bir yerdir. Sarayı gerçekten hepsinden hoş bir saraydır, tabiatı çok güzel ve pekçok köşklere haizdir. Belstok Hatmanı, bu şehirde belirli bir alanı duvarla çevirip, her çeşit hayvanı buraya koydurmuştur ve de istediğinde avlanmaktadır. Şehrin havası oldukça hoştur ve insanı rahatlatmaktadır. Hacı Ali Ağa, buranın halkı için beyitlerinde dua da etmekte, buraya cehaletin gelmemesini dilemekte ve boyarlarının İslam'a geçmesi niyazında bulunmaktadır. Buranın Hatmanı'nın ise kendisinin yetmiş yaşında olmasına rağmen, genç bir hanımı vardır.²⁷¹ Elçilik heyeti Belstok'tan sonra

²⁷⁰ a.g.m., s. 785-787.

²⁷¹ Olub zîde bu hatman zevkin enva'ın edüb icra,
Tecavüz eylemiş yetmiş yaşın bir kâfir fani.

Ne kadar kendi kart ise olubdur avreti taze,
Sefasın eyleyüb icra bulur anınla dermanı. , a.g.m., s. 788.

Varşova'ya varmak için Biranski (Briansk), Grano (Granno), Livez (Liw), İstanislaw (Stanizlawow)'dan geçmişlerdir. Ayrıca Puh (Bug), Viber (Wieprsch), Narve (Narew) ırmaklarını ki bu ırmaklar Vusla (Vistül) Nehri'nin kollarıdır, aşmışlardır. Sefâretnâmede Vistül Nehri'nin çok meşhur bir nehir olduğu, Macaristan'dan geldiği ve Varşova'nın kenarından aktığı belirtilmektedir. Varşova şehri ile ilgili olarak Hacı Ali Ağa'nın sefâretnâmesinde çok güzel ve sağlam binaları olduğu, kalesi olmamasına rağmen binaların kale gibi olduğu belirtilmektedir. Ancak, istedikleri herşeyi bulamadıklarını, buna rağmen İstanbul'da her tür malın bulunabileceğini söylenmektedir.²⁷²

Elçi Hacı Ali Ağa, Leh Kralı III. Ogüst kendisini Brandenburg sınırında kabul edeceği için Varşova'dan sonra tekrar yola koyulmuş ve Bloni (Blone), Loviç (Łowicz), İstriki (Stryków), Lutomrisk (Lutomiersk), Varta, Kaliş (Kalisz), Gostin (Gostyń), Lişne (Leszno) yolunu izleyerek İskanove/Uskove'ya ulaşmışlardır. Sefâretnâmeğe göre Bloni kasaba denemeyecek kadar küçük, harap ve ne hanı ne dükkanı olan bir yerdir. Bu yüzden buraya kasaba demenin Lehistan'ın şanına yakışmayacağı ve ününü küçülteceği belirtilmektedir.²⁷³ Bunun yanında Loviç (Łowicz) kasaba demeye yakışacak bir yerdir. Oldukça büyük, hanı ve dükkanları olan, binaları kargir ve manastırları mamur bir vaziyettedir. İstriki (Stryków) beş altı dükkanı olan bir yer iken, Lutomirsk (Lutomiersk) etrafı ormanlık, bir sırt üzerine kuruludur. Varta ise, küçük bir kasaba olmasına rağmen, hoş bir yerdir. Kasabaya uzak Varta Nehri akmaktadır. Sarayı olup, manastırları kargirdir. Kaliş (Kalisz) şehri, zamanında çok güzel bir yerleşim birimi olmasına rağmen, o zamanda şehir denemeyecek kadar harap bir durumdadır. Şehrin çevresi kaleyle ve çevresinde akan sularla sarıdır. Ayrıca Kaliş (Kalisz)'te çok sayıda ev vardır ve halkı Yahudi olmayıp, manastırları da pek çoktur. Öyleki çanlar çalınca, yer gök inlemektedir. Gostin ise iki dul hanımın malıdır. Lişne (Leszno) ile ilgili olarak sefâretnâmede tam manasıyla gelişmiş, çarşısı pazarı gayet muntazam, Lehistan şehirleri arasında gerçektende meth edildiği kadar güzel olan bir şehir olarak söz edilmektedir. Lişne'de ekonomik durum gayet iyi durumdadır. Ticaret oldukça yoğun, çuka dokumacılığı gelişmiş ve birçok çuka kumaşı

²⁷² a.g.m., s. 789.

²⁷³ Buna kasaba dizek de dimesek de müsâvâdir,
Anın içinde zira ki ne hanı var ne dükkanı.

Dahi cürmü küçük kendi harâbe bir aceb belde,
Eğer köy dise Lehîlünün tenakus bulur ünvanı., a.g.m., s. 789.

satan dükkan vardır. Nitekim Lişne için *Bunun gibi bütün Leh'de disem hiç yokdır akranı mısrasıyla*, Lehistan ülkesi içerisindeki önemi ve güzelliği vurgulanmaktadır.²⁷⁴

Hacı Ali Ağa'nın Kral ile olan görüşmesine giderken, yollara kadın erkek her yaştan Lehli çok büyük kalabalıklar halinde yollara dökülmüştür ve hatta halkın yolu kapatmaması için, set çekilmesi gerekmiştir. Lehistan halkının Osmanlı Devleti elçisini ve farklı din, dil, ırk ve kültüre sahip insanları merakla izlemesi, 18. yüzyıl ortalarında iletişim kolaylıklarının günümüzdeki gibi olmadığı ve farklı dünyaları tanımının çok fazla imkanının bulunmadığı durumlar için normal gözükmektedir.

Mehmed Ağa, sefâretnâmesinde Varşova'ya ulaşmak için Huşateyn (Husiateyn), İlbov (Liwów/Lemberg), Zamoviç (Zamość), Lublin'den geçerek Varşova'ya varmış olduklarını belirtmektedir. Ayrıca Turla Nehri nisbetinde nehirler olan, Vusla (Vistül) ve Pulca (Bug) Nehirleri'n den botlarla (*pot*) geçmişlerdir. Bu şehirlerde Osmanlı elçisi, halk tarafından oldukça güzel karşılanmış ve top tüfek şenlikleri düzenlenmiş ve her türlü ikram yerine getirilmiştir. Bu ise gerek Osmanlı elçisine verilen önemi, gerekse Leh halkının misâfirperverliğini gösteren bir olaydır. Yapılan bu hoş muamele elçi Mehmed Ağa'yı çok memnun etmiştir.²⁷⁵ Mehmed Ağa, sefâretnâmesinde geçtiği şehirlerin ve halkının sosyo-ekonomik durumundan vs. bahsetmemektedir. Verdiği bilgiler yukarıda bahsedilen malumatlardan ibarettir. Bununla birlikte, Lehistan'a varışında durumunu bildirmek için İstanbul'a yolladığı ilmuhaberinde, Varşova'ya ulaşmak için oldukça güç şartlar yaşadığını ve kış şartlarının vehametini belirtmesi ise Lehistan'da oldukça çetin kışların yaşandığını göstermektedir.²⁷⁶

1763 yılında Berlin'e gönderilen Ahmed Resmi Efendi, yolculuğunu Lehistan toprakları üzerinden gerçekleştirmiş, bunun yanında Lehistan'ın sosyal ve ekonomik durumu ile ilgili olarak da sefâretnâmesinde bilgiler vermiştir. Hammer'in Osmanlı elçileri içerisinde en iyi sefâretnâmeye sahip elçisi olarak nitelendirdiği Ahmed Resmi Efendi, gerçektende Lehistan'a giden Osmanlı elçileri arasında, Lehistan'ın 18. yüzyıl ortalarında vaziyeti ve içinde bulunduğu atmosferi canlı bir betimlemeyle dile getirmiştir. 4 Eylül 1763'te Hotin'e gelen Ahmed Resmi Efendi, Hotin'in tarihi ve coğrafi durumu hakkında

²⁷⁴ a.g.m., s.790.

²⁷⁵ Seyyid Hakim, a.g.y., V. 311.

bilgiler vermektedir.²⁷⁷ Buna göre, Hotin Kalesi Turla Nehri civarına kurulmuş, Rumeli Hisarı gibi büyük ve metin bir kaledir. Hotin şehri ise çevresinde birçok bağ bahçenin olduğu ve yaklaşık olarak 49. Boylam üzerinde bulunan bakımlı bir yerdir.²⁷⁸

İzvançe'de hazırlıklarının tamamlanmasının ardından yola koyulan heyet, iki saat uzaklıkta ve kelime anlamı olarak *Hisar-ı Sengin* ya da *Taş Hisar* anlamına gelen Kamanıçe'ye varmıştır. Ahmed Resmi Efendi Kamanıçe Kalesi'nin köklü geçmişinden haberdar olması dolayısıyla burayı gezmek istemiş ve sefâretnâmesinde kale ile ilgili geniş bilgiler vermiştir. Buna göre Kamanıçe Kalesi, “çok geniş bir ovanın ortasında aşağı yukarı genişliği otuz arşın çeken bir yapma hendek ve bir tabii nehirle çevrilmiş, kesme kayadan bir sofa üzerine oturtulmuş, kulelere ve duvarlara ihtiyacı olmıyan, adeta kendi kendine meydana gelmiş gibi görünen orta çapta bir kaledir. Güney tarafında küçük bir kale ve bir tabya daha yapılmış olup, bunlarla asıl büyük kalenin arası minare boyu yüksekliğinde uzun bir taş köprü ile birleştirilmiştir.”²⁷⁹ Kalenin fiziki ve coğrafi vaziyetini bu şekilde tarif eden Ahmed Resmi Efendi, buranın gerçekten önemli bir yer olduğunu ve Osmanlı Devleti'nin elinde olması gerektiğini belirtmiştir.

Bundan sonra, İlbov ardından Krakov'a ulaşan Ahmed Resmi Efendi, bu yerler için de oldukça geniş bilgiler vermektedir. Buna göre İlbov Lehistan'ın güneyinde, Podolya eyaleti içerisinde kalan, Kamanıçe'ye bağlı önemli bir yerdir. Bu şehir kalesi olan, çevresi geniş bahçeli bostanlı güzel bir yerdir. Lehistan topraklarında buraya gelinceye kadar, toprağın rengi kurşuni siyah renkte olmakla birlikte, buradan itibaren kum renginde bir toprak görülmeye başlanmaktadır. Bu şehirden sonra, Musteçka (Mosciska)'ya varılmış, ardından Turla Nehri büyüklüğünde Som (San) Nehri'nden geçilmiştir. Lehistan'ın önde gelen şehirlerinden olan Yaroslav'dan da geçildikten sonra Krakov'a gelinmiştir. Bu yolculuk esnasında elçi, o yerin hatmanı tarafından verilen ziyafetlerle ağırlandı.

²⁷⁶ BOA, A.DVN.DVE. (8), 168/22.

²⁷⁷ “Hotin, Dinster Nehri üzerinde kurulu, “ayyuka” çıkan sağlam bir kaleydi. Efsaneye göre Hz. İsa zamanından kalma bir yerdi. Boğdan sınırında kaldığı için savunması ve yönetimi voyvodaya bağlıydı. 1617'de Voyvoda Gaşpari'nin ihaneti yüzünden Lehistanlı kâfirlerin eline geçmişti. Sultan Osman'ın (1621) seferinden sonra da tekrar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmıştı. 1673 ortalarında Kamanıçe Seferi sırasında tekrar Lehlerin eline geçti ama ertesi yıl onlardan alınıp önceki şerefli konumuna kavuştu. 1711'de Rus Çarı (Büyük Petro) hiç korkmadan Boğdan'a saldırınca, savunmayı sağlamak için Allah'ın da yardımıyla Hotin'in tahkimatı zorunlu hale geldi. 1713'te Sultan Ahmed kalenin güney yakasını tahkim ettirmiş ve gerekli bütün mühimmatı sağlamıştı. Sonuç olarak kale artık eskisi gibi tam bir cephanelikti...”, Aksan, a.g.e., s. 79, Atsız, a.g.e., s. 42-43.

²⁷⁸ aynı yer.

Ahmed Resmi Efendi, gerçektende yolculuğu esnasında geçtiği yerlerin tasvirini gayet iyi ifadelerle anlatmaktadır. Nitekim Krakov şehri için de bu durum geçerlidir. Krakov, Silezya'ya komşu bir şehirdir. Lehistan'ın eski başkenti olup, Leh Kralları burada taç giymekte ve gömülmektedirler. Morava'yı andıran bir nehir olan Veşle (Vistül) Nehri, Krakov şehrinin yanından akmakta, daha sonra kavisler çizerek Varşova'ya uğramaktadır. Ardından da Kuzey Denizi kıyısındaki Danıska (Danzig, Gdansk) şehrinde denize dökülmektedir. Her ne kadar Danzig şehrinin etrafındaki birkaç yerleşim birimi, başka bir halkın elinde olsa da, burası Lehistan'ın himayesinde sayılmaktadır.²⁸⁰

Ahmed Resmi Efendi, Silezya sınırına kadar geçtiği Leh şehirleriyle ilgili bilgiler verdiği gibi, bu yerlerin tarihi geçmişinden de bahsetmektedir. Ayrıca sefâretnâmesinde Lehistan ile ilgili olarak toplu bir değerlendirme de yapmaktadır. Elçinin verdiği bilgiler ve yaptığı değerlendirmelere bakacak olursak;

Lehistan, Osmanlı Devleti/*Müslüman sınırı* ile Turla (Dinyester) ve Boğdan ile ayrılan, Rusya, Silezya ve Erdel Dağları ve Kuzey Denizi ile çevrilmiş büyük bir ülkedir. Sosyal ve idari durumları hiç iyi durumda olmamasına karşın, zengin ve bereketli topraklara sahiptir. Lehistan, kendi halkı dışında Rus ve Yahudi nüfusa da sahiptir. Ülkede Ruslar tarım ve çiftçilik işleriyle meşgul olurken, Yahudiler de bu üretilen malların şehirlerde alım-satım faaliyetlerini, he türlü ticari faaliyetleri, gümrük ve vergi işlerini yürütmektedirler. Ancak bunların kazandıkları kendilerinde kalmayıp, kazançlar Leh halkı tarafından ellerinden alınarak rahat ve keyifli bir hayat sürmektedirler.

Ahmed Resmi Efendi, bunların yanında Lehistan'ın ticari ve ekonomik durumu ile ilgili olarak, Danzig Limanı'nın Lehistan için ticari ve ekonomik açıdan çok önemli bir merkez olduğunu belirtmektedir. Lehistan'ın kara ve deniz ticareti buradan yapılmaktadır. Bunun yanında Avrupa'ya gelen yiyeceklerin dağıtımı da Danzig İskelesi üzerinden yapılmaktadır. Hindistan'da gelen Portekiz, İngiltere, Felemenk ve diğer devletlerin gemilerinin rahatlıkla kullandığı bir yerdir.²⁸¹

²⁷⁹ a.g.e., s. 45.

²⁸⁰ a.g.e., s. 48; Aksan, a.g.e., s. 82-83.

Veşle (Vistül) Nehri Krakov ve Varşova'dan geçen önemli bir nehir olmasının yanında çeşitli malların deniz kıyısına ulaştırılmasında çok büyük fayda sağlamaktadır. Bu nehre dayanıklı bir şekilde inşa edilen gemiler, malların ve erzakların muhafazasında oldukça etkilidir. Bu yerlerde korsancılık faaliyetleri mevcut olmadığından, *çekdiri*, *çam ve borezan*²⁸² (*bronzina*) adı verilen kayıklarla ve *Karadeniz şaykasına benzeyen mavnalar* ile ulaşım sağlanabilmektedir. Nehir ulaşımı deniz ulaşımı kadar kolay olmadığından, mallar kayıkların ağzına kadar doldurulup, ağır ağır ilerlenebilmekte ve bazen yelken açıp bazen de kayıkların iki tarafına sııklarla dayanarak, güneyden kuzeye doğru on-on beş günde gidilebilmektedir. Ancak kuzeyden güneye doğru rüzgarın durumuna bağlı olarak otuz kırk günde gidilebilmektedir.

Ticareti yapılan mallar ise Yeni Dünya (Amerika)'dan ve diğer denize kıyısı olan yerlerden getirilen, pirinç, kahve, şeker vs. yiyecek maddeleri ve giyecek eşyalarıdır. Bu mallar nehirler vasıtasıyla fabrikaların bulunduğu yerlere kadar getirilebilmektedir. Lehistan'da belli mevsimlerde panayırlar da düzenlenmektedir. Bu panayırların yapıldığı çeşitli şehirler vardır. Dünyanın ve Lehistan'ın çeşitli yerlerinden bu panayırlara her türlü mal getirilip satılmaktadır. Yapılan alışverişler ve konaklamalardan dolayı bu panayır şehirleri oldukça zengindirler. Ancak Ahmed Resmi Efendi, bunun yanında "*kafirliklerinden dolayı bu dünyada kendilerine ceza olmak üzere bir çok şehirlerinde fakirlik ve sefalet hakimdir.*" demektedir. Öyle ki bir parça ekmekle ve etle yaşayanlar parmakla gösterilmektedir. Hatta yörenin halkı Osmanlı elçisine, "*hayır ve bolluk Osmanlı memleketlerine mahsustur*" diye itirafta bulunmuştur. Halk, ticari mallarının çabucak satılmasını isterler, çünkü bu durum onların mutluluk ve geçim kaynağıdır. Malını getirtecek durumu olmayan kişiler, panayırdan getirmesi için diğer tüccarlardan mal isteyebilmektedir.²⁸³ Ahmed Resmi Efendi'nin aktardığı bu canlı ticari tablo, Kuzey-Güney yönünde yürütülen ticaretin, çok önemli bir halkasını teşkil eden Lehistan'ın ekonomik ve ticari faaliyetlerini ve Lehistan'ın ekonomik ve sosyal yönden ne durumda olduğunu bir Osmanlı gözüyle tasvir etmektedir.

²⁸¹ Atsız, a.g.e., s. 49-50.

²⁸² Mehmed Said Efendi'nin İsveç yolculuğu esnasında yozoran diye tabir ettiği, içi çuka kaplı ve odaları olan kayıklar.

²⁸³ "Mesela bir adamın Pazar yerine varmağa gücü yetmez veya vücudunun yolculuğa tahammülü yoktur. O zaman oturduğu şehirdeki bir belirli tüccara bir liste ve para verip, mesela Lepiska (Leipzig) Panayırı'ndan falan eşyayı istiyorum, deyince herif istenilen eşyayı panayır yerindeki ortağına yazar. O da posta tabir olunur, güvenilir menzile arabasıyla gönderir. Güniyle, saatiyle ısmarlanan şey ayağına kadar zahmetsizce kendisine ulaşır..." Atsız, a.g.e., s. 51.

Elçilerimizin Lehistan'la ilgili olarak verdiği bilgiler, yaptıkları yorumlar 18. yüzyıl Lehistan'ını birçok yönden anlatmaktadır. Bununla birlikte Jan Reychman'ın *XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri* başlıklı makalesinde belirttiği, Lehistan'da mimari, sanatsal, kültürel vs. birçok yönden görülen Türk etkilerinden hiçbir Osmanlı elçisi bahsetmemektedir.²⁸⁴ Lehistan'da büyük etkiler yarattığı belirtilen ve örneklerle açıklanan bu etkileri, elçilerimizin fark etmemesi gerçekten ilginçtir. En azından mimari yapılarda, ev eşyalarında vs. görmeleri icap ederdi.

²⁸⁴ Jan Reychman, "XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri", *Bellefen*, C. XXVIII, Ankara, 1964, s. 757-767.

5. SONUÇ

18. yüzyılda Doğu Avrupa topraklarında komşuluk dolayısıyla ilişkilerin yürütülmesinin yanında, Rusya'nın artan ilgi ve baskısına maruz iki devlet olarak, Osmanlı-Lehistan diplomatik ilişkilerinin bu dönemde farklı istikâmetlere yöneldiğini ve de yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu yüzyılda Lehistan'a giden üç Osmanlı elçisinin ve Lehistan'da bulunan diğer Osmanlı elçilerinin Lehistan'la ilgili olarak yazdıkları, 18. yüzyıl Lehistan'ı ile ilgili değerli bilgiler içermektedir. Daha evvelki yüzyıllarda Lehistan'a gönderilen Osmanlı elçileri olmakla birlikte günümüz itibarıyla, bu elçilerin takdir yada sefâretnâmesi mevcut değildir. Ancak, sefâretnâmelerin Osmanlı diplomasi tarihi çalışmalarında önemli bir yere sahip olduğunu göz önüne alırsak, ikili ilişkilerin farklı bir cephesinin ortaya konulması açısından oldukça kıymetli kaynaklardır.

Osmanlı-Leh ilişkilerinin seyrinde sadece iki devletin iradesine bırakılmayan, aksine birçok Avrupa devletinin ilgi alanını oluşturması dolayısıyla karmaşık ve çetrefelli bir yapıda cereyan eden ilişkiler, 1730-1763 yıllarında gerçektende hem Osmanlı Devleti açısından hem de Lehistan açısından mühim bir zaman dilimini teşkil etmektedir. Lehistan'a gönderilen Mehmed Efendi, Ziştoylu Hacı Ali Ağa ve Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın elçilikleri, 18. yüzyıl Osmanlı-Leh diplomatik ilişkilerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bahsedilen elçiler her ne kadar padişah cüluslarını haber vermek üzere gönderilmiş olsa da, sefâretnâmelerden anlaşılmaktadır ki, sadece bu görevlerini yerine getirmekle kalmamış, aynı zamanda bir Osmanlı elçisi olarak ülkelerini en iyi şekilde temsil edip, zamanın siyasi yapısına uygun olarak ülke çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Diplomatik vazifelerinin yanında, Lehistan'da buldukları zaman zarfında sosyal, kültürel ve iktisadi faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Kuzey ve Doğu Avrupa siyasetini belirleme ve takibi hususunda, Lehistan'la sürdürülen ilişkiler önem taşımaktadır. Her üç sefâretnâmede de ayrıntılı bir şekilde belirtilen elçi kabulleri ve diğer devlet erkânıyla görüşmeler, Osmanlı Devleti'nin Lehistan nezdindeki yerinin anlaşılması bakımından da anlamlıdır. Nitekim, elçilere gereken önemin ve itinanın gösterilmesi, Osmanlı Devleti'ne verilen kıymetin de belirtisidir.

Ayrıca elçilerin zamanın Avrupa'sındaki gelişmelerle ilgili olarak, Lehistan vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne bilgiler sunması da, henüz daimi Osmanlı elçiliklerinin açılmadığı bir dönem için mühim hadiselerdir. Zira, Osmanlı elçilerinin sefâretnâmeleri, dış dünyadan haber alma kanallarının önemli bir kolunu teşkil etmektedir. Lehistan'a gönderilen elçilerin haricinde, İsveç ve Berlin elçilikleri dolayısıyla Lehistan'da da bulunmuş olan Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi ve Ahmed Resmi Efendi de, sefâretnâmelerinde 1730-1763 dönemi Osmanlı-Lehistan ilişkileri hususunda kıymetli bilgiler vermektedirler. Dahası 18. yüzyıl Lehistan'ı ile ilgili olarak iktisadi, sosyal, kültürel ve dini gözlemlerini de aktarmaktadırlar. Tabii farklı bir dünyadan gelen insanların, kendilerine yabancı bir ülkeyle ilgili sunduğu malumatlar da araştırılmaya değerdir.

Rusya dolayısıyla ilişkilerin zaman zaman gerildiğinin de görüldüğü bu dönemde, her şeye rağmen, gerginlikler çatışmaya dönüşmemiştir. 1736-1739 Osmanlı-Rus Avusturya Savaşı esnasında Rus askerlerinin Lehistan topraklarından geçişine antlaşmalara aykırı olmasına rağmen izin verilmesi, birçok uyarı yazısına ve de 1737'de Münif Mustafa Efendi'nin Lehistan'a yollanmasına dahi yol açmıştır. Ancak, zaten Rusya ve Avusturya yüzünden iki cephede birden savaşıyor Osmanlı Devleti, Lehistan'la da ayrı bir sürtüşmeye girmemiştir. Bunun yanında Rusya'nın giderek artan Lehistan ilgisi, Osmanlı Devleti'nce endişeyle ve yakından takip edilmiştir. İlaveten iki ülke ilişkilerinin bir başka boyutunu da Fransa cephesi oluşturmaktadır. XV. Lui'nin Lehistan tahtına kendi tarafından birini geçirmek için ve de Avrupa'da meydana gelen olaylar dahilinde Osmanlı Devleti'ni de emelini gerçekleştirmek uğruna yanına çekmeye çalışmış, Fransız elçileri de bu yönde politikalar yürütmüştür. Her kral seçiminde kaynak olan Lehistan, bu dönemde kendi kaderini kendisinin tayin edeceği bir fırsata sahip olamamıştır. Birçok devletin Lehistan üzerine planlar çizmesi neticesinde oluşan ve giderek yükselen tansiyon, 1772 yılındaki ilk taksim evvelinde açıkça görülmektedir. Bütün bu gelişmeler dolayısıyla, Lehistan'a giden elçilerin bildirdikleri ve de sefâretnâmelerinde yazdıkları da önem arz etmektedir.

Bütün bunların nihayetinde, her ne kadar Osmanlı Devleti'nin Lehistan hususunda pasif bir politika yürüttüğüne dair görüşlerin aksine, olayların ve şartların gereği olarak, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ı ve Lehistan'da meydana gelen olayları yakından takip ettiği ve de kayıtsız kalmadığı görülmektedir. Zira cülus haberi için Lehistan'a gönderilen elçilerin

verdiği malumatlar bir yana, Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin ve Ahmed Resmi Efendi'in tam da Leh Kralları'nın ölüm zamanlarında Lehistan'da bulunması tesadüfi değildir. Bu elçilerin sefâretnâmelerinden de anlaşıldığı üzere, elçiler Lehistan'da kralların ölümü ve akabinde meydana gelen hadiseler, seçilebilecek yeni adaylar ve oluşan gruplaşmalar gibi bir çok hususta Osmanlı Devleti'ne bilgiler sunarken, Osmanlı Devleti'nin gelişmelere olan ilgisini de ortaya koymaktadır. Zaten 1763'te III. Ogüst'ün ölümünü takip eden zamanlarda meydana gelen olaylar, hem Rusya cephesinde hem de Osmanlı Devleti cephesinde farklı sonuçları doğurmuştur. Uzun zamandır ilişkilerin hiç iyi yürümediği Rusya ile, Osmanlı Devleti uygun olmayan bir vakitte savaşa girmeye de mecbur kalmıştır. Bu dönemde yürütülen yazışmalardan ve birçok devlet kayıtlarından da anlaşılmaktadır ki Osmanlı Devleti, Kuzey ve Doğu Avrupa siyasetinde Lehistan cephesine yeterince önem vermiş, Rusya'nın Lehistan'a müdahalelerini ve de işgalini kesinlikle tasvip etmemiştir. Lehistan içerisinde bulunan Rus aleyhtarı Leh milliyetçilerinin Osmanlı Devleti'nden defalarca bulunduğu yardım istekleri, Küçük Kaynarca'ya uzanan yolda, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşa girmesinin önemli sebeplerindendir. 1763 sonrası dönemlerde Lehistan'a elçi yollaması ve 19. yüzyılda birçok Lehliyi himaye edişi, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'a bakışı hususunda birçok şeyi gözler önüne sermektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

a. Arşiv Belgeleri

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Düveli Ecnebiye Belgeleri (A.DVN.DVE. (8)) No: 168/15, 16, 18, 19, 22, 25, 26, 67; 169/10.

Nâme-i Hümayûn Defteri-8 No : 1005/398.

Hatt-ı Hümayûn Belgeleri No : 1/7, 2/55.

Cevdet Tasnifi Hariciye Kısmı No : 9035, 8961, 8577, 8579.

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ

No: E. 6509, E. 7205/1, E. 1654, E. 6509, E. 1622, D. 2376/5. Y.1b, D. 2400/8 Y.1b, D. 9515.

b. Yazmalar

MEHMED EFENDİ : Lehistan Sefâretnâmesi, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No. 1641, V. 1-3.

MEHMED SAİD EFENDİ : İsveç Sefâretnâmesi, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No. 1641, V. 3-12.

SEYYİD HAKİM : Seyyid Hakim Tarihi, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Bağdat No. 231.

c. Kitaplar

- AHMED CÂVİD BEY : Muntehabât-ı Ahmed Câvid Bey, Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi, Ahmet Cavid Bey'in Muntehabâtı, Haz. Adnan Baycar, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004.
- AKSAN, Virginia : Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmi Efendi (1700-1783), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997.
- AKTEPE, Münir : Mehmed Emin Beyefendi'nin Rusya Sefareti ve Sefâret-nâmesi, TTK Yay., Ankara, 1974.
- ANAFARTA, Nigar : Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Tarihi Belgeler, İstanbul, 1979.
- ATSIZ, Bedriye : Ahmed Resmi Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefâretnâmeleri, Tercüman 1001 Eser Yay., İstanbul, 1980.
- BABİNGER, Franz : Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Çev. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- BAŞ, İbrahim : 18 Yüzyılın İlk Yarısında Türk-İsveç İlişkileri ve Mehmed Said Efendi'nin İsveç Elçiliği (1732-1733), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2004.
- DEVELLİOĞLU, Ferit : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 15. Baskı Aydın Kitabevi, Ankara, 1995.

FERÂ'İZÎ-ZÂDE MEHMED SA'İD: Tarih-i Gülşen-i Maarif, C. II., İstanbul, 1202.

GİRGİN, Kemal : Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz, (Teşkilat ve Protokol), TTK Yay., Ankara, 1994.

HALECKİ, Oscar : A History of Poland, London, 1983.

HAMMER, Joseph von : Büyük Osmanlı Tarihi, C. VII-VIII-X, Üç Dal Neşriyat, İstanbul, 1993.

HİLL, David Jayne : A History of Diplomacy in the International Development of Europe, Vol. III, New York, 1967.

İNALCIK, Halil : Osmanlı İmparatorluğu- Klasik Çağ (1300-1600), Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.

İNALCIK, Halil-
QUATAERT, Donalt : Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. I-II, Eren Yay., İstanbul, 2004

İNBAŞI, Mehmet : Ukrayna'da Osmanlılar, Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672), Yeditepe Yay., İstanbul, 2004.

JORGA, Nicolae : Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev., Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yay., İstanbul, 2005.

KANGAL, Selmin (yay. yön.) : Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri, İstanbul, 1999.

- KOLODZIEJCZYK, Dariusz : Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century): An Annotated Edition of Ahdnâmes and Other Documents, Brill, Leiden, 2000.
- _____ : The Ottoman Survey Register of Podolia, Brill, Cambridge 2004.
- KURAN, Ercümend : Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri, TTK Yay., Ankara, 1968.
- KURAT, Akdes Nimet : İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu, Ankara DTCF Yay., İstanbul, 1943.
- _____ : İsveç Kralı XII. Karl'ın Türkiye'de Kaldığı Zamana Ait Vesikalar, Ankara DTCF Yay., İstanbul, 1943.
- ÖZTÜRK, Yücel : Özü'den Tuna'ya Kazaklar I, Yeditepe Yay., İstanbul, 2004.
- PAKALIN, Mehmet Zeki : Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.
- REYCHMAN, Jan : Historia Turcji, Warszawa 1973.
- _____ : Polonya ile Türkiye Arasında Diplomatik Münasebetlerin 550. Yıldönümü, Ankara 1964.
- REYCHMAN, Jan-
ZAJACZKOWSKI, Ananiasz : Handbook of Ottoman-Turkish Diplomats, ed. Tibar Halaski-kun, Paris, 1968.

- MEHMED SÜREYYA : Sicil-i Osmani, C. I-III, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1996.
- SHOW, Stanford : Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C. I-II, Çev., M. Harmanacı, E Yay., İstanbul, 1982.
- ŞEMSEDDİN SAMİ : Kâmus-ı Türkî, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
- TOPOLSKİ, Jerzy : An Outline History of Poland, Warsaw, 1986.
- TUNCER, Hadiye-
TUNCER, Hüner : Osmanlı Diplomasisi ve Sefâretnâmeler, Ümit Yay., Ankara, 1998.
- UNAT, Faik Reşit : Osmanlı Sefirleri ve Sefâretnâmeleri, tamamlayıp yayınlayan Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yay., Ankara, 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakki : Osmanlı Tarihi, C. III/I-IV/I, TTK Yay., Ankara, 1995.
- YAZMAN, Aslan Tufan : Polonez Polonya'ya Yapılan Bir Gezinin Notları ve Polonya Tarihi'nin Özeti, Yazman Yay., İstanbul, 1959.
- YURDUSEV, A. Nuri (ed.) : Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?, Palgrave Yay., London, 2004.
- WAWRZYNIAK, Krzysztof : Ottoman-Polish Diplomatik Relations in the Sixteenth Century, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.

c. Makaleler

- ABDURRAHMAN ŞEREF : “Manzum Bir Sefâretnâme”, **Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası (TOEM)**, S. 13, İstanbul, 1328, s. 777-795.
- ABRAHAMOWICZ, Zygmund : “Leh”, **Eİ²**, Vol. V, Leiden, 1978, s. 720-723.
- AFYONCU, Erhan : “Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcihat Kayıtları I”, **Belgeler**, C. XX/24, Ankara, 2000, s. 107-108.
- AHMED REFİK (ALTINAY) : “Lehistan’da Türk Hakimiyeti”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, S. 14, İstanbul, 1340, s. 227-245.
- AKTEPE, Münir, : “Mehmed Efendi’nin Lehistan Sefareti ve Sefâretnâmesi (1730-1731)”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 2, İstanbul, 1971, s. 131-140.
- ALTUNIŞ-GÜRSOY, Belkıs : “Sefâretnâmeler”, **Türkler**, C. XII, ed. K. Çiçek- H. C. Güzel-S. Koca, Ankara, 2002, s. 582-591.
- ARI, Bülent : “Early Ottoman Diplomacy: Ad Hoc Period”, Ed. A. Nuri Yurdusev, **Ottoman Diplomacy Conventional or Unconventional?**, London, 2004, s. 36-65.
- BARTL, Peter : “17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu”, **İlmi Araştırmalar**, C. VI, İstanbul, 1998, s. 301-329.
- BAYSUN, M. Cavid : “Ahmed Paşa (Bonneval, Humbaracıbaşı)”, **İA**, C.1, İstanbul, 1950, s. 199-200.

- BİLİM, Cahit Yalçın :“XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefâretnâmeleri”, **Osmanlı**, C. VII, ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Ankara, 1999, s. 205.
- DZIUBİNSKI, Andrzej : “16-18 Yüzyıllarda Polonya-Osmanlı Ticareti”, yay. yön. Selmin Kangal, **Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri**, Ankara, 1999, s. 39-45.
- EMECEN, Feridun : “Kuruluş’tan Küçük Kaynarca’ya”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C. 1, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s. 5-66.
- GÖKBİLGİN, Tayyib : “Venedik Doju ve Leh kralına verilen bir kısım ahidnâmelerin şekil ve muhteva bakımından taşıdıkları önem ve tarihi gerçekler”, **VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler**, C. 2, Ankara, 1973, s. 473-483.
- _____ : “Venedik Devlet Arşivi’ndeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri”, **Belgeler**, C. 1, S. 2, Ankara, 1964, s. 119-220.
- ITZKOWİTZ, Norman : “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu”, **Osmanlı**, C. I, Ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Ankara, 1999, s. 519-524.
- İNAN, Kenan : “Osmanlı Dönemi’nde Elçilik ve Konsolosluklardaki Görevli Tercümanların Statüleri”, **Tarih ve Toplum**, İstanbul, Ekim 1996, s. 196.
- İPŞİRLİ, Mehmet : “Elçi”, **DİA**, C. XI, İstanbul, 1995, s. 3-15.

- KOLODZIEJCZYK, Dariusz : "Ottoman Diplomats on Eighteenth Century Poland: Contempt or Discouragement", **The Turkish Studies Association Bulletin (TSAB)**, S. 16/2, Nisan 1992, s. 202-203.
- _____ : "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tesbitler" **Türkler**, C. IX, ed. K. Çiçek-H. C. Güzel-S. Koca, Ankara, 2002, s. 679-685.
- _____ : "Some Remarks on The Nature of Ottoman-Polish Relations", **The Turks**, Vol. III, ed. C. Oğuz-H. C. Güzel-O. Karatay , Ankara, 2002, s. 344-350.
- _____ : "Leh Belgelerinde Devlet Adamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa", **Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslar arası Sempozyumu**, Merzifon, 2000, s. 117-127.
- _____ : "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", **Savaş ve Barış 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri**, (yay. yön. Selmin Kangal) Ankara, 1999, s. 21-35.
- KORKUT, Hasan : "Osmanlı Sefâretnâmeleri Hakkında Yapılan Çalışmalar", **TALİD**, C. 1, S. 2, İstanbul, 2003, s. 491-511.
- KURAT, Akdes Nimet : "Leh Fevkalade Elçisi von Goltz'un Türkiye'deki Faaliyetine Ait Raporu (1712-1714)", **Tarih Vesikaları**, 2 (17), İstanbul, 1958.
- ORHONLU, Cengiz : "Lipkalar", **Türkiyat Mecmuası**, C. XVI, İstanbul, 1971, s. 57-87.

- ORTAYLI, İlber : “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Reformlar ve Polonya’lı Mülteci Subaylar”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**, Ankara, 2004.
- _____ : “18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I**, Ankara, 2004, s. 377-386.
- REYCHMAN, Jan : “1945’ten Beri Polonya’da Türk Tarihi ile İlgili Çalışmalar”, **Belleten**, C. XXVIII, Ankara, 1964, s. 109-112.
- _____ : “XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Görülen Türk Etkileri”, **Belleten**, C. XXVIII, Ankara, 1964, s. 757-767.
- SAVAŞ, Ali İbrahim : “Genel Hatlarıyla Osmanlı Diplomasisi”, **Osmanlı**, C. I, ed. Kemal Çiçek-Cem Oğuz, Ankara, 1999, s. 643-659.
- _____ : “Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergahları”, **Toplumsal Tarih**, S. 27, İstanbul, 1996, s. 57-58.
- UÇTUM, Nejat R. : “Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund’a Yazdıkları Mektuplar”, **Belleten**, C. XLIV/176, Ankara, 1980, s. 697-715.
- YAKITAL, Emin : “Sultan Osman III’ün Tahta Çıkışının Bildirilmesi İçin 1755 Yılında Lehistan Devletine Büyükelçi Olarak Gönderilen Ali Ağa’nın Bu Göreviyle İlgili

Manzum Sefâretnâme”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 15, İstanbul, 1981, s. 145-168.

WOJCIK, Zbigniew : “King John III of Poland and the Turkish Aspects of His Policy”, **Bellekten**, C. XLIV, S. 176, Ankara, 1980, s. 659-673.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin: “Mahmud Raif Efendi As The Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)”, **OTAM**, C. 5, Ankara, 1994, s. 393.

_____ : “Kuruluş’tan Tanzimat’a Osmanlı Diplomasi Tarihi Literatürü”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)**, C. 1, S. 2, İstanbul, 2003, s. 423-489.

_____ : “Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefâretnâmelerin Kaynak Değeri”, **OTAM**, S.7, Ankara, 1996, s. 319-338.

_____ : “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, **Türkler**, C. XII, ed. K. Çiçek-H. C. Güzel-S. Koca, Ankara, 2002, s. 479-495.

_____ : “The Eighteenth Century: A Period of Reform, Change and Diplomacy (1703-1789)”, **The Turks**, Vol. IV, ed. C. Oğuz-H. C. Güzel-O. Karatay, Ankara, 2002, s. 91-121.

EKLER

جلوس عالیون
 بیمنتتوق شعرنامه عالیون ایله
 لیکیدو کلخان محمد افندیکی تفسیر

بو قوللری جلوس عالیون بیمنتتوق شعرنامه عالیون جلوات
 مقرون ایلله قرانله مورا بیکت بوز فرق اوج سنه سی جادی
 الاخرینیک اون بیتی کونی آستانه سعادندن حرکت وسنه
 مذکور رجینیک اون البیتی کونی له حدودینه داخل و شعیان اینک
 طغوز بیتی کونی له جمهورینیک اولد قلمی وار شو نام حمله وار یلوب
 قرال و سائر جمهورلری و پنج و فرانجه و انگلتره و مسعود و اسپانیا
 و سائر مل نصار اینک ایچیلری ائده موجود مشاوره لری وار اینک
 مشاوره لرینه نتیجه ویرلیوب کی بزور اقدم کدوب وکی مسکیر
 کیمک اوزره ایدیر مشاوره لرینی ایچون اولد یعنی خسته آله عدم
 ایکسچی کون حطمان و کیلی اولان پانیه دوپکه دعوت ایدوب بیضا
 کلدی کیز خوش کلدی کیز یوز اغاز و کور دیکر و نه ایشتم کینه صد و نه
 و فعل اولدی راجتی و زهستی بکدی کیز یوز سوال ایلدی مقصود یی جلب جواد
 نفرس اولوب بو قوللری دفعی آستانه سعادندن بو طره کلنجه افواه
 ناسپدن سموغم اولدی بیکه پنجه ایلد فریخه نک جنبه کی وار اینک
 پنجه ی فرق بیکت کله ایدوب له حدودندن مرور اینک اوزره
 اینکس مرور ایندی بیتی بوندرک جنگی واقعی یوز سوال ایلدی جواب
 ایندی کیه جنبه قلمی و مستورک ادوی واقعه بیکر کلن جمعه و ده

عجب و بی فکرش اکلدر زیر آلت سنه شو ان ایلده مملکتی برقرار و مستورکسکی
 قلمی ایلد حد و سنه آیه قلمی ایلد اوزره در بو کینه قلمی کون سیکه
 سنه خیر ییریم دیو و حد ایلدی و دولت حلیله ایلد دوپست قلمی
 ایلدی بو طرفده مرنه که حادش و کیفیت دار اینه جمله سنه قلمی
 ایدر اکلدر دم دیو جواب ایلدی و دفعی سنه اکلدر و ایدر دیو سوال
 ایلد کله وار سنه قلمی حمله و و لکنه حیات جعفر کونک بر اینر
 راست کلام ایلدی بکام حسیح اولدی اوزره غلط دن ایکی مسلمان
 معصومی سیرقه اولوب له قرانله هدیه اولدی اوزره کوندر شمس
 طلب اینک کوندر ایدر دیو شجیدی که بنا بو قوللری مسعوده غلط دن ایکی
 مسلمان معصومی سیرقه اولوب له کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 آتی اسپتم دیم جواب ایلدی که بوایشه قرالک و بزم رضا شریک
 سوال ایدر دیم واقع ایسه کوندر در سنه سلیم ایلد رم ایکی کون مسکیر
 کوندر کوندر کوندر غلط دن سیرقه اولان محصوره واقع کوندر کوندر
 خرج تاه طلب ایلدی حالاتار تاحوه نام قلعه ده بر باپازه امانت ایش
 دیدی واقعه خبر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 و قرال طرفدن بر قاجار کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 اولوب دولت حلیله نک بر سبارشی و سنک برر جا کوندر ایدر
 سوال اولوب جواب ویرلیک کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 و آند مسعود کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 دفعی مرنه که مراد کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 جواب ویر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 نامه عالیون کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 ایچون ایلدی کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر
 سوزن سوال کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر کوندر

کونی در شودن حرکت او جنوب شرقی کونی زخمند و چهل اولدق عید
شرفیکه یکینچی کونی چونند حرکت طون ساعته دن اسما عید اذن
آستانه بیختی و وقع اوزن ستر نروده بعض عیان و قاریت کتوب
امانت ایدر لر که قصه لر برده راجستر فالدی اشقیادون لطف
ایدوب احوالری دوستلوا فدیله ریزه افاده ایلد دیوانانت ایلدیله
و ادرنه یه قریب کویک اولدی نام قریب یه کلوب آندره و افرادم جمع
و عینلرین نزع اوزره اولد قلمی قیسم اولمغنه بری نایک کلدی
بو کیفیت ندر دیو سوال ایدیم جواب ایلدی که بو کون روز حضور
قاضی فدیلیک نامی کلدی سرخانه دن بر قونری طلب ایدر روز مریض
شمر فیده وخی بر نقلوا اوبته اضبطلارده کفیلله دیو ققرایه
بود نقدی اولمور شکایت قدرت

بود قدر که اولاد و انسابی نخریم

ایدر لر و قرین مزبوره غلغلی

زیاده مضطر و حجاب ایدر

دیو خبر ایدر

بودن اقدم

سختی سوز طرفه نامور

اولون کور حجاب ایدر

قولدی ایدر ایدر

بو قولدی قرق شس سندی جانوی لاولی استنک اولون کون کونی
طرفه دولت هلیته دن سوز طرفه غریمت موافق موالات ایدر
بالغانی مرور اولوب شنی قصه سینه در حوازه دفعه شستند
شهور ایدوب کندی کجی شسته اولدی روق است سلامت ایدر
جانر شش قدرای قار کجی ایدوب اولمور حجاب ایدر

سید

اینگله سر نه حال ایسه اقلان نینیزین ندر ایدوب
بر کونکی قلمه سنده نزول ایدر سدی کون بولمور کتوبت برندن راجبا
غریمت ممکن اولمغنه کرک قولدی و کرک بیختر زده بولسان تباع
قولدی باجمله حبال و انقالر ایلد اول نادره افلاق بود سیدی
اولان سبکرت زاده مشطضی بوده قولدی بولمور ایتضار
اولان فزافره سوار اولوب قصبه بکرش بر ساعت مقداری
تغریب اولمغنه دیوده مسفور قولدی نامه سما بونی استقبالی کجی
تغیبه ایلدی کجی در بوز مقداری سوار کجی جمع قوس غلغلی و کتوب آبی
جهت خانه ایلد نامه سما بونی کجی متفرقی غلغلی ایدر زسر ایلد
استقبال ایدوب آلامی ایلد شهره نزول بر قراج کون شدت سوز
سکون کلور حلا خطه سبکرت اولمور ممکن طابعت سوادن
یاس صورتی غایان اولمغنه متوکلا الله حلا لکیرم اسلوب سابق
اوزره بند مرتب آلامی ایلد و جهت خانه ایلد نامه سما بونی کجی
تشییع اولمور جانب بغداد غریمت و اول کون کیدی کجی
نگار افراط اوزره قار ما بخت ایلد بر وجهه شمر جیغنا غلغلی
اولمور اوج کون اوج کجی رعایا خانه سی بو جا غلغلی حیوانات
آره سنده کتوب اولمور بله سر نه حال ایسه و جب کجی کون مقدار
سوا ساکن اولوب بول غریمت و بوز نام محله وار دیو زده بیختر زده
اولان بعض بو کجی لردن بر تانار و بر ذمی شدت برودت سوا
مجهت اولوب هلاک اولدیله حاصلی اول حال ایلد بغداد بلادندن
بورلات نام قصه یه و اریلوب برشی بولمور کجی کجی کون اولدی
خبر لند قده غریمت اولمور سکر ساعت سافده وقع واسلی
نام محله وارلق ایچون بدی ساعت مقداری بوز بوز نجینا
بر ساعت مقداری بول قالد قده قار یا غلغلی ماشلیه اول
مرتب افراط نزول ایلدی کجی بر قراج و قیقه ایچسنده بولمور سید

اسره ایکن فریخته قمر المشرق بر کسرتیپ کتوب مستقولو بجه
عاشرا لکن مستعد انکار ایشون اوتورنا ایدن ایشون با ایشون قنده بجه
بولجیه لیک حاضر در مکان اوز کورده اولدو سبب ایشون ایشون لکن ایشون
امور ایشون متعلق برطریق ایشون اولدو ایشون ایشون ایشون ایشون
عیاقیت کارلر ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
حرکت ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
مجلس ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
قران لکن ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
اولوب و دکان دولت ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
علیه نیک ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
تشکر و اظهار خلوص ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
افندی نیک ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
اولوب ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
اتاقی ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
معاظت ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
جمع و تدارکده و احضاری ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
وارشوده لکن ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
عسکر ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
ایند که قطعا انکار ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
ایدی ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
بیک آدم و کذ لکن ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
بیک ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
اینها ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
اولوب ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون
علیه ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون ایشون

بهر ایشون ایشون ایشون ایشون

افندی ایشون ایشون

1337

Ek-4 Yirmisekiz Çelebizade Mehmed Said Efendi'nin Varşova'da İken Çizdirdiği Portresi (Varşova Ulusal Müzesi, env. no. Gr. Pol.18856. Savaş ve Barış 15-19. yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri, yay. yön. Selmin Kangal, İstanbul, 1999, s. 248.).

منظوم بر سفارتنامه

جلوس وقوعده ابدشاه نوجاه طرفندن دول مشجاه ملوك صورت
مخصوصده ابلجبار كوندرك واپ درين سلطنت سنيده اولديندن
بيك بوز آلتش سكرتار يخنده تحت عاليخت غنايه جالس اولان
سلطان عثمان خان تاتك خير جلوسني ابلاغ ايلك اوزده دركاه عالي قوبجي
باشلريدن ساها باشياي قولي ، حالا ساهايلر اغامي زيشتوبل الحاج على
اغانى [۱] لهستان قرالى زدينه سفارته نامور ايلديكي تاريخلر مزده
مذكوردر . سفارتمراك استانبوله عودنلر نده يوللرده كي سر كدنتلرني
وشهودانلرني وايضا ايلديكيري نامورني حاك . بر راپور تنظيميه باب
عالي به قديم اجلري مشاد اولوب سفارتنامه نصير اولان بو نوع راپورلردن
اليوم اوتوز ندرى مفيد ايسده . بر قسنه نه تاريخ كتابلر نده و نقيودات
رسيمده دسترس اولميبور . سالفالذكر حاجي على آغانك سفارتنامهسي
دخني بو قيبليدور .

تاريخ عثمانى انجمنىءمفلسندن توحيدك ايزمه بر مجموعه دن اوچبوز فرق
بيت قدر بر قصيده استخ ايلديكركه حاجي على آغانك سفارتي
مصوردور . آكلانيلان بو قصيده سفارت مينته نامور بر ذات طرفندن
نظم اولمشدر . صاحب نظم بعض احوال كنديه مخصوص بر ادا ايله
تصوير ايلبور ايسده فن عروضه وحتي قواعد اسانه حقيقه واقف
اولديندن بر جوق ايباقى ناموزون وصف تاليف ايله علو و ذوق اديبن
ميرادر . مالى بوجه آنى نثر افاده و بعض عجللرني عينا ايراد ايله بجز .
آنجق خانمه مقاله ده دخني تكرار ايله بجز و جهله قصيده ناملدمر .

[۱] اغانى موى اله ۱۱۷۰ سنه سنده ربه و زرتانه سفارت نامتغاي
اولدرق بنده حلب ، ودين ، سلفره و لايت دور و ۱۱۷۱ جادى الاولاسنده
ولك ايلدمر .

بروجه آت: سفیره تبلیغ ابدی: و بومك. آل غنان نینجتلو ملكت
ایلكه من طرفاه بوله برعادل پادشاهه تامل اولمش . جلوس شاهاناسله
بئون اطراف و آكانه شرف بخش ایشدر . آنكه مم چوار اولان
مئل نصارا دوستلندن هب نموندر . خصوصاً بن وجمهورم فوق‌الحد
مسرور اولمش . خدا نختنده دام ایشبن . بینهزه از قدیم
چاری اولان روابط دوستی و خاندانك كاكان درانی مجدداً مساعد
بئوردنلری مشمر وارد اولان نامه هابونلری بزجه باعث محتاطلیندر .
بامزله دولت علیه ابد بیوند قارلویجه سلطنتی عقد وامضا ایلدكدن كمره
خلاقه حرکت ایلدین کی بیدمادخی الی ماشاء تعالی شروط واحكام عهد
نامه موافق صورتده حرکت اول بقدرد . مولای شمال مناسبات
دوستاه مری مستحکم قیله .

دخی روی و بیك برسوزك مامورین سوله کوزرا ایلدك بزوند موجود اصل دیوانی؟
بکاخیری امر بولدر مان نیله مأمورم کشتدی سوله تسلیم اولان امر مایون
دوب شخ کلادولدی بایت بولدی چون مجلس اودمه قالیلوب ایلر بریتان ایددی یونی
بن اولکی طالله قولله ایلدك هودت دخی دوت کون توف ایلدك بروجه مهران
چو ایشامه سی تسلیم بیرون تکر ارایدوب دعوت بینه تکر طالله مری ایدوب بزده خردان
و ادوب داخل اولمشدر عمل و جای مذکوره مهیا ایلش ترب ایدوب اولکی دیوان
بنه اولکی موصعه کتیب چونکه آماده واروب طرغری ادریش آلرک ایلین و اعلان
ار بوردده ایله آتاشاقی ایددی اطرافه بنه باشلریم جدی قور ارباب دیوان
بولارده شایعه دایم ایلدك اکر ایدم نمود و حق ندخیده ایددی بالبله لسوان

قرال مقدسکی مجلسده سوله دیکی سوزلری تکرار ایلدكدن مکره
سفیری لطیفانه حدود مزده داخل اولدینرو لهستان اهالیسی مملور کیری
بند و نانا ایشکده در . سزاک کی بر ذات عالیقدری دولت علیه طرفزه
سفر تعیین ایلدین کی بزده جمهور من بینهده معتبر بر ذاتی سفارته طرف
شاهان مرینه ارسال و جلوس هابونك راسمه تریککی ایفا ایلدك بکتره
دیدى . بیده چو ایشامه یل پدا اید ایلجی بک تسلیم ایدوب اوده اداب ایله
الدرق قوبینه وضع ایددی و رسم و داع دخی بالاجرا و طلیقه ختام بولدی .

سفیر منک سینی قرال دین بیوک هدایا اومور بوردی . برده کلسون؟
هدایای قرال کدی انی سیر ایلدك حقا ایی سینه وضع اولمش بئون ایلدك اولان
برازلیق بئون ایلدك ایکی کلاری سامله هدایای قرال بودر کلانیم ایدم آتی
بولر قرالک هدایای اولوب جمهور طرفدن دخی بیک مجبار
آلوق کوندردلدی . سفیر بونلری کندیب آلیقوب اتباع ایچون آروجه
عادات استفسارنده بولدیسهده
شدم ایچون اوله کلش دکلدور بوغجه هیچ اکرام
دوب چواب وردنلر . بونک اوزرینه ایلجی بک ناچار سالف الذکر
بیک آلوق ایشامه توزیع ایلدی بوقسه اتباع بینهده برزاع و عصیان چیقش
معمل ایدى .

قصیده نك قسم مستسفی بورابه قدردر . آلت طرفی که اوستورودن
مغارتی و کیفیت عودتی حاکی اوله بقدر ناقصدر . تمامی آرادن بولمصدق .
مقاله مری اکل ایچون مابعدی انجمنه کثیرنلره ویا بولندینی عمل خیر
ورنلره شمدیدن بیان تشکر ایلرز .

عبدالرحمن شرف

۱۱۶۸ تاریخده لهستان قرالی نردینه تعیین اولنان زشتویلی علی اغانک خوتیندن ایشبارا لهستان داخنده
تعقیب ایلیکی طریق کوسه تدر خریطه در

Ek-7 Abdurrahman Şeref Bey Tarafından Kaleme Alınan "Manzum Bir Sefâretnâme" Adlı Makale'de Yer Alan, Ziştoylu Hacı Ali Ağa'nın Lehistan Elçiliği Esnasında İzlediği Güzergahı Gösterir Harita, TOEM, S. 13, İstanbul, 1328, s. 773.

خوتین محافظه سندن اولون حسن باشا ننگ وارد اولون تحریراتی خلاصه سید
۱۶

تبریک جلوس هایون جهانزاری ایچون له دولتی طرفدن هه علیه یه لغت
الچی غوغ بیس اولکره حدوده واقع اذوانجه نام محله کلوب قاعدن حد
اوزره خوتینه عبوری مراد اولزقره بر موجب دفتر تعینات و طور
وعریه مطالبه ایروب ان شا الله حدود اسامیه و دخول ایرون هه
عنه مسافرین بر سینه ضرورت جکر مرزیه هر حد حسن معامله و تبریک ایله
خوتین طرفه عبوری مراد اولزی ایسه کاکر اویوب بن له دولتن
رتبه ای اولزقره ایم سابقن ایچیلریم ویریلون لوازما تدر اضغان مضاً
نقصان تعینات ویریلک له دولتن عوضه نقیصه درجه باش محله و
مقدما عما نزارینه ویریلون تعینات دفتر تخی قیل عهد وارسال اضغان
موجبه اکر بکا تعینات ویریلور ایسه حرکت ایله بلورم و آوبر و حله
لویون ایهان لوازما ای حرکت ایله هم دیوله قرالی و جهریزان سرکاتی
ادمی خوتینه کلوب همه مواجهه نین تقریر و دفتر عبوری عوض آتیکه دفتر
معلوم عالی اولون ایچون در سعادت آرسا ان فرغن باشای مری الیه و خوتین
دفتر داری و مهازار مکتوبلرینه تحریر ادرلر
دفتر تعینات
قطعه

بایسته ایست ماوس حضرت...
ای سوله ایله لرینه تعیین ایلدیم علیله...
حال اولدوق افزای سریرجهانی و شرفی شای اریکجه سنان مالک البرین و البحرین شوکلو
قدردلو مهابلو عظیمو و فی النعم عالم شهنشاه روی زمین السلطان ابن السلطان و الخاقان
ابن الخاقان السلطان عثمان خان ابن السلطان مصطفی خان حضرتلری بالورث و الاستحقاق
تخت عالیچن عثمانی بهلوس بیعت مانوس هابونلری ای ریغیلو حرمتلوه و توابعی قرالی جنابلری
له جمهوری میلرین اولون موالوت و مصافاتک شرط عهدنامه هابون موجبه کاکات
ادامه واستقرارینه مساعد جیلله هابونلری محوی بیشارت نامه ملاطفت علامه لری
ایصال و تبلیغه ملازمان درگاه معانو بارگاه کردون اشتباهلرین برقراری مانوس

نامه هابون مهاتقرونی قرالی جنابلرینه تبلیغه و بیه جواب نامه هابونلری
طرفلرین فلورادین جوابلری

مملکت عثمانیه نخبلی مکتدر بویه برعادل بادشاه عالمناهی خدایونله احسان الیدی شوکلو
بادشاه عالمناهی حضرتلرینک سعادتله تخت عالی به جلوس و شرفلرین هجر اولوب
قدردن اجرای دوستلرینک ایدن ملل نصارا دوستلرینک جمله سی ممنون و سرور اولرسلر
و علی الخصوص بودوستلرینی و جمهوری زیاده ممنون و سرور ایدوب میانده قدردن
استحکام بولون دوستلرینک مجددا مساعد جیلله هابونلری محوی ارسال بوردیلون نامه
هابونلرین بودوستلری و جمهوری کمال مرتبه ممنون و محظوظ اولوب مقدمات بدرمزین
وقتن دولت علیه ایدونر ایلله اولون قار لویجه مصالحه سندن برواحسان اولون
عهدنامه هابون شروضنه مغایر کون بدرمزین و قتن و کون بزم و قمرده بروردلو
خلاف حرکت ظهور ایتوب بواندک اولدیجی کجی بوندن بویه وخی خادوقه بروردلو
حرکت اولماقغه بودوستلری و جمهوری کمال مرتبه تقید و اهتمام اوزره اولوز بوجمله
اولون دوستلرینی جناب حین ثبات قدم ایلمه

جواب ثانی جناب سعادت حمد و من داخل اولدن بروله اها لیسناک صفار و کباری و زلر
جمله مزملرین اطوارندن حظ اولوب هروجه خشنود و رانجی اولشتر ددرمزین
بویه بر معتبر کسینه بی دولت علیه بزلر اعتبارا ایلجی تعیین ایلدکلرین کون بزلر
و کون جمهوری کمال مرتبه ممنون و سرور اولدوق

جواب ثالث دولت علیه مزملر کجی معتبر کسینه بی بزلر ایلجی تعیین ایلدکلرین زیاده
ممنون اولمغله بزلر بی دولت علیه ایله قدیمی اولون دوستلرینک نای شوکلو بادشاه
عالمناهی حضرتلرینک سعادتله تخت عالی بهلوس و شرفلرینی تبریک ایچون بر معتبر
کسینه بی ایلجی تعیین ایتدیجی جمله مزمناس کورمکله ینه جمهوری معتبرلرین
کسینه ایلجی تعبه اولمشدر

اولمغین هر شیلیها لورد قلعه نك جانب شرقی سنده
 قلعه دن یار مساعت بجایله خستین بلد معنایه استان
 قوه نامه اطراف طوقه ایله احاطه اولمش طول و عرض
 بر مساعت هر مسیره لری یازدره اکثر مواضعی خندان
 نایب انجبار و بعضی محله نده قصده مقارن قضای حاکمه
 وارد میری قوروردن اولمغین بهار ایامی قبولی
 ایشلوب اغنیاسی خوب جانینه و سووقه سی شامال
 طرفه مازون اولورده یغلیزنده حاجز یوغلیکن بری
 بر لرینه اختلاط و مزاجه لشمزله بوندن غیر شماله بی
 طرفه مکتفه السرا بلری و آنچه لری وارد کبار
 و اغنیاسی و مسخرله بویا بجه لره تقریبه مازونلرد
 اها لیستک اعیان و اغنیاسی قوشلوقه دک او بوزلر
 ظهر و نچی طعامه او قوروب ایکنده قریب بیکدن فارغ
 اوله قیزی کیسه همنلور خوب اوچریشر ذکر اولغان
 مسیره لره کیدرله احتشامه دک طولانوب وقت غریبه
 درون قلعه ده واقع او باره و قومده تعیر اولنا از خیال
 خاربه حاضر اولورده و مساعت اوچده خیال خاندن
 جیغوب قبولی از کنده قانونسلر و هر کساننده بل
 موملای قوروزان اولور قوروزی بولنده مسافرینه و مساجد
 کیدرله و کجه طعامه او قوروب مساجد دک بری لر بیک
 خانیه سنده و صوفی قافلله کیدرله مانع و مزاجه و مزاج

دوغرای

و غوغایه دایر ایشلر قورورده متصل بیت و اولدی لری
 بومقرله طوقه لعه مقصور و لمغین غوغایه اوروسلر
 معارضلری ملافه سندن نمرینه منفرد لری ایشلر
 بوندن اسبقیله جانینه تبریک لعه جلوسن همایون ایله
 ارسال اولغان غوغای سلا می لک نه جانندن عور دنده

اولان قیزی لری که بعینه بوجله قید اولد

انبوسا لری خصال ایستمالده که تاریخ هجرت با سعادتک
 بیک یوزتمین نیمی سنه سیدوت بروریکه سیک اختیاری
 بود اراده علیه خدای تمنا لیه سر بر عظیمت صبر خلافت
 عظیمی مقتضای و ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء
 پادشاه هفت کشور و شاهنشاه بهرام غلام و فریدون
 فرخافان نیرین و الیوهی ملک الملوك بلاریب و مین
 شوکتو قدر ناز عظمنا و ولی نعمتنا اقد منزه لیک
 جلوسن همایون شرف مافوسلرله محتاج بود ملک به پیر
 چنین اخر مراد ملک رو کرد و روکار مد لولجه غیظه
 فرمای اولد قوروزه نیک آسمان و کور که نمای
 قاضرات لقریه لیم طهرین اسر هابه و لاجان اولوقده
 بوزنده عالمها ملک شایر مناشیر اعلان وانها سب
 شکر همد که شاه امید زمانه صبح طهره مطلع غوغای
 رسیده مهرا قبله مانند اشعه خورشید روز عید اقطار
 ارشد صبا بخت شوق جاوید اولسی لازمه کل کور سدر

Ek-11 Kapıcıbaşı Mehmed Ağa'nın Lehistan Sefâretnâmesi'nin İlk Varağı, Seyyid Hakim Tarihi, TSM Kütüphanesi, Bağdat No: 231, V. No: 310.

صنوف آكرام فوق الغاية دار بومسوال اوزره شهيد
 مزبوره برماه مقدارى مكند نصكره حوايتا مه عبوريت
 علامه شمس تسليمى همچون تكرار دعوت وكما فى الاول لآى
 عظيم ايله سرآي قزاقه وارياوب بعينه تسليم نامه طرزي
 وزره اخذ حوايتا مه ولائق اولان وجهله مرآسم تودى
 ختامه ايسا لدن صكره تازى اوزره باش خطان سرآيه
 عزيمت اندن دخى اخذ مكوت ايله مكافزه عبودت ايلك
 برايكى كونه مرهنده اوتنه دن برو طرظرينه آرد اولان
 سفيراره حين رجوعده انجى بيك لئون كرام ايلك
 تازى لى كار لعين بزه دخى قزاق طرظردن معتبر معتقد امدلى
 يديله بر كيه اينجه بيك لئون كور بدير چشني بندگان
 دولت تله اظهار همچون مواجهه لرنده نقد مرقومات
 طقوز اشاع قولرينه بخش ايدى كيزه بوجاهال استغنا مال
 ظهور دن عظيم متعجب اولمشلردر بعده بر فاج كوز دخى
 ندارك لوازير اهرى تمام همچون مكث و آرمند نصكره شهر
 مزبوره و وصولك اولوز كرنجى كوتيكه ماه شعبان
 اعظلك نصقذر اما خدمت سفارت و احتيا امر
 ما موريت ايله مراجعت و مهاندار لى معتينه اوليدى
 كرده ناسر حدوده دخول اندن دخى طق مراحلا ايدى رشت
 ماه شوال لكرك اود بشي كولا استانه سعاده
 و صور لر ميشرا اولمشلردر له قزاقى و جمهورى اسحق آلردن

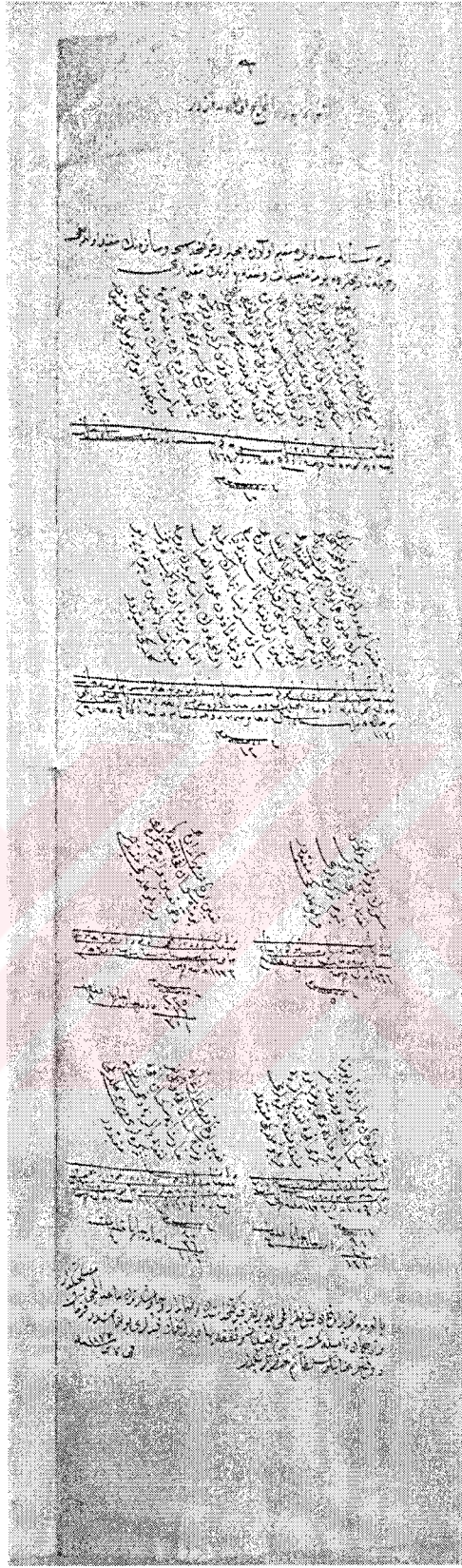
مسعود

مسعود اولان حوكت بروسه قزاقى اولان برنده بود
 هر سكى كه طلوبك كدى قير لرى اوزره ايكيدى بيك
 مقدارى مسكره مالمالسا بيشركه قزاق اولان خصوصتى
 سبييله برايكى سته دن برو معتقد حرك و خدا لرى واقع
 اولوب بوندن برسته مقدمه تحيكاه قديم كه اولان
 صاقسونيه شهرى استغبر و نه قزاقك عورتى اسير
 ايتككه الان صاقسونيه دن الى التمش ساعترو
 مرقور وار شوه شهرى فتحكاه هلدردر بوانتاده قزاقكه
 ايكى صلبى اولترين نيمه و مسقور و فرانسده قزاقونيه امداد
 رجاسته ارسال ايلوب ايلردن دخى قزاقك ايشريكه مقدار
 عسكره مقدار كه ايه خزينه ايله امداد اولمشله عسكرا
 مذكوره محل محاربه به قزاقك كركى سولونور ايدى لكن
 بزنده ايكى كارزاره شرع طرعى مسعود اولدى

نقل جنازه صدر اسبق حكيم الشى زاده على باشا
 از كوتاهيه بقره خود در استانه عليه

بموجب خط اشرف

ينه سته احدى و مسييك ذى الحجه شريفه سنك
 طقوز نيمى مبارك اشين كچه سى كه شب عيدا انجى ايدى
 بن المغرب والعشاء شيخ الوزرا حكيم باشى زاده
 صدر اسبق عد باشا كوتاهيه ده ناطور اوليى ايك
 مرسوم اولوب اول كچه ساعت يدي غسل و صباح بعد

Ek-13 III. Mustafa'nın Cülus Tebriki İçin Gelen Leh Elçisine Atanan Mihmandarın Yevmiyesi İle İlgili Baş Muhasebe'den İhraç Olunan Defterin İlgili Sayfası, TSM Arşivi, No: D 9515 (H. 1173).

و دست علی بن محمد و بی بی سیده ...
صورتی رنگ سید

دوینده

دولت ساری و بی بی سیده ...
بویاد

اوله ماده

حقن کرکس او کور متوجه ...
اوله ماده

ایکمی ماده

استیاری دولت الهی ...
ایکمی ماده

دوینتی ماده

سایر عین دولت ...
دوینتی ماده

سهینتی ماده

حرفه ستم ...
سهینتی ماده

استیجی ماده

استیجی ماده ...
استیجی ماده

النجی ماده

النجی ماده ...
النجی ماده

پهلوی در معاده شفعیه در

مشاوره ...
پهلوی در معاده شفعیه در

دوستانه ...
اوله ماده ...
ایکمی ماده ...
دوینتی ماده ...
سهینتی ماده ...
استیجی ماده ...
النجی ماده ...
پهلوی در معاده شفعیه در

Ek-14 III. Osman ile Fransa Kralı XV. Lui Arasında Yapılan Altı Maddelik Antlaşma ve Lehistan'la İlgili Olarak Antlaşmaya Konulan Gizli Yedinci Madde (1755-1757), TSM Arşivi, No: E 1622.

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a petition or report, written in a cursive script. The text is arranged in two columns, with the right column being the primary focus. The script is dense and characteristic of the 17th century. The document is identified as a petition from Mehmed Efendi to the Sultan, dated 1143 (1654).

Ek-15 Mehmed Efendi'nin Lehistan Elçiliği Dönüşü Padişah'a Sunduğu Tavriri (1143), TSM Arşivi, No: E 1654.

دکارت پور سوادى همه فرزندان کيلان شاه کرمه سيد

شونکو و سلطان و فرزند پادشاه اسم و شمس و معظم استانبول و اطوف
وزیر و معرب و مرمر شیراز و شاه و حنب و قهرس و مر و سایر برجه و اولک
دستای و باقی اولین و دستر و معز و فرزند مرسلان خود را از سفر نکرده برنگ
عباس الله تعالی له قرانی و لغز و روسیه و روسیه و از وزیر و وزیر و غیره
و روسیه و جزیره لیه و جزیره و لیس و غیره و غیره و غیره و غیره
و روسیه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
و حسن و حسن و لایحه و وجه و وجه و وجه و وجه و وجه و وجه و وجه
الغنی و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
تو غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
بمقدار قرنی قرنی بدین فرزند و دستر و جاننده ادسال ارضان نامه شش قرنی
وارد و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
سایه به دستای قرنی و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
جودت ارضان و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
ساز و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
مردم و قرنی و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
از لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
استدراج و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
اولان و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
حزب لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
اولان و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
که لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
حفظ و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
حفظ و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
بهره و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
تعمیر و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
شیرازی و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
معدن و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
شاه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
اسلامی و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
کار و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
ایران و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
ساز و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
تعمیر و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
شاه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه

اصحاب نام ارض استی فی ارباب در حسابها بر اینک همت مالا عمار لیه و کلامی و غیره
علیه لوی مرقندون و غیره و سنای تراغصه مرست د و کاد اول و لوی سوی ایله نامه
دسای قرنی و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
سنگ لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
و کلام و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره و غیره
مرا عسلین حد و اهتمام او زده اول و لوی افاده و غیره و غیره و غیره
سپاسش او خلد را باقی تحت علمو تحت سلطنت لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
ان لوی در کاه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
بوز او و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
در د و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه

6509

دو قوسه اولوسدا اعظم حضرتونه له قالمده کلان نامیک نهمه سیدیه

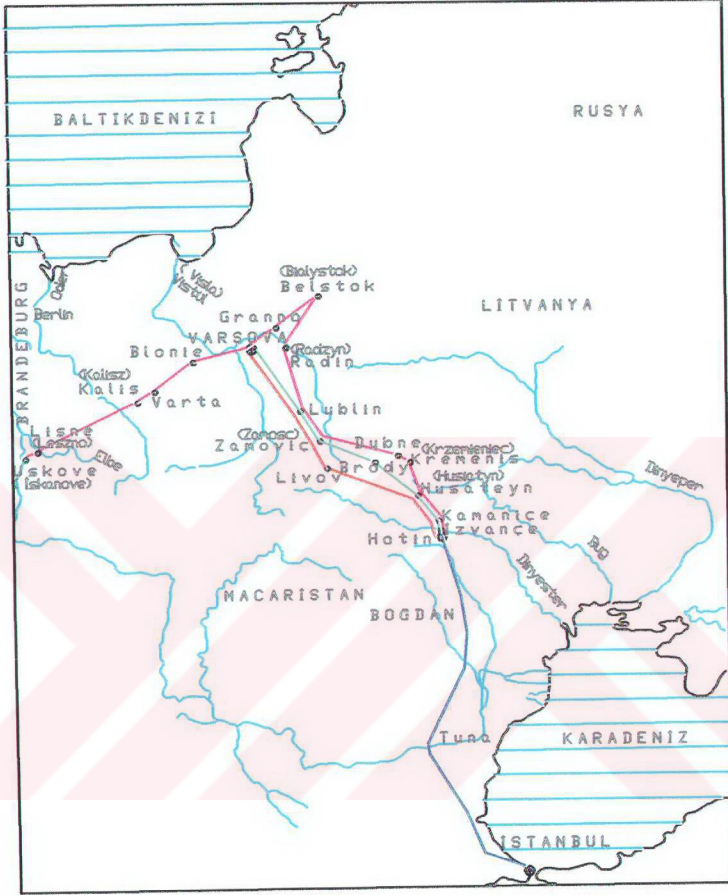
شوکتور فرشی بادشاه آل عثمان شهنشاه معلوم حضرت یونین صدر اعظمی و کبر سلطنتی
وزیر جمیل الشاد و سر حضرت یونیه بر دینسان الله هانی له قرالی و موقع وری سیه
ن برد سیه و ما ذو وریه و سونجه و کویه و ولجینه و بدخویه و بدخویه و لویه و لویه
ن سونجه و سوریه و بر نفویه ملک اربیک حکماری و بالادش و الاستحقاق
سفسویه و دوشی و هر سکی اسوس سوس تانی جوز طر شردن ادمیه و افوه انبیه
سختن نقد بیلده و سلفه لایق مراسم فظیم و خرم و فوی غیر واحد ارم سبب انباش
دوستانه اصفا ارضان بود در طرفه وین علیه دن طرفه ارسال ارضان بحد
اقدی بر یله نامه ها چون ستر کفزون و جناب اصفا لولیک مکتوب ستر بعلری
و سول جوقب خصم حکمت ستر و نونع شکر کلمه و نونع حضرت یونین بادشاه
آل عثمان حضرت یونین جانب شکر کفزون نوردن امور مهمام د وین علیه ایله اشعار
احیاسان ما اینان اولان دو سلفه و سعادت قدیمه به و عجز اولوه رعیت سوزنی
جناب دین افضا و نری دخی بین الرجال و الامتال سهر و کالت کبر ایله دینیه
صدار شرفین سوز لدر بغداد فوق الغایه نمون اولدر و غرضی اشتباه صدر
بوکا بنا حرکت بود و سولوی کرک له جمهوری د وین علیه ایله سایدان واقع
اولان قری د و سباق و معاهد و مصالحه سول دخی و سفاوان سولک
منوا بطور و با طبعی کمال عدل و حق اوزره حفظ و صیانت مطلب اعلی و مقتصد
افضا از قرب هر حال ک لیاقت سرت اهراسی اوزوز و نوبان بقید نام
و اهمیت د د کار و قرب تحریر سوز لدر وکی اوزره میانه ده واقع د و سلفه
مطلق د و صدق سوز اول سوز لدر و نری هر اعدا سوا فقت اوزره اید و نری بلا ادرت
جناب د و نواب اصفا لولیک دخی صدق سلفی رذات محوره المصلح لولیک مقتصد
اوزره د و سلفه ک د نام و قیامه نعت و حضرت سوز لدره و نوبان و نوبان
شروعی بلا حیل حفظ و صیانت اولوقه سماع بود فقیه سول و سلفه نری
وسوی ایله نامه دسان بند لری سماع به بسند لری حرکت سفسویه اوزره سول
اولدر و نری حری ادا و سلفه نری تعیل اریوب انشا الله خانی د و نوبان لولیک
سایدان ثابت و سلفه نری سماع و اهمیت اوزره اولدر و نری نری و سلفه
عالی لولیک د و سلفه لایق اوزره و اشتیاق سفا د لری سول لری جناب
استقامت لولیک سماع و سول سول کمال تشکر لری بر له نری اهراسه نری
محمودیا محسن نری سول لری ایله نامه دسان قول لری قول لری لولیک
سول و سلفه و سعادت اید و نری سلفه و معتدل سماع لری اولوقه نری
باه سماعی و سول اصفا لولیک سماع و نری اولوقه باقی حق سماع و نری لولیک
حفظ و سول لری بر لری د و نری اولوقه سول سول لری سول لری لولیک
سول لری لولیک سول سول سول سول سول سول سول سول سول سول سول
اولوقه و نری سماع و نری سماع نام سول لری نری لولیک

Ek-17 Lehistan'a Giden Mehmed Efendi Vasisıyla Leh Kralı'ndan Sadrazam'a Yoılanan Nâme'nin Tercümesi (H. 1143), TSM Arşivi, No: E 7205/1.

ÖZGEÇMİŞ

Hacer Topaktaş, 04/10/1979'da Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kahramanmaraş/Afşin'de tamamladı. 1997 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Öğretmenliği Programı'nı kazandı. 2001 yılında buradan mezun olduktan sonra, aynı yıl Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Trabzon/Arsin Cumhuriyet İlköğretim Okulu'na Sosyal Bilgiler Öğretmeni olarak atandığı gibi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Eğitimi'ne başladı. 2002 Ekim ayı itibariyle de aynı enstitüye bağlı Araştırma Görevlisi olarak görevini sürdürmektedir. 2005-2006 Eğitim-Öğretim yılında Polonya Hükümeti tarafından araştırma bursu ile ödüllendirilmiştir.

Topaktaş bekar olup, yabancı dili İngilizce'dir.

- Mehmed Efendi'nin Lehistan Güzergahı (H. 1143)
- Haç Ali Ağa'nın Lehistan Güzergahı (H. 1168)
- Mehmed Ağa'nın Lehistan Güzergahı (H. 1171)
- Osmanlı Elçilerinin Teknikî İstanbul - Hotin Güzergahı

Ek-18 Lehistan'a Gönderilen Osmanlı Elçilerinin Yol Güzergahları (18.Yüzyıl)